

H o l b e k s A m t,

topographisk

beskrevet

af

Dr. J. H. Larsen.

Andet Bind.

Kjøbenhavn, 1842.

Trykt, paa Forfatterens Forlag, hos C. E. Møller.

T u s e H e r r e d ,

topographisk

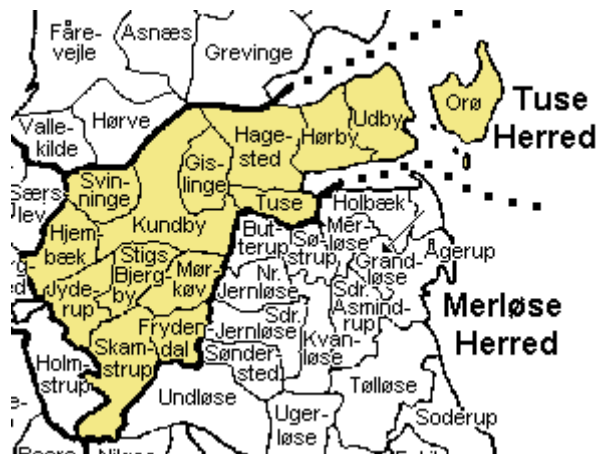
beskrevet

af

Dr. J. H. Larsen.

Kjøbenhavn, 1842.

Trykt, paa Forfatterens Forlag, hos E. F. Møller.

Tusse Herred

Dette Herred har, saavidt jeg har fundet det benævnet i gl Skrifter, stedse havt det samme Navn i W. I. S. R. D. VII, 527, Aar 1231 skrives det Tuzæhærret, saaledes og ibid. 18, 123 Twzæhæret. Om Navnets sandsynlige Oprindelse see ved Tusse Bye.

Herredet har en langstrakt meget uregelmæssig Figur, en længde i S. V. og N. O. fra Aaemoseaaen ved Skellingsted indtil det yderste Punct af Tussenæs 4½ M., en Brede fra Svinninge Veile til Ventvedmølle af 1½ M. Omfanget omtrent 12 M. ² Indholdet c. 39.540 ² M. = 39,660 Tdr. Ld. med priv. Ag. og C. Hartk. 461 – 3 – 2 – 2. Skovsk. 30 – 4 – 1 - ; Møllesk. 3 – 6 – 3 -1. Matr. Kongetiende Hartk. 46 Tdr., Kirketiende Do. 187 ½; upriv. Ag. og C. Hartk. 3,684 – 3 – 1 -, Skovsk. 21 – 6 – 3 – 2, Møllesk. 14½ Td., matr. Kongetiende Hartk. 354 1/8 Td., Do Kirketiende 217 – 2 – 2 – 2; samtlige Sognes tiendeydende Hartk: Kongetiende 3,678 – 7 – 1 – ” -, (VI) Kirketiende 3,671 – 2 – 2 -, en Folkemængde 1801: 6,596, 1834: 8,219. 1840: 8787; 13 Kirker, 14 Skoler, 8 Præstegaarde, 7 Hovedgaarde med compl. Bøndergods og 441 3/8 Td. priv. Hartk., 1 med ucompl. Bøndergods og 20 1/8 Td. priv. Hartk., 402 Bøndergaarde, 52 Boelsteder, 648 Huse med Jord, 257 Huse uden Jord. Skovarealet veed jeg ikke med nogen Sikkerhed, kun maa jeg bemærke, at Frydendal og Adlersborg have de største Skove i Herredet, der nok udgjøre omtrent 2,000 Tdr. Ld. Den oprindelige Bankhæftelse, i Jorder: 1,827, 076 Rbd. i Tiender: 410, 299 Rbd., og i Bygninger 25,550 Rbd. Den totale Brandforsikring 1834 30te Martii 1,122,890 Rbd. Samme Tid var Selveierene 82 med Ag. og E. Hartk. 331 7/8 Td.; Arvefæstere med 400 ¼ Td. men disse have nok i de senere Aar indtil nu betydeligen formindsket sig ligesom og Fæsterne, da 932 Steder med 3,004 Tdr. Ag. og E. Hartkorn, lige betydeligen have formeret sig og optaget en temmelig Deel af hine i deres Tal. Selveiergodset havde den tid kun 1 jordløst Huus, Arvefæstegodset 2 Do., men Fæstegodset 165 Huse uden Jord.

Naturen har deelt Herredet i 2 Dele, det egentlige Tusse-Herredet og Tussenæs. Det sidste har sandsynlig i de forhistoriske Tider været en Øe eller dog havt en meget smallere Hals (VII) end den

nu har ved sit Sammenhæng med Fastlandet. Landet over denne Hals er lavt, sandet, og langs med Tusseaaen sumpigt. I den nordlige Deel af Herredet og et godt Stykke ind i Miærløse Herred har været en udstrakt Søeplan eller et bundløst Mosedrag, der gennem Tusse- og Gislingeaaen udtømmede sit Vandforraad i Holbeks- og Lammefjorden; bleve Aaerne ikke oprensede og Grøvterne, der skulle føre Vandet ud af Kundby Mose, Vognstrup, Løvenborgs og Mørkegaards Sumper, Moser og Enge, vilde denne holch Strækning snart igjen vise sig som Søeplan. Herredets Jordbund afdaler i det Hele mod N. O. mellem Tusse- og Gislingeaaen. Alle Aaer og Bække vise dette tydeligt i deres Løb og stiller man sig paa den henimod Tussenæs sig høiende Egn, og skuer syd sydvest hen, saa kan et nogenledes øvet Øie ikke tvivle. De mærkeligste af disse Aaer og Vandløb ere:

1 Tusse eller vist rigtigere Tuesseaaen – thi af dette c er uden Tvivl vor sædvanlige Skrivemaade Tudse oprunden – Den udspringer af en lille Søe eller Dam nær ved Krøierup i Miærløse Herred, udvider sig til en Dam syd for Dorthalyst, passerer Ventved Møllebroe paa Skovveien, træder derpaa ind i Sumpene ved Løvenborg, optager vestlig Frydendals Aae og noget nordligere Kalveaaen, der vad at passere (Viii) Butterup Sogn faaer Navn af Butterup Aae, gaaer derpaa under Møllebroen ved Tusse paa Kongeveien, vender sig derpaa østlig gaaer under Alkalde c: Ale Kalfs, Broe og falder derefter med en temmelig bred, men stenet Munding ud i Holbeksfjordens vestlige Indviig. Den er ubetydelig indtil den naaer Løvenborg Sumpe, men forstærket ved Optagelsen af Reistrup og Kalvaaen østlig og Frydendalsaaen vestligt bliver den temmelig anseelig og vilde saafremt ikke de lave Strandbredder ved Holbeksfjorden og Aaens stenede Munding samt Broerne og de derved anbragte Iisbrækkere ei forhindrede det, være passabel et godt Stykke op i Løvenborg Sumpe med flad- eller rundbundede Pramme og Baade. Frydendalsaaen, som vest fra falder ind i Tusse Aaen udspringer af Frydendals Søe, driver Frydendals Vandmølle, passerer øst for Syvendekjøb, hvor den optager en Bæk, der kommer ug fra Engene mellem Syvendekjøb og Torntved, gaaer under Skifteretsbroen i Mørke Skov og forener sig øst derfor med Frydendalsaaen, som $\frac{1}{2}$ derpaa i Forbindelse dermed passerer vest forbi Mørkegaard, syd forbi Vognstrup, ind i Kundby Mose, hver den østlige Arm, der ved Grovter er ledet ind i Tusseaaen, faaer Navn af Kobbelaen – ikke Kogleaaen – imedens man paa lige Maade har sat dens vestlige Arm i Forbindelse med Gislingeaaen, i den Hensigt af forskaffe Vandet (IX) hastigere Afløb, da de tilgrændsende Eiendomme ellers vilde tage Skade.

2 Den anden Aae er Gislingeaaen. Den begynder paa Trønninge Mark i Knudby Sogn, retter sit Lob ligesom alle de øvrige nordlig, passerer Skjellebeksbroen paa Veien mellem Vognstrup og Trønninge, optager vest fra i Gislinge Mose en Bæk fra Vognstrup Enge, der passeerer i under Uhrbjerg Broe paa Veien fra Vognstrup til Kundby, gaaer under Asferhalebro paa Kongeveien, Præstbroen paa Sogneveien imellem Hagedsted og Gislinge og falder efter omtrent 1 M. Løb nordlig ud i Lammefjorden. Endskjønt den ei kan sammenlignes med Tusseaaen, bringer den dog i vaade Aaringer en ikke ringe Mængde Vand til Fjorden. Den staaer i ingen egentlig naturlig Forbindelse med Tusseaaen, men den er, for desto hastigere at udtømme Sumpene, sat ved Grøvter i Forbindelse dermed.

3. Den 3die Aae i Herredet er Svinninge Aae. Den udspringer ved Vennebo, nævnes der Vennebo Aae eller Bæk, gaaer ligesom de øvrige i nordlig Retning først over Bjergby, videre over Marke By, øst forbi Gudmanstrup, vest forbi Svinninge, under Svinninge Bro paa Kongeveien, hvorefter den vinder sig igjennem mange Smaabugter ned gennem Svinninge Enge og falder derpaa vest for

Dæmningwn ud i Veilen. Naar Veilen er fuld af Vand ved N. V. (X) Vinde lader Aaen sig med Baade passere op til Svinninge Broe og maaske noget videre, men i lave Vande med Østlige Vinde lader dette sig ei gjøre med mindre det skulde være om Efter og Foraar.

Samtlige disse Aaer synes nok ubetydelige, naar man om Sommeren betragter dem og deres Leie, men man vilde dog meget bedrage sig, hvis man troede, at de paa ethvert Sted lade sig overfare. Det er meget langt fra, og jeg vilde ikke raade Nogen at rette sin Vei over dem paa andre Steder end hvor der ere Broer, uden en meget paalidelig Veiviser.

Paa Sydgrænsen af Herredet skille Aaemoseaaen dette paa $\frac{1}{4}$ M. Vei fra Løveherred og den Deel af Miærløse Herredet, der ligger syd for Aaen. Herom maa jeg henvise til dette Skrivts 1 Bd. S. 163. fl.

Af Indsøer har Herredet Ingen af nogen Betydenhed. De største er Frydendals Sø, der er omtrent 30 Tdr. Ld.

Igjennem Herredets nordlige Deel gaaer Hovedlandeveien fra Kallundborg til Holbek. Derpaa 2 Gjæstgiversteder i Tusse og Svinninge. Den har nogle ret smukke Udsigter hen syd over Herredet og Skoven ved Frydendal og Hviegnen ved Skamstrup. Nord for Landeveien Drusenbjerg = Truesbjerg, syd for Kyndby Kirke og Gislingegaard. Landeveien fra Nyekjøbing (XI) baade til Slagelse og Ringsted samt til Sorø passerer ogsaa fra Nord til Syd igjennem større eller mindre Dele af Herreder. Den største har adskillige smukke Egne ved Skarritsøen, den anden ligedanne ved Frydeldal og hen imod Kongsdal. I Østlig Retning passerer Kallundborg mindre Landevei eller Skovveien, sakaldet fordi den eengang har gaaet igjennem betydelige Skove, der nu ere afdrevne. Den har et nyt Gjæstgiversted i Tvede og gaaer ud af Herreder ved Ventved Møllebroe. Den er god men bugtet og den passerer endnu meget, da der ikke betaales Bompeng og den altid er i farbar Stand.

Mærkelige ere de mange Banker, der her som andetsteds have særlige Navne. Jeg har anført dem for saavidt de vare mig bekendte fordi jeg troer, at de ere Landets tidligste tiolegtnede og boboede Punkter og altsaa den ældste Topographie vi have; thi deres Navne ere alle Mænds- eller Qvinde-Navne fra Oldtiden, og man kan ikke see nogen Aarsag til disse særlige Navne, naar de ikke kunne betragtes som Eie- eller Tilegnelsesnavne, givne dem af deres første Eiere eller dem, som toge dem i Besiddelse f. Ex. Drusebjerget = Trues-Bjerg, Svalebjerget = Svaes-Bjerg o.s.v Andre Na vne tilkjendegive en vis Bestemmelse dermed, saasom Baune-bjerget, Baunehøien, hvor Baunen tændtes i Ufred. Kirkebjerget, hvor Kirken enten er eller skulde (XII) have været bygt. Undertiden lede ogsaa Navnene til at udfinde Beskaffenheden af det hosliggende Terrain, og bekræfte saaledes de Slutninger Geologen i Betragtning af Landets endnu værende Udseende kunde finde sig foranlediget til, F.eks. Søebjerget i Kundby Sogn, der bekræfter min Formodning om at samtlige Kundby, Vognstrup, Mørkegaards, Løvenbergs og Knapstup Enge og Moser og Sumpe have i Oldtiden og sandsynlig længe derefter været en stor Indsø lig Tiissø i Kastrup S. eller Søeborg Sø i Holboe Herred. Mærkelige ere de runde hatteformige Kupper eller Knolde, deer findes paa mange af de høie Banker. De ere altfor regelrette til at de saaledes som de nu ere skulle være dannede af Naturens Haand; thi under denne forudsætning matte de findes ovale eller ægformige eller langstakte. Men de ere alle temmelig cirkelrunde. Nogle synes rigtig nok at være temmelig store til at være opkastede og formede af Menneskehænder. Det er muligt at nogle indeholde Begravelser fra Hedenold, dog findes der høist sjældent Steenindsætninger derom eller derpaa. De

ere en Samling af Stene og Jord uden videre mærkeligt. Men de give betydelige Udsigter omkring i det underliggende Land. Begravelserne derimod finder man nok paa Høie, men almindelig paa de lavere oftest (XIII) paa den slette Mark. Det kunde muligt være, at de i de ældste Tider kunne have tjent til Speidingsplaser. Landet var da overslt begroet med store og uigjennemtrængelige Skove. Man kunde ikke see 10 Skridt rund om sig. De lavere Egne, til hvis Jordbund ingen Soelstraale kunde trænge igjennem, stode vel mesteparten under Vand. De omvankende Horder søgte de høiere og høieste Steder og egne, de kunde finde, opkastede man disse Høie, gave dem den ogsaa hos andre Vilde almindelige runde Form, for deri mulig at have Bolig og derpaa og derfra at have Udsigter over Høiskovene til Sletterne og Havet, for i Tide at værne sig for en Fjende, og for at vide hvorhen de skulde stævne deres Vei, og, naar de vare bortdragne igjen at finde deres Hjemstand. Det er saaledes muligt at de ere sammenstyrtede Boeliger, der i sin Tid tillige vare Speidingspladse. I disse runde Hatte finder man foruden Steen og Leer ike noget Tegn til at de ere opdrevnwé neden fra, som man allers findes i de allerfleste af vore naturlige Banker, thi, gjennemskjærer man disse, ere der tydelige Spor til at Lagene enten krummede som Segmenter af en Circel eller de ere reiste under en større eller mindre Vinkel imod Horizonten, (XIV) alt som de opskydende Kræfter have virket svagere eller stærkere fra neden af. Dette synes ogsaa at lede Tanken derhen at hine ere formede ved Kunst.

I Henseende til Jordbundens oeconomisk Beskaffenhed kan man antage, at Leret er det overmægtige Element, thi saaledes ere de fleste Sogne i det Hele tagen. Enkelte Steder og paa enkelte Banker endog findes en meget stærk Lere, der naar ikke den rette Tid passes bliver meget besværlig af bearbejde. Kundby og Gislinge som og hele Strækninger i Frydensdals og Skalstrup, Svinninge og Jyderup Sogne. I Mørke og Bjergby, som og i Hørby Sogne er Leren mere sandblandet og ud imod Lammefjorden, som og ned mod Aamosen, saasom i Udby Sogn og nogle Steder i Frydendals og Skamstrup Sogne, som og i den nordlige Deel af Hørby Sogn er Sandet overmægtigt. Imidlertid har det de fleste Steder et godt Muldække og Leret og Mergelen ere mange Steder ei langt under Jordskorpen. Andre Steder har man en saadan Mængde vegetabilisk Gjødsk, at man med den fornødne Kundskab om denne Maade at forbedre Jorden paa, i Forbindelse med Mærgling og Lering og naar man havde Evne dertil, matte kunde bringe en Hovedforandring istand mange Steder. Men man kjender kun i Almindelighed de animalske Gjødsk og Bonden (XV) er næsten allevegne Fæster og saalænge han er det, har han ingen anden Løn for de foretagne Forbedringer end at hans Børn eller Efterkommere komme til at betale en større Indfæstning og et høiere Landgilde og høiere Hoveripenge og desforuden maaskee endog aftvinges Concessioner, der kunne blive meget byrdefulde. Saalænge Bonden ikke er Selveier, tør vi aldrig vente Jordforbedringen af ham af nogen Betydning, thi hans skader sig derved og hans Børn efter ham.

Herredet har endnu en Deel Minder fra Hedenold, dog ere de fleste nu forstyrrede og fremvise kun Levninger af Fordums Herlighed. De fleste findes paa Tussenæs og i Skamstrup Sogn og bestaae i Gravsteder og Altare. Ruiner ligge der allevegne, som Vidner om at nogle af Steensætningerne maae have været meget anseelige Mausolcer i deres Velmagts Dage. De endnu vel bevarede Altare ere meget faae og trues hver Dag af Steenhuggernes ubarmhjertige Hamre, thi naar en Broe eller Sluse skal sættes, da søger Steenhuggeren allevegne og gjør han ei andet, saa ødelægger han for Fode. Det var derfor ønskeligt, at der maatte forfattes en Fortegnelse paa de Gravminder og Altare, der endnu ere saa nogenledes bevarede og Anmeldelse om deres Besvarelse og Tilstand til vedkommende indberettes. Hvad jeg har fundet og seet, er paa ethvert Sted anmeldt. Siden man isteden (XVI) for hvælvede Broer af Kampesteen, brugte udflakte Kampesten over Broerne, have

de omtalte Alderdoms Levninger især lidt, thi Steen af saa store Dimensioner som til at udspende nogenlunde vide Buer behøves, findes nu neppe nogetsteds uden paa Oldtidens Gravminder og Altare.

Fra Catholicismen have vi ei andet end hvad vore Kirker foruden deres egen Bygning frembyde, som forfaldne og kasserede Levninger fra hin Tids Cultus. Disse bestaae i gamle Altartavler, Malinger paa Altarbordets Forflade og Sideflader, hvilke dog ogsaa findes fra Tiderne efter 1536, men stedse smagløse, Monstranzer og Røgelsekar, afskrabede og halvt forraadnede Helgenbilleder, Indskrifter paa Altarblade, Klokker, Korsbjelker, Tavler og Liigstene, Fresco-Malerier paa Kirkehvelvinger og over samme, hvilke nu ikke sees der, hvor Hvelvingerne senere ere apsatte, men paa Kirkemurene, men disse ere nu meget faae og for det meste uden Værd. Mørke Kirke er nu nok den eneste der har opbevaret noget af dette ældre Udseende. Tusse Kirke er den eneste, der endnu har en Levning af Malerie paa Hvelvingen, der endnu ikke, som paa en Deel af de øvrige, er overkalket. Af samtlige Kirke i Herredet er Kundby baade ved Beliggenhed og Størrelse den anseeligste udvendig, (XVII) men langt fra den kjønneste indvendig; dog give Svinninge og Udby samt Gislinge den ei meget efter i det sidste. Skamstrup og Frydendals ere de smukkeste, endskjøndt de begge lade meget tilbage at ønske. Men saalænge ikke kunsterfarne og smagsfulde Mænd, men de der staae paa Kulturens laveste Trin skulle bedømme det Passelige og Anstændige ved vore Kirker, kan det vel neppe blive bedre.

Mærkeligt er ogsaa det, vore Tørvemoser indeholde. Det er bekjendt at man i alle Tørvemoser i Landets forskjellige Egne finder en stor Mængde omstyrtede Ege, ligesom og Levninger af Hessel og Hesselnødder; man her i Herredet, som og i det tilgrændsende Mjærlose Herred, findes hele Rader omstyrtede Fyrre og Grannetræer, ogsaa Birk, og i de samme Moser ogsaa Ege og Hesselpinde og Nødder daraf. Deerimod finder man aldrig Bøg eller Elle, hvilket ikke alene maatte være muligt, men endog en Følge af Omstændighederne, dersom disse Slags Stammer virkelig havde en saa stor Vedvarenhed i Vandet og i jorden som de i Vandbygningskunsten tilskrives. Jeg har paa den hele nordre Kyst af dette og tilgrændsende Herreder seet mange Fyrrestammer der havde en Tykkelse af $1\frac{1}{2}$ til $2\frac{1}{2}$ (XVIII) Fod i Gjennemsnit, men om Rødderne var ved Stammen kunne jeg ikke see, da Roden laae begravet under et Tørvedække af $2\frac{1}{2}$ Alen; heller ikke har jeg hørt, at man har fundet Rødderne, men Stammerne syntes som afbrudte og afgnavede. Andre Steder paa Sjællands Nordkyst skal man dog have fundet Rødderne staaende i Mosern og Stammerne dertil afbrækkede. Andre Steder har jeg seet 4 til 5 Alen dyn'be Tørvemoser, dernæsten ikke bestode af andet end forraadnede og opløste Træstammer. Stammernes Top ere i Almindelighed ikke trette henhil til noget vist Vindstrøg, men synes at være styrtede over hinanden i alle Retninger. Dog gjelder dette ikkun om Ege og Birk og Hesselpinde. Granbarken og Hessel og Birkebarken synes allerbedst conserberede, men ikke saaledes Fyrre eller Ege-Barken. Have disse Fyrre- og Birketræer været her paa Stedet eller ere de tilførte andensteds fra. Er Climetet her vordet saaa meget mildere at det ei mere egner sig for det høiere Nordens Træer, eller have vore Lande forhen havt en høiere og følgerig og en koldere Beliggenhed end nu og følgerig være sjunkne en Deel dybere og Havfladen nærmere? Ajt saavel disse som den uhyre Mængde af Steen og Blokke, der findes paa c'vore Marke, skulle være førte ned fra de Skandinaviske Bjerg paa Isen, skal der en (XIX) stærk Troe til, uagtet man villigen indrømmer, at de skrive sig derfra. Undersøgelsen er vist interessant, men jeg befrygter at vi med de Kundskaber vi for Tiden have ikke endnu ville være modne ti at løse Problemet. Jeg kan ikke skjønne rettere, end at de maa være voxede paa Stedet, hvor de endnu

forefindes, og den forhen høie og tørre Flade, de stode og voxede paa, er ved underjordiske Rystelser sjunken.

Herredets Inddeling i Kirkesogne har i fordums Dage i det mindste fra 1370 været den samme som nu, thi saaledes forekomme de i Bispecatosteret i S. R. D. VII, 34., der skriver sig fra denne Tid, paa Frydendals Sogn nær, der først 1456 blev annecteret Kapel til Skamstrup og senere et Annexsogn dertil. Man tør indvidere nok antage, at allerede 1231 vare Herredets Sogne ordnede omtrent som nu, thi allerede den Tid i den saakaldte Valdemars Jordbog forekomme de saaledes, og man tør nok uden at feile meget antage, at alt i det 10 og 11 Aarhundrede ere Sognene for det meste indrettede saaledes som de nu forefindes paa ubetydelige Forandringer nær, der endnu stedse foregaae. De nævnes der saaledes:

1. Skamstorp, 2. Indorp, 3. Twze, 4. Hembek, 5. Swethinge, 6. Byerby, 7. Myrækost. 8. Kundby, 9. Gislinge, 10. Haghæstæthæ, 11 Hørby, 12. Wtby; oh nu ere da de samme 12 Kirkesogne saaledes, som de med Tillæg af Frydendals senere indrettede Kirkesogn ville findes i Beskrivelsen, nemlig:

1. Tuse Sogn	Side 1.
2. Kundby	Side 6.
3. Bjergby	Side 17.
4. Mørke	Side 23.
5. Skamstrup	Side 30.
6 Frydendal	Side 44.
7. Jyderup	Side 53.
8. Hjembek	Side 60.
9 Svinninge	Side 67.
10 Hagested	Side 77.
11. Gislinge	Side 88.
12 Hørby	Side 92.
13. Udby	Side 102.

Jeg havde gjerne ønsket at tilføie nogle statistiske Oplysninger om de paa vedkommende Sogne hvilende Byrder, deres oekonomiske Forfatning, Fattigvæsenet, Skolevæsenet, Kirkevæsenet, Jordbruget, Indhegningerne m. v., men deels Materialer, der for en privat Mand ere umulige at erholde i det omfang han behøver, (XXI) naar han skal være istand til at drage oplysende Resultater deraf, deels maatte jeg og komme til at sige meget, som ikke stemmer med de Anskuelser, der nu gjøre sig gjeldende i de ovennævnte Grene af denne Videnskab, og deels tør man forvente, at en egentlig oconomisk Beskrivelse over Amtet, hvortil Materialerne fra vedkommende Autoriteter

rækkes den Arbeidende uden Møie, vilde gjøre en saadan rapsodisk Fremstilling deraf, som jeg kunde leverer, aldeles overflødig.

Endnu maa jeg bemærke, at Antallet af de opgivne Gaarde, Boelsteder, Huse med Jord og Huse uden Jord ere i ethvert Aar og næsten i ethvert Sogn underkastede idelige og mange Forandringer, saasom Gaarde adskilles og blive til Halvgaarde eller Boelsteder, eller til Huse med Jord og omvendt, hvisaarsag Fortegnelsen herpaa er fra det ene Aar til det andet, ei kan være saa nøiagtig, som jeg gjerne ønskede det.

Overseer man de Mængde af Huse med 2 á 3 Tdr. Ld. Og det ikke ringe Antal jordløse Huse og man kjender deres Beboeres ynkværdige Tilstand, enten de saa ere Fæstere – men det ere kun faa – eller Leiere, deres forladte Stilling, kan man ikke andet end beklage dem, (XXII) thi deres sørgelige Stilling er for det meste indviet til Armoden og det haardeste Trællev for disse arme Mennesker som oftest med store Familier, hvilke de med al deres Flid og Stræbsomhed ikke kunne ernære og af hvilke man kan udpine alt hvad forlanges, for at de, mens de leve, kunne faae et usselt Tag over Hovedet og 4 morskne og faldefærdige Vægge til deres daglige Skjulested, og 4 □ Alen Jord at hvile deres afkræftede Legeme i. Det var derfor dobbelt beklageligt, at Eiendomsbesiddernes ærede Forsamling i Roeskilde og Viborg ikke antog sig disse forladte Væsener Men det er jo Godseierne, der høste Fordelen af deres sure Sved og aandeløse Arbeide. Vi have i Landvæsenet med al vor gode Villie og Iver for det Bedre, gjort mange og gjøre endnu mange Misgreb, hvorover vore Efterkommere ville føle Svien. Hele Landets Hær bestaar nok aldeles af disse Familiers Sønner og det er og dem der skal bemande vore Søeværn, og holde Fjenden ude, naar Faren er der. Mon deres Fædres betrængte Forfatning, der ogsaa venter dem,? Der torde vel være Tvivl derom. Og hvad skulle vi sige om det nu stedse mere og mere hævende Princip i vort usalige Fæstevæsen, at drive Fæste og Landgilde op til det yderste, jage Børnene (XXIII) fra de Gaarde og Huse, hvorpaa Fædrene have anvendt al deres Levetids Arbeide, for at Godseieren kan hæve større og stedse stigende Summer af deres Fæstere, og intet efterlade dem, naar de ikke kunne svare de enorme Byrder, der lægges paa dem, uden Armod og Nøgenhed og Fortvivlelse; og hvad vil da Enden blive? Efter det nu herskende System tør de vel ikke vente andet i deres yderste Nød, end at selv Fattiggasserne ville blive luft for dem. – Mere end 40 Aars Erfaring i disse Ting tør vel tillade mig at tale dette Ord til deres Bedste, Eet er et Lands og et Folks Forfatning efter Lovene eller som det efter Klovene skak være, eet Andet og ofte gandske Andet er dets Forfatning, saaledes som den er, eller som den i Tingen selv virkelig befindes; hiin kjende vore Lovlærde godt, men denne synes at være dem temmelig fremmed, thi de kunne ellers vist ikke befattet dem med saa mange Bagateller, der ikke engang vare værd at tale om og ladet denne vigtige Sag ligge og det saa meget mindre, som man fuldelig kan være forsikkert om, at H. M. Kongen, saavel som Regjeringscollegierne vilde have fremmet Sagen med den bedste Vilie. Eet er Humanniteten, hvor man tør og er beføiet at regne paa den, men et Andet er den lovlige og strænge ret. Jo mere den kristlige Aand (XXIV) trænges ud af og sættes uden for alle Statsindretninger, jo haardere og desto fortvivlsesfuldere vorder ogsaa Folkets og især Almuens og Bondens Forfatning, thi da forsvinder al Barmhjertighed, al al Velvilligheds og Humanitets Følelse hos den Mægtigere for den Svagere og de Stærkeres og Rige og Mægtige, men Folket er Borger- og Bonstanden: paa dem hviler Landets Velfærd og Fædrenelandsvennens Haab, og at lette deres Byrder og sikkre deres Velfærd derpaa er Kongens og Regjeringens Omhu henvendt og har i en lang Række af Aar været henvendt. Vilde de ærede Herrer Eiendomsbesiddere i Viborg og Roeskilde henvende deres Opmærksomhed derpaa, og

derpaa frem for alt andet, skulle de og fortjene stor Tak, af den nuværende, som tilkommende Slægter!

Tusse eller Tuese Sogn.

Annex til Butterup Sogn i Miæløse Herred. 1

Sognets saavelsom Herredet Navn skrives i gl Diplom: Tusæ 1271 i S. D. H. 10, 672; Tiusæ s. St. 12, 286. 1337; i S. R. D. VII, 123. 18. 19 Twzw og Tuge. Analoge Stednavne Tudslev, Tudsbøl, Tudstrup, og udledes saaledes lettest af Tue, Tuve, Tuwe, bek. Mandsnavn i Middelalderen og senere, og da Egnen baade af øst og syd for Byen i de Dage, da dette derved liggende Sted fik sit Navn, har været en vidtudstrakt Søe, opløses vel Navnet lettest i Tues-Søe, der efterhånden er gaaet over til Tusæ og senere til Tusæ og Tudse; hvilken Skrivemaade har leget Suhm S. R. D. 7, 588, 615 til at udlede Navnet af Tudser (Rana Buso), da man antog, at Kjærerne der vrimlede af Frøer meere end andre Steder, hvilket ikke er Tilfældet. Man kunde vel tænke paa andre analoge Afstammelser, men de ere søgte i en endnu fjernere Afstand. Mandsnavnet Thusse findes rigtig nok i S. D. H. 14, 233, men det er sildigt og at tænke paa Hedenolds Thusser er vel endnu mere voveligt. (2)

Sognet har en uregelmæssig parallelogramisk Figur, strakt i D. og V. $\frac{3}{4}$ og i S. og N. $\frac{1}{4}$ Miil. Begrændset af Holbeks, Søstrups, Butterups, Kundbyes, Gislinge og Hagested Sogne og stoder til Holbeks Fjord i N. O. – Kongeveien imellem Holbek og Kallundborg gaaer igjennem Sognet i østlig og vestlig Retning. Kalveaaen, der kommer øster fra Kalvemosen i Grandløse Sogn, gjør for det meste Skjellet mellem Tusse og Butterup Sogn, men strax N. V. for Butterup Kirke falder den ud i Tusseaaen, der gennemskjærer Sognet i S. og N. Retning, gaaer under Tusse Broe, (bygt 1802,) (Møllebroen) paa Kongeveien og siden under Alkalde = Alæe Kalfs Broe, hvorefter den med en bred og dyb, men stenet Munding falder ud i Holbeksfiorden, der her er lav og grundet. Derved noget Fiskerie af Reier og Aal. I Aaen kan der passerer med fladbundede Baade et godt Stykke op, forsaavidt de ved Broerne nedrammede Iisbrækkere ei deri gjøre Hindring. I Høivande kan den opsvulme betydeligt. Om Gislinge Aae, der begrænder Sognet i Vest, see Oversigten over Tusse Herred.

I oeconomisk Henseende er den østlige Deel af Sognet leret indtil Skolen, den vestlige o. s. v. Deel derimod sandet og gruset; Overfladen afsænket fra Øset og Vester ned imod Tusseaaen, der deler Sognet i 2de næsten lige Dele. En Bakkeryg træder ind i Sognet syd for Allerup og rækker hen imod Tusse, hvor den benævnes: Bjergene. Fra Tusse-Aaen vestlig hvæver Sletten sig langsomt og svagt indtil den med en kortere Afdaling sænker sig ned mod Gislinge Aaen. Paa begge Bakkerygge een Deel runde Knolde, sandsynlig Gravsteder (3) fra Hedenold; men Steensætningen ere borte, ligesom alle saadanne i Nærheden af Vejene, da man har anvendt dem til Veilægningen eller og til Steengjærder.

Lammefjordens udstrækning inden inddæmningen. Videnskabernes Selskabs Kort fra 1771

I Midten og ved Tusseaaen og dens Forbindelser er Egnen lav og flad, siid og sumpig og i Vintertiden oversvømmet langs med Aabredderne. I Aaerne og paa Enge og Marker den sædvanlige Vegetation. Langs Tusse og Kalveaaen en Deel Mosedrag, hvoriblandt Tusse Enghave c. 130 Tdr. Ld. Hele Sognet paa den lille Lund ved Tusselundegaarden nær aldeles skovløst.

Dr. J. H. Larsen Holbeks Amt – Tuse Herred

Sognets totale Areal c. 0,2083 [□] M- = 2089 Tdr.- Ld. med upriv. Hartk. Ag og E. 201-5-1-2. Ditto Møllesk. 4-4-”-” Konge- Kirke- og Præstetiende ydende Hartk. 199-7-1-. Priv. og matric. Konge- og Kirketiende Hartkorn ”-32-2-” med et Folketal 1801: 428, 1834: 433, 1840 468,

1 Kirke, 1 Skole, 34 Gaarde, 31 Huse med Jord, 9 Huse uden Jord, 14 Indsiddere. Gaardene staae for 5½ - 71 Td. H., Husene have 2 á 3 Tdr. Ld. uden Hartk.; 2 Gaarde, Tusselund og Tussekro og 1 Huus i Tusse Bye ere Arvefæstere, begge de første med 12 Tdr. 7 Skpr. H. Fæstegodset har 4 Garde med 39 Tdr. 6 Skpr. Hartk.; 26 Gaarde med 148 Tdr. 5 Skpr. H. 27 Steder under 1 Tdr. Hartk. og 8 jordløse Huse.

Lodseierne i Sognet ere:

Wognstrup i Tusse Bye 156-5-”-1/4 T.H

Løvenborg i Allerup Bye 30-2-3-2 ¼ T.H

Communitetet s. St. 7-2-3-1 T.H

I alt 194-2-3-1 T.H

Bankhæftelsen af Jorder 67605 Rbd. og af Tiender (4) 22482. Brand-Ass. for Bygninger 1834: 62350 Rbd. Dertil hører:

1. Tusse rettere Tussøe Bye ved Kongeveien, som passerer derigjennem, med 1 Kirke, lille, gl. dog med Taarn og Slaguhr og Uhrskive paa Taarnet, 2 Klokker fra 1636 og 1742, anlagt paa en Banke med faa og yderst simpel i en særdeles stiv Smag formede og malede Ornamenter. Paa et Feld under hvælvingen et Malerie paa Kalken fra Katholicismen, der er godt vedligeholdet. De øvrige Malerier her, som overalt i vore Kirker overkalkede, for deels i dem ei at minde Almuen om de Katholske Helgene og deels og for at løsesige sig fra de Bekostninger, Fornyerelser af saadanne og andre Malerier vilde foraarsage. – Stolene umalede. Alt bærer Præget af vor Confessions Armod og Afmagt. I øvrigt intet mærkværdigt. Paa den lille og snævre Kirkegaard et Par ret smukke indhegnede Begravelser. Om Kirkegaarden forhen Ringmuur, nu Steengjærde. Kirkebogen gaaer tilbage til 1724, men i den ældste Deel noget mutileret. Middagsforskjel: 3’49” sildigere end i Kjøbenhavn.

Skole opbyggt 1799, S. for Kongeveien og østen for Byen, 3 Længder, sædvanlig Bindingsværk, Have og Jord. De befalede Indretninger og Apparater; c. 80 Skolebørn. Norden for Skolen ligger Maglehøien, hvorfra hele Sognets Overflade kan overskues. Tæt S. for Skolens Haugegjærde blev for nogle Aar siden i en lille Høi fundet en betydelig Deel blot tilhuggede Flintkiler, adskillige deels Rav deels Glasperler, nogle Menneskebeen, Kul, en stor Mængde Urneskaar, og en Jernspore. Sporen blev indsendt til Musæet. (5)

Tusekro eller Gjestgiversted, lige over for Kirken med sædvanlig Bindingsværks Bygning, Straaetag og dertil en Gaards Jord med Arvefæste.

Tuse Kro

Tuselund, ogsaa Tusselundegaarden, en ret smuk men dog simpel Gaard, indrettet for en Familie udenfor Bondestanden, Muur og Bindingsværk, Straatag, en stor og god Have og derved en lille smuk Lund. Det hele anlagt og opbygget for omtrent 50 til 60 Aar siden, ligger strax N. f. Kongeveien, $\frac{1}{2}$ Miil fra Holbek; upriv. Ag. og E. Hartkorn: $7-5-2-2\frac{1}{2} = 60$ Tdr. Ld. I Tiendevæsenet og i offentligt Arbeide hører den under Hørby Sogn. Den fører og Navnet Lundegaarden, ogsaa nu en petit miniatur: Lille Frydendal.

Samtlige til Byen hørende Bøndergaarde, hvoriblandt ogsaa Sonnerupgaarden, forhen Stutmarkegaarden, der saavidt vides, er Mensalgaard til Butterup Sognekald, ere i alt 27 foruden Lundegaarden, Kroen og en under Severinsminde indtagen Bondegaaardslod, hver med Ag. E. Hartk. $5-3-3-5/14$ og med 7 Tdr. Hartk. = 31 – 40 Tdr. Ld., Husene i alt 24 med 3 á 4 Tdr. Ld., et Arvefæstehuus med Have og 7 Jordløse Huse. Hele Byens Jord-Areal er = $961 \frac{1}{8}$ Td. Ld. Ager og $374 \frac{7}{8}$ Tdr. Ld. Eng. Hele Hartkornet Ag. og E. $156 - 5'' - 1 \frac{1}{3}$.

2. Ullerup S. R. D. 7, 20. Altæthorp, s. S. 19, 33. Attæthorp, sandsynlig Tryk- eller Læsefeil for Allæthorp = Ales Thorp. Ale bekjendt Mandsnavn i Oldtiden; $\frac{1}{3}$ M. øst for Kirken med 5 Borgrde, hvoraf de 4 med $8 \frac{1}{4}$ Td. H., samt 8 Huse med Jord. Byens hele Hartk. $40-4'' - 1 \frac{1}{8}$; Agerland $143 \frac{1}{2}$ Td., Eng. $102 \frac{1}{2}$ Td. (6)

Mærkeligheder: Af B. C. i S. R. D. VII, 19 og 20, seer man at der i Tusse Bye var en Curia principalis, hvortil laae 4 Bol og at andre 4 Bool var deelt mellem 18 Lodtagere. Der var da en Bispelig Oppbørselsstab (Exactio), tillige var der en Præstegaard (curia Residentiæ sacerdotalis), men en Fjerdings (Qvadrans) Jord, samt en Vandmølle, der afgave aarlig 16 Pd. Korn (annonæ) og desuden fri Maling for Hovgaarden. Heraf findes nu intet mere Spor. Møllen laae v. for Byen ved Aaen, og den store Steenbroe paa Kongeveien over Tusseaaen kaldes deraf endnu Møllebroen, ligesom og Mølleskylden: 4 Tdr. 4 Skpr. endnu hviler paa Stedet. Denne Aaes Oprensning og en dermed forbundet regelmæssigt Tørve-Op skjæren paa Kundby Mose vilde skaffe Eierne betydelige Fordele og sætte mange Hænder i Arbeide, og det uden betydelige Bekostninger. Den har altid Vand og i Mandsminde har den ikke manglet dette uden alene i Aaret 1826.

Kundbye Pastorat.

Dette Sogn er det største og anseeligste i hele Herredet. I S. R. D. VII. 34, 47, 123 nævnes Sognet og Byen stedse Kundby eller Krondby, hos Ar. Berntsen Knudby, der er en Tryk- eller Skrivefeil. Navnets Oprindelse Kundis-Bye, en Nic. Kundi nævnes i S. D. H. 14, 75, 114 og flere St.

Sognet ligger $1 \frac{3}{4}$ M. v. f. Holbek, begrændset i (7) Ø. af Tusseaaen, i N. af Gislinge S. og Lammefjorden, i V. af Svinninge og Hiembek S. i S. af Jyderup, Bjergby og Mørke Sogne. Fra Høiegnen ved Skamstrup og Holmstrup trækker over Benneboe, en Række af Banker. men kun springende og ligesom af Sletten opskudte Høie, der i Bjergbye S. kun vise sig paa et Par Steder, men derimod hæve sig stedse høiere ved sin Indtræden her i Sognet og fortsætter derpaa sin Vei fra

S. til N. med Mellemrum i enkelte Afdelinger, indtil den efterhaanden fra Drusebjerget strax N. for Kongeveien, nord efter afdaler til en lav, leret og flad Slette, der endnu stryger langt ud i Lammefjorden.

Disse Banker, hvoraf man kan ansee Drusebjerget, Skalsbjerget og Søebjerget, Kirkebanken, hvorpaa Kirken ligger, Thorslundebanken, hvorpaa Ruinerne af et Hedenolds Gravminde og Gedebjerget for de høieste, ere sandsynligen af under Jordens Overflade virkende Kræfter længe før den historiske Tid drevne i Veiret; hvilket og deres invendige Structur vise. For faa Decennier siden skulle disse Banker have været beklædte med anseelige Skove, hvorom Krattene, blandede med Egetræer paa Bankernes Side endnu vidne. Om Skalsbjerget fortæller Almuen, at det hver Julenat staaer paa Pæle, og at der da er Assemble af underjordiske Damer og Herrer i stor Costume, hvortil undertiden ogsaa Forbigaaende, som dertil maatte ansees at qualificere sig, blive indbudne.

Fra Kirkebakken som og fra de øvrige især Drusebjerget haves en meget viid og skøn Udsigt til de omliggende Egne; man tæller derfra en 30 til 40 Kirker, seer ud i Samsøebeltet, til Nexeløe og Kjøbstæderne Holbek og Roeskilde. (8)

Af de 3 Aaer, der fra S. til N. dels paastøde, dels gennemstrømme Sognet, hører Gislinge-Aaen egentlig hertil, thi den udspringer aldeles paa Sognets Grund, uagtet den nu ved Grøvter er sat i Forbindelse med Tusseaaen. Svinningeaaen kommer ligeledes syd fra og gennemløber den sydvestlige Deel af Sognet, og Tusseaaen begrænder Sognet i Øst; om disse 3 Aaer see videre i Indledningen.

Sognet er nu gandske skovløst, naar man undtager nogle Ellemoser i den lavere Deel deraf, noget Krat paa ovennævnte Bankers Sider og den ubetydelige Lodskov = 8 T. Ld., der dog nævnes i et gl. Dipl. Silva Lothorp, men jeg har glemt at bemærke Stedet, og muligt at det ei hører herhid, men til Laarup Skov i Steenlille S. Ved Trønninge maa forhen have været anseelig Skov, thi Chr IV. lod, foruden da allerede fældede Træer, endnu fælde 30 stor do, der sandsynlig have været Egetræer, Suhms Saml. 1, 126. Nu er der aldeles Intet, hverken af store eller smaae Træer, dog har Egnen noget Skovlignende hos sig, ligesom og Vegetationen viser hen paa fordums Skovbund. Jordfladen overalt leret, mærgelblandet med et rigt Lag af Muldjord. Sandet findes ikke uden paa nogle Banker og ved Fjordbredden. Vestlig hen er Jorden noget mosig og sumpet. I en betydelig Strækning mellem Løwenborg, Gislingegaard og Mørkegaard ligge de vidtudsrukke Enge og Tørvemoser, som ere bekjendte under Navnet af Kundbye Mose, Løvenborg og Vognstrup Enge, der ere overordentlig rige paa Tørv. Disse Enge og Sumpe have sandsynligen i Hedenolds Dage været en vidtløftig Indsøe lig Tiissøe i Løveherred eller Barremose Søe ved Vordingborg, der har staaet i Forbindelse (9) med Holbeks og Lammefjorden ved Tusse og Gislinge Aaerne, men er senere opvoxet med Tørvegrund. Blev Tusseaaen engang gjort seilbar fra Mørkegaard til Holbeksfjorden, da vilde disse saa betydelige Tørvemoser kunne forsørge ikke alene Holbek med Tørv, men og mange Steder ved Issefjorden, der nu mangler den, til Eiernes store Fordeel. Tvende fortræffelige Kilder, der ere meget vandrige, findes, den Ene paa Vognstrup Enge og den Anden paa Torslunde Mark.

Sognets totale Areal 0,6274 ¹/₁₀₀ M. = 6294 T. L. med priv. Ag. og E. Hartkorn. 86-1-1-1; Skovsk. 4-3-3-1. upriv. Ag. og E. Hartk. 636 -4-." Møllesk. 5 Td.; tiendeydende Hrtk. 630 ¹/₂ Td. Kongetiende matr. 70¹/₂ Td. Kirketiende matr. 69-5-1-1; 1 Sognekirke, 1 Præstegaard, 2 Skoler, 1 Hovedgaard, complet, 66 Bøndergaarde, 4 Halvgaarde, 6 Boelsteder, 107 Huse m. J., 30 do u. J., 1 holl.

Dr. J. H. Larsen Holbeks Amt – Tuse Herred

Veirmølle, 1 Hestemølle = en Mølle som drives af Heste; 1 Bomhuus paa Kongeveien. Gaardene staae i Almindelighed fra 7 – 9 Tdr. Hartk.; Husen have fra 1 Skp. til 8 Tdr. Ld. Lodseierne ere følgende:

Vognstrup med	14-4-1-1/4
Kathrinedak	40-4-2-1½
Communitetet	37-6-2-1
Gislingegaard	49-1-”-2½
Selveiergods	76-3-”-½
Aggersvold	135-4-3-½ ¾
Universitetet	102-7—”-”
Hagestedgaard	-”-7-”-”

Alt Ag. og E. Htk. tilsammen 634-4-3-½ (10)

Efter Tabelværker S. 15 eie offentlige Stiftelse intet Hartkorn i Sognet, men Lehn og Stamhuse 227 Tdr. matr. Hartkorn af alle Slags. Selveiergodset er 104 Tdr. 2 Skpr. fordeelt paa 24 Steder med forskjelligt Hartkorn, foruden Huus uden Jord. – Arvefæstegods er 139 Tdr. 2 Skpr. fordeelt paa 26 Steder. Fæstegodset er 400 Tdr. H. fordeelt paa 26 Steder. – Fæstegodset er 400 Tdr. H. fordeelt paa 96 Steder, samt 32 Huse uden Jord, tilsammen 643 Tdr. 4 Skp. Hrkrn. Deraf er 49 Tdr. hoverifrit, men 350 Tdr. 1 Skp. hoveripligtig. Bankheftelsen paa Jorderne 331,972 Rbd., paa Tienderne 70,596, paa Bygningerne 6030 rbd. Br. Assurancen 73,550 Rbd. Folketal 1801: 1038, 1834: 1364, 1840: 1478.

Til Sognet høre følgende Byer og Steder:

1. Kundby 1 M. s. for Landeveien mellem Holbek og Kallundborg med en høitbeliggende Kirke af en temmelig Størrelse fremfor de sædvanlige Landsby-Kirkebygninger, med en Middagsforskjel af 4’13” sildigere end Kbhvn. Formedelst sin høie Beliggenhed kan den sees i temmelig Afstand og derfra overskues den største Deel af Miærløse- Tusse- Skippinge- samt den sydlige Deel af Odsherred. For sin høie Beliggenheds Skyld bærer den og Navnet ad den sydlige Kirke, hvorimod Butterups Kirke, der er taarnløs og lavtbeliggende, heder den usynlige Kirke. Kirken har et anseeligt kamgavlet Taarn førhen med 3, nu kun med 2 Klokker, den ene med Munkeskript: Help Jesus, Maria, Susanne, hvilken Indskrift findes paa mange Klokker fra det 14 og 15 Aarhundrede, og var vel en reciperet Formular til at bortdrive Dæmonerne, som man troede ikke kunde taale (11) de indviede og døbte Klokkers Lyd. De 2 andre vare yngre, fra 1552 og 1653. Den nedtagne Klokke skal i lang Tid have henstaaet paa Holbeks Kjøbstads Skibbroe, hvorfra den blev ført til Kjøbenhavn for at omstøbes, hvorfra Almuen endnu forventer den tilbage *).

*) Som et Bidrag til Klokkernes Historie bemærkes: at 1708 blev alene fra Fyens Stift, ei iberegnet Langeland, Laaland eller Falster, bortført til Kjøbenhavn 264 Klokker, der veiede 642 Skpd. 1533 stod en Deel af Kirkerne i Laaland og Falster nedtagne Klokker ved Aalholms Slot og ved Nyekjøbing, som Rigets Prælater havde bevilget til Skjød, da Kong Christian 2 havde bortført en stor Deel. 1601 blev paa Kongl. Befaling alle overflødige Klokker af Landsbykirkerne borttagne.

Ann- Ecl. D. 2, 733, 3, 551, N. D. Magaz. 2, 257. Heraf lader det sig forklare, hvorfor man ofte finder Plads i Taarnene til flere Klokker end der nu haves.

De gamle Ornamentter havde intet mærkeligt. Adskillige Ligstene, hvoriblandt Een paa søndre Side af Choret, hvorpaa en Qvindefigur med en Rosenkrands i Haanden og Indskrivt: Hic jacet nobilis Mulier et venerabilis Domina – Thale – filia Arvidi Bod, copulata honorabili Lanrentio Knob, qve obiit Anno Domoni MD., mere kunde ikke læses, da det øverste af Stenen laae ind under Mandfolkestolene. Den fortjene at optages og indmures paa et passende Sted. Af Ligstenen over Peter Rud og Ægtemage, hvorpaa de begge ere udhugne i fuld Corpus, ligger det halve under Stolene paa modsatte Side. Paa Kirkens nordre Side 2 anseelige Begravelsescapeller, i det ene hviler Conferentsraad Hansen med sine 2 Hustruer, i det andet 3 Levezauer. Samtlige his Hofm. 8, 304 opregnede Adelsmænd ere nu enten nedsatte i Jorden eller i (12) Begravelsen under Altaret. Kirken har Orgel, givet af nuværende Godseier Kammerherre Deurs. I en Steen paa Fundamentet af Een af de sydlige Stræbepillere findes udhugget 3 Kors og Aarstallet 1588. Kirken er nu intet Sømærke mere, og hvis den nogensinde har været det, maa det mere have været for Indseglingen i Lamme- en i Holbeksfjorden. Døbefadet er af Tin eller Blye og af en saare betydelig Størrelse, men saa ikke ud til at have været i Brug i det sidste Aarhundrede. Kirkebakke afstyrtet temmelig brat mod Vest.

Præstegaard, noget neden for Kirken, 4 Længder, Bindingsværk og Straatag. Værelser, som almindelig i Præstegaarde paa Landet, god og smuk Have. priv Ag. og E. Hartk. 7-6-3-”- 56 Td. Ld. god med noget bakket Strækning; Eng og Tørveskjær i Kundby Mose og i Svinninge Enghauge. Skalsbjerget og Søebjerget paa Pstgrdens Mark.

Skolen i Byen er den gl. Degnebolig, istandsat og indrettet til sin Bestemmelse, Bindingsværk og Straatag med en god Have; de anord. Indretninger og Apparater, c. 4 Tdr. Ld.; Skolebørnenes Antal c. 16+.

Desforuden i Byen 19 Gaarde, 26 Huse m. J. og 17 Do, uden Jord. Deraf er ikkun Een og det den mindste en Selveiergaard med næsten 5 Tdr. Hrtkrn. 3 Gaarde tilhøre Communitetet, hver med ca. 7½ Td. Hrtk. Resten under Vognstrup paa 1½ Td. H. nær, der tilhører Frydendal og 3 Fr. 2½ Alb. under Aggersvold. En Gaard paa over 10 Tdr. Hrtk. er udstykket til 18 Huse med forskelligt Hartkorn fra 2 til 5 Skjepper, som kaldes Kolonihusene. De øvrige Gaarde staae for noget over 7 Tdr. H. Hele Byens Hartkorn er (13) nu, efter at have afgivet 2 Skp. 3 Fr. 2 Alb. til Landeveien, 147-1-3-1 ¼ Hrtk. Desuden i Byen 2 Hospitaler, hvoraf det Ene hører under Løvenborg, det Andet stiftet 1760 staaer under Biskoppens i Sjælland hans specielle Bestyrelse. See videre herom Hofm. Fund. 8, 325 fl og Schaks Forts. 3, 64 fl.

2. Marke B. ½ M. S. V. f. Kirken ved Svinningeaaen, der passerer der forbi, har foruden den holl. Veirmølle, Møllegaarden med Hestemølle, 13 Bøndergaarde, 1 Selveiergaard, der er deelt imellem 2de Halvgaarde og 1 Boelsted, de første hver paa 3, men Boelstedet kun paa 2 Tdr. Hartkorn, de 13 Gaarde alle Fæstere under Aggersvold med ca, 8 Tdr. Hartkorn. Møllen staaer for 4 Tdr. Ag. og E. Hrtk. og 5 Tdr. Mølleskyld fra den nedlagte Vandmølle. Byen har 17 Huse med Jord, deraf have 14 Hartkorn fra 3 til 7 Skpr. Byens hele Hrtkrn. 128-3-1-2 ¾, derunder noget over 6 Tdr. H- Kirkejord, der er udstykket til 11 af ovennævnte Huse. I S. R. D. IV, 397 nævnes Byen som nu: Markeby. Analog. Stedsnavne i Nærheden er Markeslev og Markemølle = Marcors eller Marqvatts Bye.

3- Thorslunde Bye $1/8$ M. v. f. Kirken bestaaer af 7 hele og 2 halve Gaarde og et Boelsted, foruden Kathrinedal, derunder 4 Gaarde, hvorpaa 3 Boelssteder. Af disse ere 2 Selveiere, 1 med $9 \frac{1}{8}$ og 1 med $8 \frac{1}{4}$ Td. H. Een hører under Communitetet 5, hver med $8 \frac{1}{4}$ Td. H. under Frydendal og Resten under Kathrinedal. Huse m. J. 31, hvoraf de saakaldte Æblemaershuse høre under Communitetet, de andre deels under Kathrinedal, deels under Svinningegaarden, hvorunder ogsaa 2 andre (14) til Byen hørende Gaarde ere lagte. Endvidere hertil Byen Bomhuset Nr. 10 paa Kallundborgveien. Af Husene have 5 hver $1 \frac{1}{16}$ Td. H. og 2 hver $4 \frac{1}{4}$ Skp. Hele Byens Hartkorn foruden Kathrinedal 74-7-1-1/12. Byen nævnes i S. R. D. VII, 19, 30, 44 Thorslunbæ og Thorslundæ, og da derved ligger den temmelig anseelige Thorslundebanke og paa Banken en Levning af en Hedenolds Steensætning, er det rimeligt at Thors Dyrkelse her har fundet Sted. Af Lunden er intet tilbage. Byen har en nye opbyggt Skole med Have og Jord samt 80 til 100 Skolebørn.

4. Sandby nordligst i Sognet $\frac{1}{2}$ M. f. Kirken ud mod Lammefjorden og den sydlige Munding af Svinninge Veile, hvisaarsag Beboerne høre under Sølomitvæsenet. Byen bestaaer af 15 Gaarde, 3 Halvgaarde eller boelsteder, 18 Huse m. J. og 11 u, J. 6 af Gaardene under Gislingegaard have hver noget over 8 Tdr. H., 6 Selveiere have hver noget over $7\frac{1}{2}$ Td. H., en Do har noget over 5 Tdr. H. Een under Universitetet staaer for $7 \frac{1}{8}$ Td. H. Under byen regnes og de norden for Svinningegaarden beliggende Maglebiershuse ned for Drusebjerg ét, hvoraf de sandsynligen have deres Navn, bestaaer af 5 Huse med Jord. Af samtlige Byens Huse have 13 Hrtkr. fra $1\frac{1}{2}$ til 7 Skppr. nogle af Husene ere ogsaa Selveiere, der ligesom Selveiergaardene ere frakjøbte Mørkegaard. De øvrige høre under Gislingegaard, Svinningegaard og Communitet. Denne Byes Beboere udgjøre kun een Familie og ere endog i Klædedragt noget forskellige fra Sognets øvrige Bønder. Byens hele Hartkorn 132-6-2-3/4. Byens Navn forekommer i S. R. D. VII. 44, IV. 38, 1384 (15) og 1497, ogsaa i S. D. H. 14, 131, og i D. Magazin 5, 82. 1570, med samme Navn, som nu.

5. Trønninge Bye, østlig i Sognet $\frac{1}{2}$ M. fra Kirken og $\frac{1}{4}$ M. fra Landeveien sydlig for Kongeveien, har 12 Gaarde, hver fra $8 \frac{1}{8}$ til $8 \frac{9}{16}$ Td. Hartk., hvorunder den saakaldte stor Gaard, der næsten har 2 Gaardes Avl med Hartk. 17-1-1-2 $\frac{2}{3}$, 1 Boelsted, 12 Huse med Jord, foruden Skyttehuset ved Lodskoven, 11 Huse uden Jord. Husene med Jord have intet Hartkorn. Paa 3 Gaarde nær, der ere Fæstere under Vognstrup, høre samtlige Gaarde og Huse under Universitetet, eller som de sige: ”de Høilærde” og Bonderne kaldes paa Grund heraf ofte selv: de Høilærde. Byens totale Hartkorn 110-6-2-2. Byens Navn har jeg ingenstedert fundet nævnet i ældre Skrifter.

6. Wognstrup Hovedgaard oprettet af en nedbrudt og under samme henlagt Landsby, der hed Wognsthorp. Aar 1382 nævnes den i S. D. H. 14, 115: Vagnsorp = Vagns eller Wogns-thorp. Vagn og Vogn bekjendt Mandsnavn i Oldtiden og Middelalderen. Allerede fra 1310 ere dens Eiere bekjendte. Den har deelt Skjebne med alle Danske Hovedgaarde i at have havt mange Herrer. 1750 kom den til Familien Løvenskjold, i hvis Eie den endnu er. Gaarden ligger i et leret, lavt, fladt ret Laalandsk Terrain, bestaaer af vidtløftige Bygninger, en 2 Etages grundmuret Hovedbygning, med Tegltag, hvælvet Port og Kjældere, en Sidebygning samt 2 Tverfløie til Forpagterbolig og Meiere af 1 Etages Muur og Bindingsværk. Ladegaarden 3 anseelige og vidtudstrakte Længder, tægte deels med Straae deels med Tegl. Store Vandbeholdninger ved Gaarden, som nok forhen (16) have været Grave. Priv. Ag. og E. Hartkorn: 78 – 2 -1 – 1: Skovskylde: 4-3-1-1, vidtløftige Enge og store og fortrinlige Tørvemoser; Bøndergods Ag. og E. Hartk.: 416-5-2-”-; Skov og Mølleskylde: 4-4-”-. Jorderne fortrinlige, lerede, mergeblandede, flade, side. Paa begge Sider af Gaarden lange og smalle

Pilealleer, der hverken give gode Veie eller smukke Udsigter. For Tiden boer Amtmanden her i stedet for i Holbæk. Dette er og en Anomalie, som man burde ønske hævet.

.7. Kathtrinedal oprettet for omtrent 40 Aar siden af 3de Bøndergaarde i Torslunde Bye, har senere faaet Tilvæxt af flere nedlagte Bøndergaarde, saa at den nu har Hartkorn upriv.: 40-4-2-1½. Den ligger i Dalen mellem Kundby Kirke og Landeveien, har et Eenetages Vaaningshuus og 3 Længder Muur og Bindingsværks Udhuse. Den har en stor og smuk Have og derved en Deel Plantning. Jorderne udmærket, men nogle deraf side, nogle ogsaa lette. Af dens ældre Hartk. 40 Tdr. 7 Skpr- er afgivet ”-2-1-2½ til Landeveien, der passerer over dens Marker. Arealet c. 240 Tdr. L. o 11 Marker. Til Gaarden hører 3 Boelsteder og en Deel Huse, hele Kirkejorden, hvorpaa Drusebjerget = Truesbierg, med 5 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn, der er Arvefæstet fra Frydendal. Kathtrinedal har dette iberegnet nu 45 Tdr. 6 Skpr. 2 Fkr. ¼ Alb.Hartkorn.

Mærkværdighederne fra Oldtidens Dage ere anførte hver paa sit sted.

Legater foruden det foran under Kundby omhandlede af Provst E. Ch. Benzon ved Fundats af 6 Juni 1760, confirmeret 15 Aug. s. A, til Hospital i (17) Kundby givne Legat, hvis Kapital for Tiden er 2100 Rbd. hvoraf 2000 Rbd. indestaae i Hørbygaard og Gods og i en K. Oblig. No. 928, der svarer 3 ¼ p. C., oprindelig foruden Hospitalsbygningen kun 1600 Rbd.; har ogsaa afg. Kammerraad L. Svitzer giver 200 Rbd. ved Gavebrev dateret Aggersvold 11 Juni 1777 og confirm. 25 Octbr. s. A til Skoleholderen i Thorslunde Skole, der indestaae i Aggersvolds Hovedgaard. See om disse Legater Provst Schacks Forts. af Hofman. Fund 3, 64 følg.

Bjergby Pastorat

Dertil høre Bjergby og Mørke Sogne.

Bjergby

Sognet og Byen nævnes i B. C. S. R. D. VII 84. 123: Byerby og Bierbi, og dette Navn har den vel havt længe for 1370 og fra sit første Anlæg. Da Byen ligger paa en aldeles flad Slette, og der først et godt Stykke Vei derfra ligge 2 jævnsides ligesom af den flade Slette opskudte Banker, i Almuens Sprog Bjerger; saa er det rimeligt, at Byarby maa være er Ejenenvn og altsaa ikke Bjergets Bye, men Biar's-By, Biarisby, der senere er gaaet over til Biargby og nu Bjergbye. Mandsnavnet Biar, Biarri bekjendt fra Oldtiden. Senere kom Byen i de Stigers Eje og nu blev den da til Forskjel for andre Byer af s. R. kaldet Stigsbjergbye. (18) Saaledes benævnes den og hos A. Berntsen, i Hofmann Fund, i de Clerqvæs Donation til Bjergby Kirke og i et utrykt Diplom af 1581. Længe derefter forvexlede man Stigsbjergby med Stigtsbjergby, og da man for en 80 til 100 Aar siden, skrev Stigt istedenfor Stift, saa fik Byen og Sognet snart derefter sit nye Navn, Sitfrsbjergby. I Enum. Tert. Dan. S. R. D. V, 617 og VII, 530, samt i Noten dertil af Suhm og Langebek nævnes der et Stigsbuch og Stigsburgh, der i den Orden Stedsnavnene deri forekomme maa lede hen paa nuværende Stigsbjergbye. At Stigsburg skulle være en Skrivefeil for Stigsbiergh, er ei sandsynligt, men at der kan have staaet en Borg paa Pladsen, hvor nu Hovedgaarden er anlagt, eller og paa et andet Sted derved, for Ex. paa Een af de ovennævnte Banker, kan og være muligt.

Sognet – Distancen altid fra Kirken, som det eneste faste punkt – ligger 2 M. S. V. for nærmeste Kiøbstæd Holbæk, begrændset i Ø. af Mørke, i N. af Kundby, i V. af Jyderup og S. af Skamstrup SS. Overfladen er overalt jevn og flad, naar de 2 N. og Ø. for Byen af den flade Slette opskudte, temmelig høie og steile Banker Undtages, hvoraf det Ene benævnes Kirkebjerg, da Sagnet fortæller, at man derpaa vilde bygge Bjergby-Kirke, men alt hvad man om Dagen byggede, blev om Natten nedført paa den Plads, hvor nu Kirken staaer; det Andet Torstensbjerg, der begge i Forbindelse med Bankerne i Kundby Sogn ere at ansee som Sidegrene af den Bankeryg, der stryger N. for Aaemosen vester i og først ved Refsnæs sænker sig i Beltets Vande. Jordbunden for det meste leret, dog findes der ogsaa (19) sandige Strækninger. Underlaget skal være Leer. Tørveskjær haves. Endnu en Skovstrækning paa c. 60 Tdr. L., der er indtaget til Fredskov, og hvori findes adskillige ret smukke Spadseregange, Friheden kaldet. Aaen, der passere S. fra, N. efter og som falder ud i Svinninge Veile, tage sit Udspring i Naboe-Sognet Skamstrup. Ved Bennebo kaldes den simpelthen Bækken, her i Bjergbyaae og mere nord paa Svinningeaaen. I dens Løb over Bjergbygaards Marker har den forhen drevet en Vandmølle, der nu er nedlagt. Den er som de fleste Aaer om Sommeren ubetydelig men om Foraaret svulmer den meget op og den lader sig da ikke passere med Sikkerhed uden hvor der er Broer. Fra Bækken ved Venneboe udskyder N. O. for Torntved en Arm, der efter at have passeret Stifteretsbroen paa Skovveien forener sig østen for Mørke Skov med Frydendalsaaen og gaaer derpaa tæt vest forbi Morkegaard, videre sønden for Vognstrup og først derefter falder den i Tusseaae. Den staaer i ingen naturlig Forbindelse med Gislingeaaen, men de er senere, for at skaffe Vandet desto hastigere af Kundby Mose ved Grøvter sat i Forbindelse dermed. Samtlige disse Aaeløb ere paa de Korter, der hidtil ere komne mig for Øie, urigtigen aflagte. Nykjøbings Ringstedvei passerer Sagnet i v og s.ø. Retning.

Sognets totale Areal c. 0,2777 ¹/₁₀ Miil, 2785 Tdr. L. med priv. Ag. og E. Hartkorn 46 Tdr. 5 Skpr. Skovskyld. 1-5- - - matr. Kirketiende Hartkorn 22 Tdr.: upriv Ag. og E. Hartkorn. 175-2-3-”- Møllenskyld 5 Tdr., matr. Konget. Hartkorn 22 Tdr. Konge og Kirketiende Hartkorn 171-5 - - - , Præstetiende (20) af 177 5-2-1- med et Folketal 1801 af 403 og 1834 af 463, 1840: 503; 1 Kirke, 1 compl. Hovedgaard, 4 Selveiergaarde, 19 Fæstegaarde 33 Huse med Jord, 22 do med nogen Jord. De fleste Beboere Fæstere under Bjergbygaard. Gaaredene staae i Almindelighed mellem 6 og 7 Tdr. Hartkorn, kun 1 Gaard (Begravelsesgaarden) staaer lidet under 4 Tdr. H. Af Husene i gl. Bjergby have 13 Hartkorn fra 2 Fk. til 6 Skp. Alle de øvrige Huse have 2 til 3 Tdr. Ld. Lodseierne ere Bjergbygaard med Hartkorn 138 Tdr., Hagedstegaard i Gl. Bjergby med ”-2-1-2- og Selveierne med 18 Tdr. Af Fæstegodset er 34½ Td. hoverifrit, men 122 1/8 Td. hoveri pligtigt, men betales med Penge, Bankheftelsen i Jorder, 149,161 Rbd., i Tiender 19474 Rbd. Br. Forsikkring 1834: 92.520 Rbd. Off Stiftelser skulle matr. Hrtkorn. af alle Slags eie i Sagnet 193 3/8 Td. og af Konge og Kirketiende 22 Tdr.

Til Sagnet hører:

1. Bjergbye, nu alm. Bjergbye, vest hen i Sagnet med Kirken, Taarnet kamsloifet, Kirken med Kamgavle, 2 Klokker, den mindste fra 1802, den største fra 1804. Kirken hvælvet, Lysekrone til 12 Lys, men Pengene til at anskaffe Lysene ere her som overalt henlagte til at oplyse Skolerne. Det kan neppe ansees rigtigt at berøve Kirkerne sin Prydelse. Lyset vil ikkun derved blive svagere i Menigheden. De sædvanlige gamle forældede og ramponerede Ornamentter haves. De have her som alle vegne længe overlevet sig selv. I Kapeller hviler den af sine Legater til det Offentlige og sin

Dr. J. H. Larsen Holbeks Amt – Tuse Herred

Skjebne mærkelige Mand, Eier af Bjergbygaard Johan (21) Adolf de Clerqve, og hans Hustrue Karen Werkmeister, begge døde 1729. Middagsforksjel sildigere end i Kbhvn. 1'21".

Bjerbygaard.

Præstegaarden 4 Længder Bindingsværk og Straatag tildeels ny opbyggt af nuværende Beneficiarius Herr Pastor Busck. Stuelængden 14 Fag med gode og smukke Værelser. De øvrige 3 Længder 76 Fag. God og smuk Have. Priv. Ag. og Engs Hrtkrn. 11-1-1"-, 92 Tdr. Ld. taxer 87½.

Skolen er den gamle Degnebolig, har 5 Fag til Skolerne og 9 Fag til Bolig for Lærerne og 11 Fag nyt og godt Udhuus, Have, Jord c. 6 Tdr. Ld. og c. 120 Skolebørn.

Til Byen hører 3 Selveiergaarde med 6 Tdr. Hartkorn hver og 11 Fæstegaarde, hver med 6 ¾ Td. H., saa nær som Een, der kun har 4 Tdr. H. paa lidet nær. Desuden Wilhelmsdal ogsaa med Hrtk. 6 ¾ Td., opbyggt af Bjergbygaards forrige Eier Proprietair Lassen. Endnu høre til Byen 33 Huse med Jord, fra 1½ til 6 Tdr. L., samt 20 jordløse Huse, der have omtrent 1 til 2 Skppr. Lb.

2. Ny Bjergby ¼ M. N. O. for gl. Bjergby, en efter Udskiftningen i den senere Tid opstaaet Bye, bestaaer af 8 Fæstegaarde hver med Hrtk. c. 6 Tdr. og 5 Huse, hver med 2 Tdr. Ld. Derved ligger Kirkebjerget, hvorom ovennævnte Sagn.

3. Bjergbygaard, Hovedgaard, ligger i gml. Bjergby og er i sin første Oprindelse opstaaet af forhen ueier og uoptaget Jord eller og af nedlagte Bøndergaarde og sandsynlig det S. R. D. V. 177 nævnte Stigsburgh. Først 1392 nævnes den som Hoved- eller som (22) det da hed rigtigere Hovedgaard, og dens første bekjendte Eier er en Jacob Bille. Imellem 1720-30 eies den af A. de Clerqve; 1787 af Proprietair Lassen. Han solgte den til Major Borneman, af hvem den nuværende Hovedbygning er opført med ret smukke og rummelige Værelser, 1 Etag med Qvist foruden Kjælder under hele Bygningen, en ny anlagt Have, vidtløftige Udhuse. Priv. Hartkorn 35-3-3"-, Skovskyld 1 5/8 Td. upriv. under Gaarden 19-4-2-2-, Møllesk. 5 Tdr., Areal 288 Tdr. Ld. og Skov 265 Tdr. Ld, Jorderne jævne og for der meste lerede, 9 Marker, hver 41 Tdr. L. foruden 2 Enghaver. Bjergby Kirke med Jus patron. Jagt, Fiskeri og Anpart i Skarresøe. Overflødig og god Tørveskjær. Bøndergods Ag. og E. Hrtk. 256-2-1-1, upriv. Skovskyld 3-5-1-2, Arealet c. 2900 Tdr. Ld., Jordbunden paa Godset leret paa 30 á 40 Tdr. Lb. nær, der er krattet og stenet, 37 Bøndergaarde, 69 Huse med 2 á 3 Tdr. Ld. Gaard og Gods kjøbtes 1783 for 42,000 Rd. O. C., 1787 for 56,400 Rd, 1803 for 115,000 Rd.

4. Wilhelmsdal er opbyggt paa en Bondegaards Lod med upriv. Hartkorn 6 3/8 Tdr. for en Familie uden for Bondestanden, og drives af Bjergbygaards Eier. Det var en almindelig Bondegaardslod ved Udskiftningen ag 6 ¾ Td. Hartkorn. Men da der ikke var en Eneste af Bønderne, der vilde modtage den eller udflytte sin Gaard derpaa, opbygte Propr. Lassen den selv. Dens hele Areal var uopdyrket og næsten Alt en Ellemose. Nu er det en fortrinlig Gaard med ovenn. Hartkorn og et Areal af 157 1/3 Td. Land. For en Deel Aar tilbage (23) har der været en Vandmølle paa Bjergbygaards Mark. Møllen er nedlagt, men Privilegiet haves.

Legater: Joh. Ad. de Clerqves Gavebrev paa en Gaard til hans Begravelses Vedligeholdelse dat. 10 Decbr. 1816 hos Hofman l. c. S, 324. N. P. Teilmans Gavebrev 6 Decbr. 1783, konf. 4 Junii 1784, til Oprettelse af et Fattighuus for Nødlidende af Bjergbygaards Gods. Om disse Legater see Provst

Schacks Fortsæt- af Hofm. Fund. 3, 47 – 55. Af er Notat. h. Hof. X. 76, seer man at Præsten forhen har aarlig havt eet Pd. Korn saavel af Bjergbygaard, som Mørkegaard.

Mærkeligheder: det ovennævnte Sagn om Kirkebygningens natlige Henflyttelse fra Kirkebjerget til det Sted hvor den nu staaer. Dette er et temmelig almindeligt Sagn om flere Kirker. Grunden til dette Sagn er ubekjendt, men det var dog værd at efterforske.

Mørke Sogn

Annex til foregaaende Bjergby S.

Stedets Navn udtales og skrives snart Mørje, snart Mørkiob. Af det Følgende fremgaaer, hvilket der er det rigtigste. J. S. R. D. VII, 123, som det ældste Sted, hvor jeg har truffet Navnet, hedder det Myrækow s. St., men i den yngre Deel af B. C., fra det 14 Sec. S. 34 Myrkow og endelig i S. D. H. 14, 115. Aar 1382 Mørkow. (24)

Gladsaxe Sogn ved Khvn. er og et Mørkhøi, som i S. R. D. VII, 44, nævnes Myrkow, s. S. 58 Mirköwæ og 102 Myrköwæ. Men allerede 1186 i Thork. Diplom. 1 56: Mürhögæ og Mörthegæ 65 og i S. D. H. 8, 295 og i Orig. Høun. 7: Mürhögä, hvor da den sidste Stavelse træder tydelig frem og viser, at dets rette Navn er Myrkhøtv eller som vi endnu kalde det sidste Sted Mørkhøy. Altsaa enten Myrks- eller Myrks-høtv, bekjendte Adelsnavne i Middelalderen, see Ad. Lex. 2, 34. S. R. D. VII, 76, 101. D. Atl. V, 1038, og Ved. Sim. antager Adelsnavnet Myre fra det 10 Aarh. Stederne Mørke i Aarhuus Stift og Mørkholt ved Fredericia er sandsynlig af samme Oprindelse, dog skrives Mørke ved Aarhuus blot Myrke, S. R. D. IV, 474. saa at Slutningsstavelsen er en anden. Navnet Mørkiob er sandsynlig oprunden enten af det Marked, der forhen er holdt ved Kirkegaarden der i Sognet, eller og maaskee blot en feilagtig Udtale af Mørkhøv.

Sognet ligger 2 M. s. v. for nærmeste Kjøbstad Holbek, omringet ostl. af Nr-Jernlose, n, af Kundby, vest af Bjergby og syd af Skamstrup og Frydendals Sogne. Overfladen næsten overalt jævn, svagt afdalende mod N. O., hvor den til sidst gaaer over i sumpede og tørvede Enge, der tilligemed Kundby Mose og Løvenborg Sumpe i Oldtiden sandsynlig have udgjort en stor Indsø, der har havt Forbindelse med Holbeksfjorden ved Tusseaaen og med Lammefjorden ved Gislingeeaaen. Sydlig i Sognet er Overfladen høiere opstigende indtil den ved Ventved, Tveden og Bakkerup bliver Bølgeformig. Dog reise sig Bankerne ikke her af nogen Betydenhed, (25) som i de sydligere Sogne, Skamstrup og Frydendal. Jordbunden er i det hele sandet, i den nordlige Deel tørvet og sumpig, i den sydlige gruset. Dog giver den god Afgrøde især i den nordlige Deel, hvor de vidtløftige Tørvemoser give en rig vegetabilisk Giødske, naar noget deraf til dette Øiemed rigtigt anvendes. Endnu nogen Skov, saavel ved Mørkegaard som Skoven ved Ventved, samt ved Tveden en lille Lund, Tveden Enghave. S. v. gaaer en Bæk ud fra Svinningeeaaen, der ved Mørke Skov forener sig med Frydendalsaaen, og som der kaldes Rævebækken, men længere oppe mellem Mørkegaard og Løvenborg, Kobbelaen. Skovveien, der nu er meget brugt, da den baade er god og derpaa ingen Bompeng betales, træder osten fra ind ved Ventved Mølle, gaaer over Bakkerup og Tveden, hvor der er et ret pænt Gjæstgiversted, og strax derefter vestlig ud af Sognet.

Sognets totale Areal 0,2137 [□] M. 2149 T. L. priv. Ag. og Engs Hartk. 21-2-2-2 (efter andre kun 15-2-2-2), Skovskyld 3-4-1-1; Møllesk. ”-4-3-1. upriv. Hartk. 199 ^¼ Td., Skovsk. 1-3-”-2., tiendeydende Kongetiende Hrtkrn. 199-1-3-2; Kirketiende dito 190-”-3-3”, Præstetiende 191-2-1-”. Folketal 1801: 436; 1834: 641; 1840: 737. 1 Kirke, 1 Skole, 1 ucomplet Hovedgaard, 17 hele Bøndergaarde, 6 halve dito, 4 Boelsteder, 59 Huse med Jord og 19 Huse uden Jord. Desforuden 1 Vagergaard, et Krosted. Gaardene staae for meget forskjelligt Hartkorn fra 3 til 9 Tdr. Hartkorn og fra 30 til 130 T. L. Huusmændene have Hartkorn fra 1 til 7 (26) Skpr. og fra 2 til 11 Tdr. L.; Boelstederne fra 1 til 2 T. H. og fra 3 til 16 T. L. Selveierne 18 med forskjelligt Hartkorn fra 2½ til 9 5/8 T. Fæsterne af Gaarde og Huse med Jord fra mindre end 1 T. til 8 T. L. og derover, 84 Steder og 19 jordløse Huse. I Sognet mange Haandværkere. Bankheftelsen af Jorder 87682 Rbd., af Tiender 21704 Rbd. Bandforsikringen 74790 Rbd. Off. Stiftelser skulle eie matr. Hartkorn af alle Slags 216 ^¼ T. og dito Konge- og Kirketiende 17 T. Lodseierne ere: Knapstrup med upri. Ager og Engs Hartkorn 104-3-2- 1/8, Mørkegaard med dito dito 35-3-2-1/3 og Selveiere 59-6-1-2/3. Seiveierene ere frakjøbte Mørkegaard.

Til Sognet hører:

1. Mørke Bye omtrent midt i Sognet paa en jævn Slette med Sognekirken, der uagtet foretagne Reparationer dog har bevaret noget af sit ældre Præg fra Katholicismen. Den er en Deel større end Bjergby Kirke, der er temmelig lille. Taarnet og Kirken har beholdt sine Kamgavle som noget karakteristisk ved alle vore ældre Kirkebygninger, og som ikke kunne være borte uden at berøve dem deres oprindelige Form, 2 Klokker i Taarnet. Et Krusifix med en gammel Munkeskrift paa Korsbjelken, men som ei indeholde noget mærkeligt. Foran paa Alterbordet 3 Qvindefigurer, en gammel katholsk Altertavle med Christus i fuld Størrelse, nogle katholske Helgener og et Skab til Monstranzen. Under Kirkens Gulv en Deel Begravelser. I et Kapel hviler een af Mørkegaards forrige Eiendomme og i Sakrestiet staaer Frue Anne Parsbjerg fød Brahe † 1633. Adskillige gamle (27) Epitaphier, og deriblandt et over Kristine Bryske † 1570. Middagsforskjel sildigere end Khvn. 4’ 11”.

2. Mørkegaard, Hovedgaard 1/8 M. n.v. for Kirken. Naar og af hvem anlagt, vides ikke. Den ældste Mørkegaard eller som den vist da benævnedes Hovedgaarden i Mørke eller Mørke Hofgaard, har sandsynlig lagt i Mørke By tæt ved Kirken; thi man har nylig ved at grave ved Kirkens nordre Ringmuur og flere Steder derved, fundet Grunde af forhenværende stærke Bygninger, der sandsynlig ere Fundamenterne af den ældste Myrækowgarth, hvilken senere er ødelagt og henflyttet til den Holm, hvorpaa den nu staaer, og som i de Tider har lagt enten i en Søe eller dog i et vidtløftigt og utilgjængeligt Mosedrag, hvorved den igjennem Aaen har Udseiling i den store Indsøe, der nu fremtræde som Mørkgaards, Løvenborgs og Vognstrups Enge og Moser, og gennem Gislinge og Tusse-Aaen havt Forbindelse med Holbeksfjorden og Lammefjorden. Den Holm i Sumpene, hvorpaa den nuværende Mørkegaard ligger, hed da Toftholm, og Gaarden fik da dette Navn, som den og i lang Tid beholdt, nu heder den almindelig Mørkegaard. Den nuværende Hovedbygning er opbyggt af Assessor Ladorf, Muur- og Bindingsværk 1 Etage, stor og god Have med Skov, og derimellem flyder den ovenmeldte Aa og gennem de forhen om Gaarden værende, men nu næsten tilgroede, Grave. Ladegaardsbygningerne Bindingsværk og Straaetag. Pr. Ag. og Eg. Hartk. 15-2-2-2; Skovsk 4-1-1-1; upr Ag. Hartk. 15-2-2-2; Skovskyld 4-1-1-1; upr. Ag. og Eg. Hrtk. i Bjergby Sogn 6 Td.; Bøndergods i Mørke Sogn A. og E. Hrtk. 35-3-2-1/3; Skovsk. 4 Skp. 3 Frk.; Møllesk. ”-4-3-1; i Svinninge Sogn Ag. (28) og E. Hatk. 18-2-2-2. Mørke Kirke og Kirketidende

med tiendeydende Hartk. 181-4-1-1/4. Tvede priv. Krostad paa Skovveien, Bagergaarden Margrethesminde i Mørke Bye med Privilegium paa Rug- og Hvedebrødsbageri samt Lysestøberi; en Vandmølle ved Gaarden, der dog ei er i Drift. Arealet af Markerne c. 400 T. L., der gjennemstrommes og vandes af Frydendalsaaen. Godset har forhen været 209 T. Hrtk.; men blev frasolgt i Aarene 1798 og 1799. 1793 kjøbtes Gaard og Gods for 46000 Rd., 1795 for 50000 Rd., 1801 for 38500 Rbd. og 1802 for 26200, men da var alt Godset frasolgt paa en Rest af 5 til 6 Td. Hrtk. Senere har den forblevet i samme Familie. I den gamle Herredsbog hedder den Mørke Houffgaard. Til Gaarden hører Skovene: Hestehaugen 12 T. L.; Vesterskov 84; Granplantagen 6; Humlemose 7, og Nyskoven 5 Td. L., i alt 114 T. L. bevoxet med Eeg, Bøg, Ask og Ælm.

Mørke Bye har desforuden 10 Gaarde af meget forskjelligt Hartkorn fra 2½ til 5 Td. og derover, og fra 27 til 50 Td. L. Boelsstederne, 3 i Tallet, hvæ 1 Td. Hrtk, og fra 8 til 10 Td. L. Husene 34 med Hartkorn fra 1 til 6 Skpr. og med 2 til 9 Tdr. L., desuden ubebyggt og ubortfæstet Hartkorn 5-7-3-4/6. Hele Byens upriv. Hart. A.- og E. 64"-1-2. Skovskyld 4-1-1-1. Mølleskyld "-4-3-1. Af Haandværkere har Byen adskillige.

3. Bakkerup, i den gl. Herredsbog Baggerup. I gl. Dipl. har jeg er fundet den, men at det engang var en Bagges Torp, og ikke tvivle, saameget mere, som der ingen Bakke er. Byen har 3 hele og 1 Halvgaard, hine med 8½ T. (29) Hartk. og 40 til 45 Td. Ld., denne 4 Td. Hrtk. c. 30 Td. L.; 9 Huse med Hartk. fra 1 ¼ til 6 Skpr. og fra 1½ til 3 Td. L. 4 Huse uden Jord. Jorderne lette. Hele Byens Hartkorn 34 Td. 1 Skp. I Byen adskillige Haandværkere.

Bakkerups Skole i alt 18 Fag Huus, hvoraf skole og Stuehuset hver 5 Fag, Have Jordlod 5½ T. L. med 6 Skpr. Hartk. Børnenes Antal 120 – 130.

4. Tveden By ¼ M. s. o. for Kirken med Tvede Kro paa den mindre Kallundborgvei, nyt og smukt Gjæstgiversted med Hartk. 3½ Td. og 22 Td. L. og nogen Skovskyld; en Heelgaard med 6 Td. Hartk. og 4 Skpr. Skovskyld, og dertil 48 Td. L., 5 Huse med Jord fra 5 til 7 Skpr. Hrtk. og fra 5 til 11 Td. L., samtlige med nogen Skovskyld. Jorderne ere lette. 2 Huse uden Jord. Tvede Enghave: 7 Td. L. Byens hele Hartkorn Ager og Eng 14 1/8 Td, og Skovskyld. 1 1/8 Td. Haandværkere: 1 Skomager, 2 Vævere og 1 Træskofabrikant. Tvede og Twed er et meget hyppigt forekommende Stedsnavn. I gl. Dipl. skrives det uforandret, uden at jeg beed nogen Oplysning om dets Afstammelse, med mindre det skulde være Tuesved eller Tuestwed.

5. Wented Bye, nok rigtigere Ventved, i den gl. Herredsbog Hwendet. Jeg har ellers ikke fundet det skrevet i gl. Skrivter, men man feiler vist ikke meget om man opløser det i Wint-tved eller Wint-twed. Mandsnavnet Wind og Tillægsordet twed eller wed bekjendte. Byen 1/3 M. s. o. for Kirken med 6 Gaarde, hver med 8 Td. Hartk. og fra 45 til 46 Td. L.; endnu 3 Huse med 1 til 2½ Td. L. med paahvilende Hartk. 1 til 2 Skpr. og en Smedie med 5 Skpr. Hartk. og 3 T. L. (30) Byens hele Hartk. af A. og E, 61-2-1-1. Jorderne bakkede og lette. I Byen ere adskillige Haandværkere.

6 Nøkkentwed ¼ n. o. for Kirken med 2 Gaarde fra 7½ til 9½ Td. Hartk. og 98 – 131 Td. L., en dito med 4 Td. Hartk. og 30 Td. L. og samtlige noget, skjøndt ubetydeligt, Skoskyld. 1 Boelsted for 2 Td. Hartk. og 16 Td. L. 10 Huse med Hartk, og med 2 á 3 Td. L. til hver. 3 Huse uden Jord. Byens hele Hartkorn er noget over 2 1/6 Td. og Skovsk. 1½ Skp. Jorden sandet og gruset; i Byen nogle Haandværkere. I den gl. Herredsbog heder Byen Nydendved, men 1382 i S. D. H. 14, 115, heder

den Nyken Nethweth (?) Ved Byen er smuk lille Skov. Byen ligger paa en Banke. Derved et Ellekrat med nogle andre Træer.

Mærkeligheder: Den gl. Munkeskript paa Korsbjelken i Kirken. Syd for Bakkerup ligge 3 Banker, der benævnes Storkeholm, Spiirholm og Kirkebjerg; paa hvilken Sidste der i fordums Tid skal have lagt en Kirke. Saavel Bankens Navn, som Muurstenene man der endnu finder, stadfæste Sagnet, formodentlig dog kun et lille Kapel. Legater ingen.

Skamstrup Pastorat

Dertil: Skamstrup og Frydendals Sogne.

Eet af de mærkeligste Sogne i denne Eggn. J S, R. D. VII, 34, 123 benævnes det Skamstorp; ligesaa i et Dipl. i Suhms mindre Skrifter 9, 295 1199; (31) saa og i S. R. D. IV, 473 med en tydskartet Sktivemaade Schamstorp. Oprindelsen sandsynlig af det gamle i Middelalderen velbekjendte Navn Skammel, der forekommer i S. D. H. 10, 958 og senere ofte. Traditionen nævner her endog bestemt en Ridder Peder Skammel. Dog findes ogsaa Navnet Skalm tidligt, maaske Nedstammelsen og deraf. En Thuri Skalm 1188 i An Ecl. I, 455, og siden ofte. Den største Deel af Sognet er een af de betydeligste Høiegne deromkring. Herfra afdaler Overfladen mod N. og N. O. med Bakkereisninger og Dale, indtil den sænker sig under Lammefjordens Vande. Med da Sognet ligger afsides, finder det kun faae Besøgere oh endnu færre, der have Sands for slige Ting, hvisaarsag dennje som saa mange andre skjønne Egne i vort Fædreland ligge begravne i Forglemmelse. Reise kun vore Kunstnere mere indenlands og mindre udenlands, vilde vort Fædrelands mange skjønne Egne snart beskues baade paa Lærredet og Papiret, og vi vilde da blive forskaanede for de mange uskjønne og magløse Landskabsstykker, der ikke interesserer nogen eller dog kun meget faae, og som i sig selv sjælden kunne have nogen Interesse for os.

Sognet ligger 2½ M. s. v. for nærmeste Kjøbstad Holbek, paastøder Ondløse og Frydendals Sogne i Øst, Mørke, Bjergby og Jyderup i Nord, Holmstrup i Vest og Saemosen i Syd, hvor den nu gjør Skjellet imellem dette og Løveherred. Overfladen er overalt, naar Strækningen ned ved Aamosen undtages, høi, banket, stenet, ofte stærkt leret især ved Skamstrup By og sydlig og østlig hen ogsaa enkelte Steder sandet med mange Afvexlinger, ned ved Aamosen sumpet og tørvet, nordlig (32) ved Venneboe og Svvendekjob, leret. Mange smukke Egne, mange deilige Prospecter Sognets mange høie Banker i alle Retninger, hvoraf adskillige ere af saa betydelig Høide, at selv Odsherreds høie Banker, ja selv Værhøv seet derfra, synes ikkun som en maadelig Banke. Men det er overalt Tilfældet i vort flade og bølgeformige Land, at endog de høieste Banker synes ubetydelige, naar man stiger en 40 til 60 `i Veiret. Banken Knøsen s. v. for Kirken er dog af saa anseelig Høide, at man paa den kan til forskjellige Tider af Dagen efter Solens Stand tælle 72 Kirker med et godt Øie. Man seer derfra desfouden Slagelse, Kallundborg, Ringsted, Sorø, Roeskilde og Holbek. Søringe Bye ligger saa høit, at den meget tydeligt kan sees strax uden for Slagelse Port, Davrehøi er en Fortsættelse af det Bakkestrog hvorpaa Knøsen ligger. Gierrebjerget strax s. v. for Kirken, er uagetet det ei er saa høit som Knøsen og saaledes, at selv de anseeligste Banker deromkring ligesom sænke sig ned for det i Sletten. Derpaa er endnu Levninger af en Redoute, der ikke synes at være af stor Ælde, måske fra Krigen 1650 til 1660. Desforuden: Harpebjerget i Nærheden af Knøsen med

nogen Skov omkring Toppen, Kulbjerget i Viinskoven, Bullemosebjerget henimod Broekjøb, Ulkebjerget i Skoven og Næststokkebjerg sammesteds. Ret smukke Skove findes endnu her i Sognet nemlig Mølleskoven, Viinskoven og Seieskoven, eller som den og inddeles i: Skamstrup, Tommerup og Skiellingsted Seje ca. 4 á 500 Tdr. L. paa Skamstrup. Skellingsted og Sorninge Marker, der efterhaanden er samlet af fornævnte Byers og Benneboes, Præstegaardens og Degnistadens (33) ved Udskiftningen under Hovedgaarden inddragne Skovlodder. Nogen Buskvæxt paa Bankernes Sider og noget Elle i de lave og side Dale. I den n. o Udkant af Sognet krydse Kallundborg Skovvei og Nyekjøbings Landevei til Ringsted hinanden.

Sognets totale Areal c. 0,4912 [□] M. = 4928 Tdr. Ld. med privil. Ag. og Engs Hartk. 17-4-1-1; Skovsk. ”-3-1-1; upriv. Ag. og E. Hartk. 363 ½ Td.; Skovsk. 6-6-”-2; matr. Kongetiende 31 1/8 Td., Kirketiende 37-1-1-1; tiendeydende Kongetiende 363-1-1-1 som og Kirke- og Præstetiende; et Folketal 1801: 740; 1834 659; 1840: 856; en Sognekirke, 1 Præstegaard, 2 Skoler, 52 Gaarde af forskjellig Størrelse og Areal, 62 Huse med Jord og uden Jord 24. Gaardene staae i Almindelighed mellem 4½ og 7 ½ Td. Hartk. og have fra 40 til 70 Tdr. Ld. Husene, hvoraf 40 med Hartk. fra 2 – 7½ Skp., have 4 til 8 Tdr. Ld. og derover hver. Huusmændenes samlede Hartk. er 12-7-2-2. Lodseierne ere: Frydendal med 339-1-3-1½: Communitetet 7-6-3-” under Lindholtsgaarden, der er Arvefæste. De vare som Arvefæstere i Manges Eie. 1830 vare der kun 7: og 1840 kun 5. Resten ere efter at Arvefæsterne have forarme sig, faldne tilbage til Godseieren uden Vederlag og ere nu simple Fæstere. 1830 vare der 4 Arvefæstere i Skellingsted, 2 i Venneboe og 1 i Syvendekjøb. Efter Tabelværket var 394 ¼ matr. Hartk. af alle Slags offentlige Stiftelsers Eiendom. Af Selveiergods var der 1 Sted paa 10 ¾ Td. Hartk. oh 1 med 1 1/8 Td. Do.; 5 Steder i alt med 32 3/8 Td. Hartk.; 3 Steder med Hartk, under 1 Tg. og (34) 2 Huse uden Jord. Af Fæstegodset var 344 Tdr. hoverigjørende og intet hoverifrit. Bankhæftelsen paa Jorder 1297460 Rbb., paa Tienden 3954 Rbb.; Brandforsikringen 84880 Rbb.

Til Sognet høre:

Skamstrup Bye, høitbeliggende, omgivet af endnu høiere fordum skovklædte, nu nøgne, lerede tildeels stenede Banker. I Byen Sognets temmelig store – thi den blev i sin Tid bygget til baade Skamstrup og Frydendals Sogne, der da ikkun vare eet Sogn – men for omtrent 50 Aar siden af dens da værende Eier, den i Landvæsenssagen bekjendte Conferenceraad Hansen, moderniserede Kirke med kamfløiende Taarn- og Kirkegavle, hvilket naturligvis ifølge dens Bygningsform har betaget den største delen af dens Anseelse. Den ligger paa en Banke, har 2 Klokker, den største fra 1646 med en vidtløftig Indskrivt, revnet og klinket, den anden med Indskrivt i Munkebogstaver: Ave Maria, gratia plena. Taarnet er saa rummeligt, at der endnu er Plads til 2de andre Klokker foruden de 2, der allerede ere der. Kirken og Choret sammenhængende uden noget Skilleværk, ingen Apsis bag Alteret, som meget almindelig ellers, ret lys og smuk indvendig, men ikke moderniseret med fornøden Kundskab og Smag. Det gl. Alter og Tavle fra 1488 er aldeles skjult ag et nyt, hvis Tavle malet af Høier forestiller Christi Opstandelse, næsten aldeles ligt det i Frydendals Kirke. 2 ret skønne kanelerede Søiler, Joniske eller Doriske erindrer jeg nu ikke, bære Gesimsen, hvorover et i udmærket Grad smagløst Englepar holde Kalken. Derover Trinitets Symbolet med Gloria. Smukt og tildeels prægtigt Altarklæde af purpurrødt (35) Fløjel med Guldgaloner fra 1781. Præstens og Degnens Stole, Een ved hver Side af Alteret – en høist upasselig Placering ved Siden af Altaret, dog er den Stoel, der er den egentlige Degnestoel, paa sædvanlige Sted. Daaben af Steen og malet, der udi det sædvanlige Døbefad, der her ar af Tin fra Blyalderen – hvilket kun lidet passer sig til det

stadselige Altar og Altartøj – og meget stort med halvkugleformig Bund, hvorom der siges, at det skal være fundet paa Marken i en Banke, hvilket dog neppe er troeligt. Det er uden al Indskrivt og heller ikke er der noget Tegn til at Indskrivt derpaa har været. Magen findes i Kundby Kirke. De synes at være fra Neddyppelesens Tider. Prædikestolen smagløs med Sktivt i 3de Linier. De 2de deraf indeholde Bibelsprog, den 3die at 1591 blev Prædikestolen forfærdiget af N. Lauritzon i Skamstrup og Oluf Mogenson i Syvendekjøb, da Hr. M. Andersen Skaubo var Sognepræst. Desuden Dorthe Gjões Navn og Vaaben. Et nyt smukt og godt Orgel med Indskrivt: den 20 Junii 1788, som minde om Stavnsbaandets Løsning, givet af Godseieren, Herr Kyrre van Deurs. ligeledes en bronceret Christusfigur, paa Altaret. (Om Alteret er det rette Sted hertil torde man vel meget betvivle). Nogle gl. Vaabener paa Qvindestolene fra 1584 og Bogstaverne F. A. R, K. = Frue Anna Rosenkrands. Paa Kirkegulvet en Liigsteen over Henrik Hansen Holm † 1745 med en Tavle derom paa Væggen; en Do. fra 16** med Indskrivt paa Vers, hvoraf Intet paa nogle Endelsesriim nær kunde læses; en Do. i Gangen med Indskrivt om Randen: Her hviler den salig Pige Darete Nielsdatter, som er barnfødt i (36) Buchterop Præstegaard og døde i Skamstrup den . . . Detbr. Anno 1669. Gud giffve hende en glædelig Opstandelse, En Steen i Choret, der paa Latin indeholder en Optegnelse paa Sognepræsten Wansteds der begravede Familie fra 1666 – 1671. Alle Kirkstolene malede og symmetriske, paa hver Side 29. Paa Kirkegaarden 3 indhegnede Begravelsespladse, hvoraf den ene over den sidst afdøde Sognepræst Herr Svhønning. Paa Kirkegaarden en graelig Mamorsteen i Form af en Liigkiste uden Indskrivt, hvoraf et Stykke er afbrudt. Ringmuur om Kirkegaarden, der nu er planeret og inddeelt til Familierne i Sognet. Der er ingen Gang bag Altaret, hvortil der dog er Plads, naar Vedkommende kun havde haft nogen Kundskab om hvad der hører til en passende Kirkeindretning. Den hos Hofm. I. C. 8, 313 anførte Steen med latinsk Indskrivt af daværende Sognepræst Wansted forefindes endnu ved den sydlige Kirkegaardsport, men overkalket. Middags Forskjæl fra Kbhn. 4`17” sildigere.

God Præstegaard tæt ved Kirken. Den Gamle afbrændte for en Deel Aar siden. Stuelængden Bindingsværk og Tegtag. De øvrige 3 Længder Straetag. Stor og smuk Have med skønne Udsigter over de lavere Landstrækninger. Priv. Ag. og E. Hartkorn 10-3-1-2; Skovsk. ”-2-2-2. Areal 88 9/14 Td. Ld. til Taxten 50.

Skole maadelig Bygning, og Lærerne maadeligt, skjønt anordningsmæssigt aflagt. Men dette synes at være Tilfældet overalt. Have, Jord 5 Tdr. Ld., 80 til 90 og fl. Skolebørn. Desforuden 16 Gaarde, hvoraf 15 med c. 6½ Td. Ag. og E. Hartk. og 1 med 7½ Td., nemlig Lindholtsgaarden, (37), Arvefæster under Communitetet, med gode grundmurede Bygninger for en Familie uden for Bondestanden, gode Værelser, skøn Beliggenhed, smuk og god Have og god Skov. Gaarden er anlagt paa en temmelig høi Banke og neden under i Dalen en skøn og klar Bæk. Desforuden 21 Huse, hvoraf 15 have Jord og Hartk. Ag. og E. fra 1½ Fkr. til 5 Skpr. med forskjelligt Areal af 3 Tdr. Ld. Gaardene have c. 50 – 60 Tdr. Ld. Jordløse Huse 6. Der har tilforn været 17 Gaarde, men den 17 er nu nedlagt og indtaget til Skov og dens Jorder udgjør det Areal, man kalder Skamstrup Seje (hvad er det?). Nogle af Huuslodderne ere ubebygte og af disse ere nogle lagde under Vinhusets, et Skovfoged Huus under Skellingsted Bye med 1½ Td. Ag. og E. Hartk. Af Skamstrup Mark ligger et Areal af 4 Tdr. Hartk. under en Gaard i Ulvig, Unløse Sogn, Miærløse Herred, men hvoraf dog Tienden svares til Skamstrup Kirke og Præst.

2. Skellingsted B. har jeg ingensteder fundet nævnet i de Diplomer og Skriver som mig ere komne for Øje. Skrives og Skellensted. oprindelsen til Navnet sandsynlig i et Mandsnavn Skelle, Skjelm

eller Skelling, der forekommer i gl Skrivter: S. D. H. 14, 301. Aar 1392; S. R. D. IV, 516; S. D. H. II, 220. S. R. D. VI, 301. Byen $\frac{1}{2}$ M. s.s.sv. for Kirken ned mod Aamosens Enge, har nu kun 7 Gaarde, da den 8de er indtaget til Skov, og hvis Jorder udgjør Skellingsted Seje. De 7de Gaard er deelt til 3de Boelssteder, med forskjelligt Hartk. De øvrige have hver c. 5 Tdr. Ag. og E. Hartk; deriblandt 1 Arvefæster; 14 Huse, 5 med Jord og Hartk. fra 2 Fkr. til $4\frac{1}{3}$ Skp. (36) foruden Viinhuset, der har Jorder fra Skamstrup, Skellingsted og Sørninge Byer. Den almind. Mening om Navnets Oprindelse er den, at det skulde komme af Skjel, terminus, forsi Byen ligger i Skjellet mellem Miærløse, Løve, Alsted, Skippings og Tusse Herreder og i Skjellet af Holbeks, Sæbygaards, Sorøe og Kallundborg Amtet. Men Enhver seer nok, dette har ingen Sandsynlighed.

3. Sørninge B. $\frac{1}{4}$ M. s. v. for Kirken, ligger meget høit, saa at Byen kan sees langt fra endog fra Slagelse Smedegades Port; har nu 7 Gaarde, hver med $4\frac{3}{4}$ Td. Hartk., den 8de udparcelleret og nu meget vel dyrket af 6 Huusmænd, hver med Ag. og E. Hartk. fra $1\frac{3}{4}$ $7\frac{1}{2}$ Skp. og et Huus uden Hartk, og Jord, alle af den nedlagte Gaard. Arealet til Gaardene er fra 50 – 60 Tdr. Ld. og for Husene fra 3 til 9 Tdr. Byen nævnes alt fra 1080 og 1199 i Suhms Smaaskrivter 9, 295. 1284; h. Thorkel; 1. 162 alle 3 Steder: Sørningi, S. R. D, IV, 473. og Sørninge ibid. 522. Man udleder Navnet af Søren, men Byen er ældre. Ligesom Sørslev, Sørby, Sørsum er Sørs-Leif, Sørsby og Sørshjem, saledes dette Sørsenge. En Ebbo Sør M. D. 1, 152.

4. Bennebo By S. R. D, VII, 46. 47. Bendebothe og Aar 1315 og 1414. ibid. IV, 510. 522 Bendebothe = Bennes-bo. Mandsnavnet i Adels Lex. 1, 40; S. D. H. 9, 297. 319. 374. 419. Byen $\frac{1}{4}$ M. s. v. s. Kirken med 10 Gaarde; hvoraf 9 hver med Ag. og E. Hartk. 6 Tdr. og 1 med $6\frac{5}{8}$. 4 Boelsteder med Ag. og E. Hartk., hver fra $2\frac{1}{2}$ til 3 Tdr. Af Gaardene ere 2de Arvefæstere. Husene i alt 22, hvoraf (39) 14 med Jord og Hartk. fra 2 til $7\frac{1}{2}$ Skp. og 8 Huse uden Jord. Herfra skal være taget Jord og lagt til Syvendekjøb, som Godtgjørelse for det, der af deres bedste Jorder skal være lagt under Frydendals Hovedgaard. Her begynde Bankerne at reise sig stedse høiere sydvest efter, ligesom og Benneboeaaen, der siden fik sit Løb deels gaaer nord paa ad Svinninge til, deels ved en Biae forener sig med Frydendalsaaen og senere med Tusseaaen, her tager sit Udspring.

. Syvendekjøb = Syvendes-Kjøbing, Markeds, Handelsplads, et Navn, hvor underligt det end muligen nu forekommer os, dog i Middelalderen ikke ualmindeligt. Saaledes nævnes Aar 1421 en Syvende Beintsøn i Kyghringe, D. M. 5, 300, lige Navn S. R. D. VII, 50, IV, 510 Aar 1315. S. D. H. 10, 648 Aar 1270; og ellers ikke sjeldent. Byen ligger $\frac{1}{2}$ M. N. f. Kirken med 8 Gaarde, hver med $7\frac{3}{8}$ Td. Hartk. Ag. og E. 4 Halvgaarde og 22 Huse alle med Jord, men uden Hartk., der skal være taget fra de 4 fornævnte Halvgaarde. Af 2de Mørkegaard frasolgte Hovmarker, der kaldtes Skalstrup Overdrev, blev Selveiergaarden Lille Mørkegaard oprettet med privileg. og tiendefrit Ag. og E. Hartk. $6\frac{1}{8}$ Td. og 70 Tdr. Ld., en ret smuk Gaard med en grundmuret og teglhængt Stuelængde og smuk Beliggenhed ved Veien fra Frydendal til Skamstrup. Jordbunden leret.

Mærkeligheder: en Steendysse i Sønderskov ved Viinhuset, hvori et Gravkammer fra Hedenold; ligesaa i Viinhusets Gaard et Altar paa 5 Opstandere. I den største Steendys imellem Skamstrup og Viinhuset findes ingen af tilhugne Qvaderstene grundlagt Bygning. (40)

Det man tog for Fundamentet til en Bygning er en firkantet Indfatning til en eller flere Grave fra Oldtiden; der findes derved heller ingen tilhugne Stene. Dens hele Længde er 64 Alen, Breden 12 Alen, Parallelogram. omsat med 70 til 80 store Stene, der deels endnu staae i deres række, deels er omfaldne. Parallelogrammet synes at have været deelt i 4 ligestore Gravstæder ved Mellemrækker

af store Stene; men nogle af disse Afdelinger ere i en lang Række f Aar saaledes opfyldte med Markstene, samlede af Agrene allevegne fra, at det er vanskeligt nu at skiælne mere end 2 Mellemrækker og deels er det hele Gravsted meget stærkt overgroet med Buske og Træer, der have skudt sig op imellem Stenene. Paa et Gravkammer i Rummet næst den nordlige ende findes endnu en temmelig stor Overligger, der, saavidt sees kunde, hviler paa 4 til 5 Underliggere dybt i Jorden, hvis Aabninger og Mellemrum ere fyldte med henkastede Markstene, Bautastene i Enderne fandt jeg ingen; men de kunne gjerne være der omfaldne og skjulte med Jord og Stene. Paa Bennebomark, paa Jens Andersens Lod, er et meget vel bevaret Gravsted i en Høi med Dæksten paa 4 Opstandere. Paa Sørninge Mark ere 3 Begravelser fra Hedenold men, alle tre beskadigede og tildeels omvæltede. Se Antiqv. Ann. 1, 139.

Banken Knøsen 309`over Havets daglige Vandstade rettet i Syd og Nord, langsomt opstigende, ei langt fra Byen i s. o., har en ikke ringe Høide, thi Væirhøv i lige Linie 2½ M. derfra i N. synes fra dens Top ikke at være af nogen stor Betydenhed, uagtet den fra alle de øvrige Banker i Herredet viser sig meget anseelig. Den er paa Toppen og den vestre Side af (41) Naturen besaaet med en saa stor Mængde Steen, at den, uagtet der ellers intet vilde være hinderligt, ei kan pløjes eller saaes; med deriblandt findes intet Tegn til Gravkamre eller Sligt fra Hedenold. Paa Toppen er opreist en aflag Steen af ringe Høide, maaskee som Signal eller Minde om andre nu ubekjendte Ting oh derom er lagt en Deel større og mindre Steen. Stedet var en trigonom. Signalpost ved Bugges Opmaalinger i Sjælland. _ See Bugges Besk. over Opmaalingsmaaden, der er brugt ved de geog. Korter 71 og 72 og Kortet derved. I Flugt dermed og lidt Syd hen ligger Davrehøi og noget længere syd hen ligger Harpebjerg med nogen Buskvæxt paa Toppen. S. O. for Kirken og i selve Byen eller strax derved ligger Girre eller Gierrebjerget, hvis flade Top sees tydeligt at være bragt i sin nuværende Form af Menneskehænder, og man skulde næsten troe at hele Banken var opkastet eller dannet ved Kunst. Det øverste Voldsted inden for Graven er en [□] af c. 600 [□] Alen; deruden for en nu aldeles tørt Grav paa hver [□] Sider c. 60 Alen og med en Brede af 12 Alen. Denne Grav er igjen omgivet af en ydre Vold, hvorigjennem 2de store regelmæssige Aabninger eller Udgange. Paa alle 4 Hjørner utvivlsomme Levninger af Runddele eler Bastioner, kun er det n. v. Hjørne eller Runddeel nu bortført til Veifyldning. Ingen Steensætning eller Rudera af Bygninger er der Spor til. Opgangene til Vodene ere meget steile og det synes som den ydre Vold har været kombineret med den indre ved en Mellemvold, hvoraf endnu Spor sees. Den øverste Flade eller Rum er omtrentlig lige Høide med Kirketaget og omtrent 50' høi. Det var at ønske, at der (42) af Kyndige maatte blive anstillet Undersøgelser over dette Fæstes Anlæg og Beskaffenhed førend det muligens reent forsvinder, saa meget mere som det ligger i en Egn, hvor man ei skulde vente Levninger af Befæstningværker. D. Atl. 6, 188 melder herom: ”Ved Skamstrup Bye ligger Ravnebjergs Vang en høi Banke, afstukken i [□] med et Batterie og efter Tradition skal Byen forhen være kaldet Skammelstrup efter en Herremand nemlig Peder Skammelsen som skal have ejet Byen og boet deri og have havt denne Banke til et Lyststed” Men Anlægget ligner ei noget til Lyst, og det er ogsaa saa regelret anlagt som Fæste til at skulde have havt anden Bestemmelse end den det udviser. Det ligner temmelig Wallesteins Leir ved Aarhuus, dog er det en Deel mindre i Udstrækning. Muligt er forskandset Leirsted, som de i Sjælland i Krigen 1658 – 1660 sig opholdende afsondrede Svenske Korps have havt til deres Station, da de ei kunde ligge sikre i Byerne adspredte. Fæstet ligger saaledes, at det aldeles dominerer Kirke og Byen, og kunde let blive Herre over enhver Bevægelse der.

Det i Viinhusets Gaard staaende Altar hviler paa 5 Opstandere. Det helder nu meget mod Øst, da de 2de østlige Opstandere have bøiet sig ind under Dækstenen, medens de vestlige Modstaaende have holdt sig. Det kunde endnu med liden Møie rettes. Dækstenen er $4\frac{1}{2}$ Alen lang og $3\frac{1}{3}$ Alen bred. Den indvendige Aabning er ogsaa her opfyldt med store Steen, som er vel, thi uden den Hjælp, som disse afgive til Opstanderne, vilde Dækstenen for længst være nedstyrtet. Biskop De. Münter har paa sin sidste Visitatsreise været her og lyst Fred over Monumentet. Den har i øvrigt intet Mærkeligt (43), ei heller nogen Indskrift; et Baand af Feldspat med noget Glimmer trækker rundt omkring den i sin største Længde. De paa Sørninge Mark omtalte 3 Steensætninger, have noget Mærkeligt ved sig. De 2 i Flugt med hinanden ere Gravkamre, begge aabnede og fyldte med Marksteen og begge bedækkede med en stor Dæksteen, der paa den vestlige Side er skudt fra, saa at Gravkammeret er aabent og tilsyne. Den østlige er nu ligeledes aabnet og en Marksteen er skudt under Overliggeren, for at man i sin Tid kunne komme til Gravkammeret, hvorpaa Overliggeren umiddelbart hvilte. Begge Dæksteenene eller Overliggerne ere flade paa den underste Side, der har sluttet til Gravkammeret, men afrundede paa den øverste Side. Begge Gravkamre som alle af dette Slags meget smalle $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Alen og Længden $3\frac{1}{2}$ Alen, begge aldeles lige i alle Dele, og begge paa een og samme langstrakte Høi, der vender i Øst og Vest, og begge lige op til Dækstenene nedtrykte i Jorden. Strax derved er den 3die Steensætning, men den staaer frit over Jorden, hvilende paa 5 Opstandere, men der er den østlige Opstander kommen udenfor Overliggeren, i de vestlige have forskudt sig og tildeels ere sjunkne. De hviler endnu paa de sjunkne Stene og kunde ligesom den i Viiehusets Gaard uden stor Besværlighed reises op i sin forrige Stilling. Omkring Høien er der Spor af en steensat Kreds, ligesom der og omkring de førstnævnte Begravelser er et steensat Parallelogram af store men nu omvæltede Stene.

Legater. Et jordløst Huus, der kaldes Hospitalet eller Stakkelhuset, er af Godseieren opbyggt i Skalmstrup Bye til 10 á 12 Lemmer, der vedligeholdes uden Byrde for (44) Menigheden, men hvorover ogsaa Godseieren alene disponerer. See Provst Schachs Fundatssamling 3, 70.

Frydendals Sogn

Annex til foregaaende Skamstrup Sogn.

Frydendal er nu Sognets som Hovedgaardens Navn, men kun fra 1688, thi da befalede Fr. III, og lod det tinglyse, at Gaarden, under Straf, skulde benævnes saaledes. Kort forhen havde han ladet den kalde Frydensborg; men for den Tid og siden længe efter har Sognet neppe havt noget særskilt Navn fra Skamstrup, men Kirken været anseet som et Kapel eller Filial derunder, thi det nævnes ikke som Sogn hos Ar. Berntsen, hvorimod Torbenfeld Gaard og Birk nævnes. Der har altsaa neppe været noget egentlig Sogn førend i de senere Tider, da det har faaet sit Navn efter Hovedgaarden. Denne hed forhen og Torbenfeld, ikke fter den ulykkelige Torben Oxe, som jeg hører, mage mene, men efter en meget ældre Torben, thi Navnet Torbenfeld havde den længe før og nævnes alt 1346 som Hovedgaard under Skamstrup Sogn. Først 1459 fik Gaardens og Godsets daværende Eier Engelbrecht Bydelsbach, der formedelst Svagelighed ei kunde komme til Skamstrup Kirke, og desaaarsag søgte og fik Pavens Tilladelse til at bygge en Kirke ved sin Gaard Torbenfeld, hvortil, foruden Hovedgaarden Torbenfeld, ogsaa Byen Torbenfeld, der da (45) bestod af 12 Gaarde og

Simenfeld af 3 dito hørte. Senere blev der af Biskoppen tilveiebragt en Forening mellem Sognepræsten og Bydelsbach, hvorved det bestemtes at hiin for at forrette Gudstjenesten m. v. i Kirken ved Torbenfeld skulde af Torbenfeld Gaard nyde 5½ Pd. Korn, foruden Tienden saavel af Gaarden som af Torbenfeld og Simenfeld Byer, og saaledes blev da efterhaanden Torbenfeld et fra Skamstrup adskilt, men dog stedse dertil annecteret Sogn.

Nuværende Frydendal Sogn ligger 2 M. s. v. for nærmeste Kjøbstad Holbek, omgivet af de paastødende Unløse, Søndersted, S. Jernløse, Mørke og Skamstrup Sogne. Overfladen opstigende baade sønder og nord fra, afvexlende med mange for det meste skovbegrøede Banker, leret, sandet, stenet, krattet og overhovedet af samme Beskaffenhed, som Nabosognet Skamstrup. Skovene anseelige og de bedste i Herredet, indtage omtrentlig det Halve af Sognets Overflade. I oekonomisk Henseende kunde man maaske klassificere Jorden saaledes. Det Areal, som forudm udgjorde de under Hovedgaarden indtagne 12 Gaardes Jord af Torbenfeld Bye, kan ansees som meget god Jord. Det Areal, der laae under Simenfeld Byes 3 Gaarde, ligesom og det, der for omtrent 50 Aar siden blev indtaget af kan ansees som ret god Jord. Det øvrige Skovbanker og af samme Beskaffenhed som Jorden i Skamstrup Sogn. Simenfelds 2de sidste Gaarde ere afbrudte i den senere Tid og 6 nye Huse i deres Sted opbyggede, men derimod 6 andre Huse paa Gobjerg, en Banke der i Sognet, afbrudte. Omtrent midt i Sognet, ligger 2 Smaasøer i østlig og vestlig Retning, hvoraf de 3 (46) østlige ikkun er som Damme. Den vestlige er den største, kaldes og Frydendals Søe. Ved dens østlige Big ligger Frydendal Hovedgaard. Fra Søen udspringer Frydendals Aae, som strax derefter driver Frydendals Mølle, gaaer videre nordlig og østlig for Syvendekjøb, forener sig siden med Bækken fra Vennebo's og Syvenkjøbs Enge, gaaer derpaa vest forbi Mørkegaard ind i Kundby Mose, hvor dens østlige Arm, som der et ledt ind i Kundby Mose, hvor den østlige Arm, som der er ledt ind i Tusseaaen, faaer Navn af Kobbelaen. Dens vestlige Arm er ligeledes ved Grøvter ledt ind i Gislingaaen. Aaen bærer i Sognet og fo0r saavidt den passerer dette, Navn af Rævebækken. Nyekjøbings Ringstedvei fra V. V. ril S. O. passerer nær forbi Frydendals Kirke og Gaard, der begge, hver i sit Hensyn fortjene de Reisendes Opmærksomhed. Egnen er meget smuk, og Frydendals mange solide og anseelige Bygninger give Stedet Udseende af en Kjøbstad. Nu da alle Gaarde ere nedlagte og indtagne under Hovedgaarden, indeholder Sognet intet andet eller mere, end Hovedgaarden Frydendal selv, en Vand- og en Veir-Mølle, en Birkedommergaard uden Birkedommer, samt en Skole, de 3 sidste ved Landeveien. Middagsforskjel sildigere end Khvn. 4'12".

Sognets totale Areal cica 0,135 [□] M. c 1399 Tdr. Ld. med privil. Ag. og Engs Hartkorn 77 Tdr, Skovskyld 10 ½ Td. Mølleskyld 3 ¼ Td; upriv. Ag. E. Hartk. 24-1-1-1, Skovskyld ”-4-2-2, tiendeydende Hartkorn for alle 3 Tiender 14-1-1-1. Folketal 1801:160, 1834: 179, 1840: 161, med 1 Sognekirke, 1 Skole, en complet Hovedgaard, 18 Huse med Jord af Hovmarkerne, 5 jordløse Huse, en Birkedommergaard, en Veir- og 1 Vandmølle, begge uden Jord-tillæg. (47) Fæstegodset 3 7/8 Tdr. Hartkorn fordeelt paa 21 ovennævnte Huse, hvilket Hartkorn tillige er hoverigjørende. Bankheftelsen af Jorderne er oprindeligt 79960n Rbd.; af Tiender 1587 Rbd.; af Bygninger 11200 Rbd. Brandforsikringen 249660 Rbd.

Til Sognet hører:

1. Frydendals Kirke strax n. o. for Hovedgaarden, meget lille, dog med Taarn, bygt af fornævnte Eng. Bydelsbad 1459. Kirke, Taarn og Chor med 4 af de alm. Korshvælvinger, hvoraf Kirken har 2, Taarnet og Choret, hvert 1. Taarnet meget smalt med 2 Klokker, den største med en fransk

temmelig uforstaaelig Indskrivt fra 1562, den mindste med Munkeskrivt: anno Z. M+CDXC quarto Marie. Altertavlen forestillende Opstandelsen malet af Krock 1722, men foruden det, at Forestillingen er aldeles uhistorisk, saa er Arbeidet saavel i Kompositionen, som i Udførelsen maadelig i temmelig høi Grad. Godseieren Herre Kherre v. Deurs har ogsaa hertil skjenket et Orgel med samme Indskrivt som er omtalt ved Skamstrup Kirke, og en bronceret Christusfigur paa Alteret. Ingen Gang bag Alteret og ingen A???, som dog temlig almindeligt findes paa alle smaae Kirker. Præstens og Degnens Stoel, hver paa sin Side af Alteret, hvilken Anbringelse røber kun liden eller ingen Kundskab om kirkelige Ting. Prædikestolen med Frelseren og de 4 Evangelister i Billehuggearbeide. Paa Prædikestolens Himmel adskillige adelige Vaabener, der synes at være fra Kirkens ældste Tider 1459. Daaben med Messingfad fra Messingalderen, med den sædvanlige Indskrivt; mater X virgo casia ave! med Munkebogstaver af den paa Døbefondens sædvanlige (48) Form; et Dæksel derover af gennembrudt Messing, halvkugleformig fra 1723. Stor Herskabsstoel med meget høie Vinduer oven over Gulvets Kirkestole. De 4 øverste Kirkestole, med Emblemer af Tro, Haab, Kjærlighed, og – Klogskab fra 1754. Nyt opbygget Begravelsescapel ved Kirken fra 1819, hvori eet Liig. Meget vanzirende og tildeels meget farlig Opgang op til Taarnet udenpaa, som man gjerne maatte se aldeles bortskaffet eller i det mindste dog anderledes indrettet. Paa Kirkegaarden et smukt soileformigt Monument over F. W. Borthig † 1805, et Dito af en anden Form over J. T. Neergaard † 1820. Aaben Begravelse under Choret, men aldeles opfyldt med Vand. Levninger af en anseelig Liigsteen, hvoraf en Deel laae uden for ommeldte ny Kapels Dør, over Fru Anna Rosenkrands 1577, den skal før 1754 have lagt inde i Kirken. Ringmuur omkring Kirkegaarden og Kirken for Godsejerne og Familie. Kirken er efter sin første Bygning meget forandret. Glasmaleriet paa Vindverne, der forestillede de Giørs og Rosenkrandsers Vaaben, findes ikke mere.

2. Frydenddals Hovedgaard. Den ældste Anlæg vides ikke, men efter Gaardens ældste Navn at dømme, sandsynlig nedstammer den og de derved forhen værende Byer fra en vendisk Colonie; thi for Torbenfeld blev Hovedgaard, var den upaatvivlelig en Bye, hvoraf senere opstod Hovedgaarden Torbenfeld. Den nævnes alt 1310, 1382 og 1392 i S. D. H. 14, 115. 302. ogsaa i S. R. D. IV, 186 og hedder da Thorbernefelde og Thorbernfeld og Torbernfell og 1452 nævnes Engelbrecht Bydelsbak Væbner D. M. 3,229. Han eide (49) Gaarden 1452 og bygde Kirken 1459. Efter Hvitfeld skal Gaard og Gods ved Reformationstiden have tilhørt Roeskilde Bispestole og derfra ved samme kommet under Kronen. Men dette lader sig ikke forene med de Familierækkers Ejetid, som opregnes i D. Atl. 2, 388 og 6, 199 fl. samt Hofm. Fund. 8, 314. Størstedelen af de daværende Bygninger skulde være byggede af Manderup Brahe og Birgitte Trolle før 1668, efter de Tidens Skik som fast Borg med Taarne. Paa den Tid blev Gaarden overdraget til Kong Fr. III. som ejede den fra 1668 til 1671. Derefter er den gaaet igjennem mange Ejeres Hænder, hvoriblandt særdeles har udmærket sig Generall. Joh. Rantzau. Han maa i alle hertil hørende Dele have været en udmærket Mand og havde baade Villie og Evne til at vise det. Med stor Drivtighed samlede han alt det som hans Formænd havde adspredt, indløste Skamstrup Kirke, fik i Faddergave af Kongen til hans Søn Kundby Kirke, fik 1690 sammenlagt Tolløse og Freydensdals Birker, indrettede Fiskedamme, oprensede Søen, rydede Steen og Krat samlede og indfredede Gaardens Marker, anlagte Veir- og Vandmøller med Stampeværker, plantede, byggede og forskjønnede allevegne, † 1709. Efter ham er Gaard og Gods atter gaaet igjennem mange Hænder; for Tiden ejes begge af Kammerherre von Deurs. Bygningerne ere anseelige og Beliggenheden skjøn, den mangler kun det aabne Hav i sin Nærhed. Den bestaaer af 3 Dele. Borgergaarden af 3 Fløie, 2de Stokværk, vel forsynet med mange Værelser og mange

Vindver, alt Grundmuur og Steentag, omgivet af Søen. Paa en Mellembygning Indkjørselsport og lige derfor en meget smuk Udsigt til et Monument (50) Paa en lille Holm i Søen (Kragholm). Den første Ladegaard, 3de grundmurede Bygninger, men i en ældre Stil end alle de øvrige. Igjennem Midterlængden Indkjørselsport, derover Qvist med Slaguhr, Skive og Vindviser, og der paa Muren med smaa Bogstaver: M. B. og B. T. = Manderup Brahe og Birgitte Trolle. Den 2den Ladegaard har store skjøndt er høie, men temmelig brede og rummelige Ladelængder, alt ligeledes Grundmuur og tildeels Tegltag. Hovedbygningen er opført i Søen, hvilket ingenlunde, som mange troe, var for den formeentlige behagelige Beliggenheds Skyld, men tvertimod til Sikkerhed for Overfald i Tider, hvor Næveretten endnu var gjældende, og den Herremand undsagde og indebrændte sin Uven, naar han dertil fandt Leilighed. Bygningerne ere saa mange, at den seer ud som en Kjøbstad endog fra Landeveien. Stalde og Lader udgjør alene 7 Bygninger, Meieriet 4 Længder med Straaetag uden for Gaarden i Alleen, der gaaer derfra gjennem Skoven til Kongsdal. Anseelige Lyst- Kjøkken- og Frugthaver ved Gaarden; betydelige Skove. Priv. Ag. og E. Hartkorn 77 Tdr. Skovsk. 10 ¼ Td. upriv. derunder 14-1-1-1- 270 til 300 Qvægshøveder, 30 til 35 Heste. Fiskerie i Søer og Damme. Bøndergods Ag, og E. Hartk. 521-5-3-2; Skov og Mølleskyld 15-5-2-2. Frydendals, Skamstrup og Kundbye Konge- og Kirketiende. Intet Hoveri in natura uden af Huusmændene; Frydendals Veir- og Vandmølle. Markerne for en Deel indhegnede med store Steengjærder, 26 Huse paa Hovmarken eller derved. 1774 solgtes Gaard og Gods for 84,000 Rd. foruden 6 Bøndergaarde og 7 Huse, der kostede 4,599 Rd. 19 p (51) D. E. 1801 kostede Alt tilhobe 182,000 Rd. D. E.

Lisesdal er en udflyttet Gaard med Huusleilighed for en Familie uden for Bondestanden; den ligger egentlig i Unløse S., men har sin meste Jord fra Skamstrup S., med upriv. Ag. og E. Hartk. 6 1/8 Td.; var forhen Arvefæster, nu simpel Fæster.

Birkedommergaarden for Enden af Alleen, simpel og indskrænket, der ei kan ansees som passelig Bolig for vor Tids Justitsbetjente, Bindingsværk og Straaetag, en Stuelængde med 2 Fløie. Men Birkedommeren, der tillige er Herredsfoged i Miærløse og Tuse Herreder, boer for Tiden i Holbek, hvor Herredstinget for begge Herreder holdes. Birketinget holdes i Meierbygningen i en dertil indrettet Leilighed.

Veir- og Vandmølle, den sidste ved Møllegaarden strax ved Birkedommergaarden og drives af Bækken eller Aaen, der kommer ud fra Frydendals Sø. Den har tillige et Stampeværk. Vaaningshuset og Bygningerne meget simple. Veirmøllen noget derfra strax ved Landeveien, en almindelig Stubmølle med det som man sjældent seer, en vel konstrueret Fod. Til ingen af Møllerne er nogen Jord, uden hvad der kan erholdes til Leie af Hovedgaardens Marker.

Skolen ligger egentlig paa Syvendekjøb Mark ved Landeveien med temmelig god Bygning, ret net lille Hauge, omtrent 5 Td. Ld., de befalede Indretninger c. 80 Skolebørn. Det var – maa jeg bemærke ved denne Leilighed – ikke urigtigt, om vore Skoler i alle sine Indretninger vare noget, ja jeg kan sige, meget pynteligere og reenligere end de i Almindelighed, ja fast allevegne (52) ere; thi ligesom de første Grundelementer i Underviisningen skal lægges her, saa skal og de første Begreber her ikke alene forkyndes og fattes, men Omgivelserne i Skolen maa og vise at man selv har fattet dem og har Cultur og lever i et cultiveret Land. En urenlig Skole, urene umalede Bænke, Borde, Vindver og Dørre uden Gerichter og Karme, et med fingertykt Ureenlighed belagt Gulv, et ligedant Loft, halv nedfaldne Vægge, uigjennemsigtige Ruder kunne neppe bevirke at Skolebørnenes før Sands for Culturen derfra med sig ind i Bondens og Landmandens Huse og der vække Sands for Reenlighed, Orden og Pyntelighed. – Men det er ilde at det er saa næsten alle Steder.

Legater ingen. Dog maa her – uagtet det ikke strængt kan henføres under denne Rubrik – omtales de 5 ½ Pd. Byg, som, efter oprettet Forening ved Kirkens Anlæg 1459, Sognepræsten i Skamstrup skulde have for Gudstjenestens Forretning i Torbenfelds senere Frydendals Kirke og som han og skal have havt indtil 1616, da Eierinden Dorthea Gjõe døde, hvorefter de 5½ Pd. Korn bleve reducerede til 2 Pd. dito. Derefter blev de 8 Gaarden i Torbenfeld og senere de 4 øvrige lagte under Hovedgaarden, og Tienden, som didindtil var givet af disse ophørte. 1697 bleve de i Simenfeldt værende 2 Gaarde lagte sammen og senere tilligemed den ene tilbageblevne Gaard ere ogsaa disse lagte under Hovedgaarden; men imod Vederlag, thi for ovennævnte 2 Pd. Byg faaer Præsten 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg af Frydendal for de indtagne Torbenfeld Gaarde. (53)

Mærkeligheder: H. I. Kong Fr. III. skal nogle Gange medens han eiede Gaard og Gods have resideret her i nogen Tid og af Skjødet af 1671, hvori der tales om Prinds Jørgen og af et Værelse, der længe efter blev kaldt Prinds Jørgens Værelse, har man formeent at Prinds Jørgen i nogen Tid ogsaa der har opholdt sig. 1697 beløb hele Præstetienden af Sognet sig ikkun til 15 Traver Korn, men da var og ikkun 4 Gaarde i Torbenfeld og 3 i Simenfeld tilbage. Den i Sjælland ogsaa i de andre danske Provindser usædvanlige tyske Endelse feld kunde maaskee lede hen paa de Tanker, at her har været bosat En af de Biskop Absalon hidbragte Vendiske Colonier, hvorover senere en Thorbjørn og en Simon bleve Magthavere, og derfor bleve opkaldte efter dem.

Jyderup Pastorat

indbefatter Jyderup og Holmstrup Sogne, hvoraf det Sidste ligger i Skippings Herred og findes der beskreven Side 214 følg.

Jyderup Sogn.

Stedet forekommer som Sogn og Bye i S. R. D. VII, 123. 33. 34. 47. 19. 46. og skrives da Judorp og Juthæthorp = Juttes eller Juttas Thorp; bekjendt baade Mands- og Qvinde-Navn fra Oldtiden, som fra Middelalderen.

Stedet ligger 2 ¾ M. s. v. for nærmeste Kjøbstad Holbek, begrænses af Bjergby, Hjembek og Holmstrup (54) Sogne. Overfladen, naar den beskues nord fra, først lav, jævn, efterhaanden opstigende med stedse voxende Banker og til Slutningen derpaa Skov. Den sydlige Deel ved Thornved høi, meget banket, sandet, gruset og stenet, den nordlige derimod jævn, deels sandet, deels leret. Høibjerg, bevoxet med Skov og Krat, sees alle vegne fra som den høieste Punkt der i Egnen, hvortil og dens skovbekrandsede Top gjør noget; dernæst Baunebjerg. Navnene henvise baade paa Anseelsen som paa Bestemmelsen. Omtrent 300 Tdr. Ld er bevoxet med Skov og den sydlige og vestlige tilgrænsende Egn er meget smuk. Den sydlige Deel slutter sig til Høiegnene ved Skamstrup, Holmstrup og til den smukke Skaritsøe, den nordlige og nordostlige til den vidtstrakte lave og flade Slette der trækker ud over Bjergby, Mørke, Vognstrup og Løvenborg og som herimellem ende sig i Vognstrup og Løvenborg Enge og Sumpe. Kallundborg mindsre Landevei til Kjøbenhavn passerer Sognet ligesom og Nyekjøbings Vei til Slagelse, og fra den aabner sig et meget skjønt Prospect ud over Skaritsøen til Astrup.

Sognets totale Areal c. 0,2991 [□] M. c. 3000 Tdr. Ld. med pr. Ag. og C. Hartkorn. 9-”-1-”; Skovsk. 4 Skpr., up Ag. og E. Hartk. 9-”-1-”: 235 ¼ Td.; Skovskyld. 7-2-3-2; matr. Konge- og Kirketiende 29 ½ Td. Hartk.; tiendeydende Hartk. til Kongetienden 235 –7-1-”; til Kirketienden 231-4-2-1; og til Præstetienden 230-5-”-1; et Folketal 1801: 535, 1834: 760, 1840: 821; 1 Kirke, 1 Skole, 26 Gaarde, 8 Boelsteder, 36 Huse med Jord og 10 uden Jord. Gaardene staae fra 4 1/8 til 8 5/8 Td. Hartk. med 50 til 70 Tdr. Ld. Boelstederne fra 2 til 3 Tdr. Hartk. med 16 til 24 Tdr. (55) Ld. Af Husene have 47 Hartk. fra 1½ til 7½ Skp. med meget forskjelligt Areal. De øvrige ei i Hartk. satte Huse have fra 3 til 6 Tdr. Ld 3 til 400 Tdr. Ld. indtagne til Skov og tildeels dermed bevoxet. Af Beboerne ere 10 Fæstere under Aggersvold, 12 under Bjergbygaard 4 under Communitetet og staae i Middeltal for 6½ Td. Hartk. med 50 til 80 Tdr. Ld. og derover. Lodseierne ere følgende: Aggersvold i Jyderup og Thorntved, og Høed; 88-6-1-½; Bjergbygaard i Jyderup og Thorntved 87-1-3-2; Communitetet i Jyderup og Thorntved 87-1-3-2; Communitetet i Jydserup og Thorntved 24-3-2-2; og Vognstrup i Thorntved 1 Alb. Selveiergods 1 Sted med 9 5/8 Td, 3 steder tilsammen med 15 5/8 Td. Hertk.; Hoverifrit Hartk. 8 7/8 Td. hoverigjørende 183 Tdr. Do. Fæstegodset er 9 Steder med 84 3/8 Td. Hartk.; 17 med 96 ¼ Td Do.; 4 med 27 5/8 Td. Do. 6 med 7 5/8 Td. Hartk.; 51 Huse med 14 Tdr. Hartk. og 5 uden Hartk. og Jord. Bankheftelsen i Jorder 79.606 Rbd., i Tiender 26,072 Rbd.; Barndforsikr. 56,120 Rbd. 1 Teglværk, 1 Pottemagerie paa Jyderup Mark. Af Haandværkere haves: Smed, Tømmermænd, Bager og Skomager. I Sognet 2 Skove: Jyderup Skov og Lindebjerg Skov.

Til Sognet hører:

1. Jyderup B. Deri Sognets Kirke, forðum helliget Sct. Nicolaus, til hvem, den siden blev helliget vidste Ingen. Det er imidlertid sjældent ved en ei ved Stranden liggende Kirke at finde nogen der er helliget Sct. Nic. da han egentlig var de Søfarendes Patron, hvorfor vi og finde at alle eller dog de fleste af vore Søestæders Kirker er helligede Ham. Hans Billede med Aarstal 1514 findes i Kirken ved Prædikestolen vel bevaret (56) Kirken har Taarn og deri 2 Klokker fra 1596 og 1631, Slaguhr med uden Skive paa Taarnet, hvilket dog maa ansees for en Hovedsag, og desaarsag endnu forventes. Lysekrone, men uden Lys, givet af N. Urø, den eneste Person jeg har truffet, der i sit Navn har bevaret en Landsbyes Navn ved Kallundborg, som for længst af Lindenow er nedbrudt, og lagt under Slottets Ladegaard der. Han var Raadmand i Kjøbenhavn og hans Hustrue var Anna Norkencrone. En Liigsteed over P. S. Mørk †. Efter Liigstenen skulde P. S. Mørk være blevet 165 Aar gl.: thi derpaa staaer at han var fød 1500, der vel er en Feil for 1600. I Begravelset under Sacrostiet hviler Propr. Selchou, forhen Eier af Bentzonslund. Paa Døbefadet i Kirken den sædvanlige Indskrift M. J., viego casta, ave. Altartavlen med adskillige Malerier i en egen Smag. Maleri paa Altarbordets Forside forestillende de Døde i Begreb med at staae op. Paa Foden af Altertavlen staaer:

Qva sanctam forma velit exornarier arø.

Edocet æthereus summus in arce Deus.

En hic publica vides sanctæ tentoria gentis

Ordine sic certo qvæqve reposta suo,

In qvorum medio divina tecta Sacerdos

Occupat: hic ara est sacra Domusqve Dei

Dr. J. H. Larsen Holbeks Amt – Tuse Herred

Hæc qvoqve sunt fide inobs (in nobis) mysteria Christus

Qva scimus, qvol sit potus et ara suis.

Korset med et sjeldent godt udført Ansigt har paa Korsbjelken følgende Indskrift:

Dicta dat hæc septem afzixus cruce Redemptor: (57)

Heus pater, ignotum væso remitte scelus!

Coelo hodie mecum latro spaciaberis, natum

Eccc tuum genetrix, me sitis urit, ait:

Cur me, sancta Deus hic, cur deseris agrum,

Mi pater exegi cunta, cape hanc animam

Christus et expirat nona mitissimus hora;

Sciduntur tempåli vela, movetur humus.

Uagtet der ikke er noget udmærket ved disse Vers, har jeg dog villet rædde dem fra den Forglemmelse, der venter dem. Middagsforskjel sildigere end Kjøbenhavn 4'36".

Præstegaard strax ved Kirken; opbyggt 1808; 4 Længder Muur og Bindingsværk, Straaetag, med ret gode Indretninger. Stuehuset 20 Fag, de øvrige Længder tilsammen 67 Fag; rummelig Gaardplads, stor og god Have, stor og temmelig god Jordlod, taxeret 50, 86 Tdr. Ld., Ag og E. Hartk. priv 9 1/32 Td., Skovsk. 4 Skpr. 12 Tdr. Ld. med en meget smuk lille Skov, der meest bestaaer af Underskov og Hessel, paa 3 Sider omgivet af den smukke Skarristsø, fra hvis Bredder den paa nogle Steder hæver sig med temmelig stærk Stigen, gjennemskaaret i forskellige Retninger med Spadseregange og Udsigter aabnede til Søen paa de fordeelagtigste Puncter, hvorfore den og meget besøges af Omegnens Beboere. Enkesæde ved Præstegaarden med 6 Tdr. Ld. Om Enkesædet see Provst Schals Fundatssaml. 3, 70.

Skole med god Bygning og de befalede Indretninger, god Have, 6 Tdr. Ld. omtrent 150 Skolebørn. Byen, der ligger rundt omkring Kirken og hvorigjennem Landeveien falder, har desuden 10 Gaarde med Ag. og E. Hartk. hver fra 5 til 5 7/8 Td. med 50 til 70 Tdr. Ld., 1 Boelsted med 2 1/2 Td. Hartk. og c. 24 Tdr. (58) Ld.; 53 Huse med Jord, hvoraf 34 med Ag. og E. Hartk. fra 1/2 til 7 1/2 Skp. og Areal i Forhold til Gaardene; 7 Huse uden Jord. Paa Byens Mark et Teglbæreri.

2. Thorntved B. skrives og udtales almindeligt Taarnved. I et Dipl. fra 1199 i Suhms m. Skrifter 9, 295 og 1316 i S. R. D. V, 511 nævnes det Thorntved og s. St. 473 Thornthwed, = Thornstwed = Thorns eller porns-Boelig, af det allerede i det 5 Sec. bekjendt Adelsnavn porn, Thorn, see V. Simn. l. c. En af Harald Hildetands Kjemper hed Thornv, S. D. H. I, 505. Byen ligger 1/4 M. s. o. f. Kirken med 9 Gaarde, hvoraf 7 hver med 6 Tdr. og 2 hver med 4 1/8 til 4 3/8 Td. Hartk. og 60 til 80 Tdr. Ld. 4 Boelsteder hvar med 2 1/8 Td. Hartk og 24 til 34 Tdr. Ld. 20 Huse med Jord, deraf 5 med Ag. og E. Hartk. fra 2 til 6 3/4 Skp.; de øvrige uden Hartk., men med 3 til 6 Tdr. Ld. 3 Huse uden Jord.

3. Hoed og Hød B., 1/3 M. n o. s. Kirken med 7 Garde, deraf 5 hver med 8 1/2 og 2 hver med 6 5/8 Td. Hartk. og 66 til 75 Tdr. Ld. 17 Huse med Jord fra 2 til 6 Tdr. og deraf 8 med Hartk. fra 1 1/2 til 6 1/2 Skp. Ingen jordløse Huse. Af Byens Gaarde er for længst 4 afbrudte og lagde under Aggersvold.

Dette Hoed eller Hød har jeg ingensteds fundet nævnet i gl. Dipl., men det samme Byenavn i Valsøelille Sogn skrives 1259 Hotwith i S. D. 10, oh i S. r. D. VII, 54, og ibid. IV, 498. 512 Aar 1233 Høtwid. Altsaa Analysen Høthes-with. Mandsnavnet Høthe hos Saxo og i S. R. D. IV, 579. I Aarh. Stift i Søner Herred findes ogsaa et Høed, men det har en anden (59) Oprindelse og skrives i Lib. Exord. Caræ Insulæ 250 og 263 Hagethwed og Hagæthwæth ligesom og Dialecten, hvorefter det i Tidens Længde har formet sig er an anden.

Mærkeligheder: uagtet det i S. R. D. VII, fra Aar 1370 indførte Bispecotaster næsten ved ethvert af de heri omhandlende Sogne giver rig Anledning til mange haande Reflexioner, saa maa jeg dog forbigaae dem formedelst dette Skrifs indskrænkede Rum. Men mærkeligt et der hvad der S. 46 og 47 berettes, at en Enke skjødede til Roeskilde Bispestoel 6 Gaarde i Jyderup, hvoraf de 2 vare øde, og at hun i Skjødet forpligtede sig til inden 8 Dage i Enhver af de øde Gaarde at sætte een Koe og naar det var sket, skulde Beboeren eller Fæsteren deraf svare $\frac{1}{2}$ Td. Smør aarligt. Dette var en udgift af een Koe – thi flere synes der ikke at have været paa den øde Gaard – som var umaadelig, og dette Notat viser tillige hvor ringe Qvægstanden paa Bondegarden maa have været og hvor betydelig Afgiften og det paa en Tid, da hele Landvæsenet maa have været i den elendigste Forfatning her i Sjælland.

Legater: ingen (60)

Hjembek Pastorat.

Dertil hører Hjembek og Svinninge Sogne

Hjembek.

Sognet og Byen nævnes i S. R. D. VII, 19. 33.34. 46. 123. stedse Hembek = Hems- eller Hømsbæk. Begge Mandsnavne hos Saxo.

Sognet ligger 2 $\frac{3}{4}$ M. v. for nærmeste Kjøbstæd Holbek, begrændset af Kundbye, Svinninge, Sørslev og Bjergsted Sogne. Overfladen overalt høi og bakket, fornemmelig med høie og langstrakte Aase især i den vestlige og sydlige Deel ved Stokkebjerg og Hjembek; noget jævner og lidet lavere i den østlige og nordlige, snart leret, snart sandig og gruset. I den sydlige Deel ved Stokkebjerg endnu megen Skov. De mærkeligste Banker ere Kildebjerget, hvorved Hjembeks Kildemarked holdes, Lysebjerget, Tyvsbjerger, Bastedbjerget o, fl. Landeveiene fra Nyekjøbing til Slagelse og fra Kallundborg til Ringsted krydse hinanden i Nærheden af Skarritsøe.

Sognets totale Areal c. 0,3560 [□] M., 3571 Td. Ld. med priv. A. og E. Hartk. 45-7-3-”, Skovsk. 4—3-2-2; upriv. 172-4-2-2; Skovsk. 5 $\frac{5}{8}$ matr. Konge- og Kirketiende 21 $\frac{1}{2}$ Td.; Tiendeydende Hartk. til Kongetienden 172-3-3-2; til Kirketienden af 172-4-2-2; til Præstetienden 172-4-”-1; med et Folketal 1801: 435, 1834: 666, 1840: 679. 1 Kirke. 1 Skole, 1 Præstegaard, 1 Hovedgaard, 14 Gaarde, 19 Boelsteder, 50 Huse med Jord, 35 Dito uden Jord. Beboerne ere dels Fæstere under forskjellige Lodseiere, (61) dels Arvefæstere, dels Selveiere, men dette er destoværre kun de Færreste. Gaardene staae overhovedet fra 4 $\frac{1}{2}$ til 8 Tdr. Hartk. Nogle af Husene have Hartk. fra 3 til 8 Skpr., andre have fra 2 til 6 Tdr. Ld.; uden Hartk. En Deel af Husene ere indrettede til 2 Familier.

Boelstederne have fra $1\frac{1}{2}$ til $2\frac{1}{2}$ Td. Hartk. Selveiergodset bestaaer af 1 Sted med $8\frac{1}{4}$ Td. Hartk.; 5 Steder til samme med 8 Tdr. 6 Skpr. Hartk. og 7 Steder med $4\frac{1}{4}$ Td. Hark., Arvefæstere 1 Gaard med $5\frac{1}{4}$ Td. Hartk., 2 Sreder med $4\frac{5}{8}$ Td. Hartk., Fæstegodset i alt med $136\frac{1}{8}$ Td. Hartk., hvoraf $91\frac{3}{8}$ er hoverifrit, men $64\frac{3}{4}$ er hoverigjørende. Bankhæftelsen oprindelig i Jorderne 119,343 Rbd.; i Tiender 19m323 Rbd. Asurr. 1834 67,890 Rbd. Lodseierne i Sognet ere: Aggersvold i Hjembek og Stokkebjerg 111-1-3-1; Birkendegaard i Stokkebjerg 22-5-2-1; Communitetet i Hjembek 7-1-3-1; Universitetet i Hjembek $2\frac{5}{8}$ Td. Hartk.; Selveieren af Arnakkegaard 4-4-42- $1\frac{1}{4}$, og i Hjembek 12-4-1- $\frac{1}{4}$, og endelig Selveiernes-Husenes hele Hark. $11\frac{1}{8}$ Td.

Til Sognet høre:

1 Hjembek Bye ligger i en Dal mellem høie, sandede og skaldede Bakker. Kirken omtrent midt i Byen, men et ret smukt kamgavlet Taarn, 2 Klokker, den største fra 1634, hvad Indskrivt kan sees hos Hofm. X. 75. Samtlige Ornamente, Altar, Prædikestol, Pulpetur, Kirkstole osv.. have intet mærkeligt. Under Sacrastiet en hvælvet Begravelse, hvori en stor Mængde forfaldne og bestøvede Liigkister deels med deels uden Indskrivter, hvilke kunne sees hos Hofm. L.c. 8, 305. 306 og X, 75. som man maatte ønske enten nedsatte (62) i Jorden eller restaurerede. Ringmuur omkring Kirkegaarden. Middagsforskjel for Kbhvn. 4' 39" sildigere.

Præstegaarden, 4 Længder, Bindingsværk og Straaetag i alt 103 Fag. Gode og bequemme Værelser, stor og god Have med store Alleer og aabne Pladse, samt en lille Lund der ved; priv. Ag. E. Hartk. 8 Tdr. 2 Fkr., 65 Tdr. Ld. til Taxten $62\frac{1}{2}$.

Skole med sædvanlig simpel Bygning, de befalede Indretninger og Apparater, Have og Skolelod c. 6 Tdr. Ld., henved 120 Skolebørn.

Desforuden har Byen 15 Gaarde, hvoraf 12 med 8 Tdr. Hartk. hver, Godthaabsgaarden med 16 Tdr., de 3 øvrige fra $4\frac{5}{8}$ til $7\frac{1}{4}$ Td. Hartk. 11 Boelsteder, 39 Huse med Jord, deraf 21 med Hartk., 11 Boelsteder, 39 Huse med Jord, deraf 21 med Hartk. fra 3 til c. 9 Skpr. 26 Huse uden Jorde, adskillige af Husene ere indrettede til 2 Familier. Hele Byens Hartk. er 129-7-1-1 upriv. Ag. og E.

2. Stokkebjerg Bye $\frac{1}{3}$ M. s.o. for Kirken, med 4 Gaarde, deraf 3 hver paa 7 Tdr. Hartk. og 1 paa 5 Tdr. Hartk. 8te Boelsteder, 12 Huse med Jord og 8 Huse uden Jord. Herved og omkring ligge de store Stokkebjerg Skove, der endnu ere betydelige, og hvori de største Lodseiere ere Aggersvold, Adlersborg og Astrup. Nykjøbings Slagesevei gaaer igjennem Byen og Skovede. Jeg har kun truffet Stedet nævnt i D. Mag. 5, 38. 1407, hvor det skrives Stokkæberg; de analoge Navne Stokkemarc W. J. 540. Stokkæby, Stokkætorp nu Stokkeby og Stokkerup, lade os ikke tvivle paa at Ordet er et Ejenavn: Staaghs-bjerg, Staaghsmarj o. s. v. Navnet findes i S. R. D. V, 551 Aar 1349 og fl. St. (63)

3 Aggersvold Hovedgaard, oprettet af en nedlagt Landsby i Kundby Sogn i Nærheden af Markebye. Byen nævnes i S. R. D. VII, 19. 34. Achathorp og Aghethorp = Ages, Aches-Thorp, der dog ikke maa have været saa ringe en Landsby, thi den havde i Skattetaxten 10 Ører Jord og der var alt en curiæ principalis = et Slags Hovedgaard, der af 6 Øre Jord gav aarlig 6 Pd. Korn i Afgift og desuden 4 Landboer. Af denne curia princ. opstod Hovedgaarden, der nu til Forskjel for Aggersthorp, blev kaldet Aggersvold, der da laae med alle sine Hytter omkring sig, lig Plantagerne i Vestindien, eller maaskee rigtigere som Gaardene i Island ogsaa i Norge, med den Forskjel, at der ere Beboerne paa Tuset frie Folk, men her vare de livegne Trælle. Da der ingen Sikkerhed var i de

Dage, maatte Hovedgaarden omgives ned en Vold, i ældre Tider kaldet en Ring = en Jordvold med Grav foruden, for saa godt muligt at holde de bestandigt feidende Næveretsmænd ude. Denne Hovedgaards Eiere fandt det efterhaanden fordeelsagtigere, at inddrage Torpens Jord under Gaarden, og saaledes udvidede de denne, ligesom alle vore øvrige Hovedgaards Marker, og som den udvidedes forsvandt den ene Hytte og den ene Torp eller Hyttesamling efter den anden, indtil hele Hytternes Jordtillæg blev Hovmarker. De første Eier, som vides er en Capt. Wind, der døde 1633 og ligger begravet i Hjembeks nysnævnte Kapel. Gaardens Bygninger bleve da afbrudte og flyttede fra Kundby til Hjembek Sogn, hvor de nu ligge. Den gik derefter igjennem mange Hænder, hvilket kan sees i D. Atl. og i Hofm. Fund. 8, 307. De senere have været en Frost, Kammerherre (64) van Deurs og fortiden Oberst Kherre Rothe. Gaarden afbrændte i Novb. 1832 paa Hovedbygningen nær, men strax derpaa langt bedre og solidere opbyggt. Have er anlagt for en 20 Aar siden, skilt fra Lystskoven ved en Kanal, hvorover en smuk Træbroe. Kjøkken- og Frugthaven med et nyt Drivhuus og Ferskenkasser. Priv. Ag. og E. Hartk. 37-4-1-2; Skovsk. 4-3-2-2; upriv. under Gaarden 20-1-2½; Skovene have Ag. E. Hartkorn 6-1-12; Kirkejord 8-1-2½. Agerlandet indeelt i 11 Marker, tilsammen c. 500 Tdr. Ld.; Engene c. 150 Tdr. Ld., hvoraf Enghaverne udgjøre 120 Tdr. 200 Qvægshøveder, 25 Heste, 30 – 40 Faar, c. 700 Tdr. tiendeydende Hartk., Hjembeks og Jyderups Sogns Kirketiende. Jus. patron til Hjembek Kirke. Over- og Underskov og Tørveskjær i rigeligt Maal; og Fiskerettighed i Skarritssøe. Bøndergods Ag. og E. Hartk. 377 Tdr. Jyderup Skov c. 70 Tdr. Ld. med Skovsk. 1 3/8 Td.; Bøndergodsets Areal c. 3000 Tdr. Ld. 40 Bøndergaarde, 56 Huse med Jord, 19 Dito uden Jord. Marke Mølle. Hoveri, hvoraf dog Ejeren forretter en Deel imod Vederlag. Paa Jyderup Mark har Gaarden et Tegl og Pottetværk.

1777 kostede Gaard og Gods 45,000 Rd. D. C., 179: 58.500 Rd. D. C., 1805: 158,000 Rd D. C. 1806: 163,000 Rd.

Legater: Noget Inventarium, vurderet 3 Rbd. 76qs, givet af de ældre Sognepræster i Kaldet og som skulle udbetales til Eftermændene i deres Orden, see Hofm. l.c 304. Legatet er vel indført i den gamle Herredsbog, men ei betalt i mange Tider. See og Hofm. i. c. X 76. om nogen Refusion som skulde tilkomme Præstekaldet. (65) Om Provst Bechs Legat til Fattige og fattige Skolebørn i Pastoratet 1000 Rd. Sølv, der indestaaer i Adlersborg Gaard og Gods, og Madame Skankes til en Skolelærer Enke i Svinninge stort 50 Rd., se Provst Schacks Fortsættelse af Hofm. Fund. 3, 37 fl. Kammerherre Oberst Rothe har, af de indkomne Stadenpenge ved Kildemarkeder oprettet, for 2 á 4 Aar siden, en Stiftelse for værdige trængende Gamle af Aggersvolds Gods, hvoraf ethvert antaget Lem aarlig faaer foruden frit Huusly af Aggersvolds Ejer, 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 12 Rbd. Sølv og 4 Læs Tørv. For Tiden er ikkun et Lem, men Eet kan snart antages til, da en ny Portion skal uddeles for hver 1000 Rbd. Kapitalen voxer. Dette Legat bestyres af Aggersvolds Ejer, Stedets Sognepræst, samt 2 af disse valgte Gaardbrugere af Godset.

Mærkeligheder. Egnen meget bakket og deriblandt mange Banker der, have egne Navne. Disse Banker anseer man nu med Haan, men de ere dog Stedernes ældste Historie, som vi kjende; thi de bære alle deres Navne fra den første Herre, der, da de vare skovbegroede og uden at Nogen havde tilegnet sig dem, som Eiendom, toge dem i Besiddelse og derfra, hvor raae og vilde end deres første Herrer vare, udgik dog den første Rydning, den første Agerkultur og det første Blimt af Lys og Formidelse i de vilde Menneskers Hjerter og Forstand. De høieste og mærkeligste af de for mig navngivne Bakker har jeg forhen omtalt. Et Par af dem nemlig Tyvsbjerget og Bastebjerget have nok Hensyn paa Excutionsvæsenet. Deres Navne ere af yngre og smertelig Oprindelse. Kildebjerger

derimod, som og bærer (66) Navn af Gunnildsbjerg, er derimod af en modsat Oprindelse, thi det er Næverettens og Voldsomhedens Periode de antyde. Det kaldes nemlig Gunnildsbjerg, fordi derpaa skal i de Dage, da alt var begroet med Skov, være blevet myrdet et Fruentimmer ved Navn Gunnild, og det kaldes Kildebjerg fordi der paa det Sted, hvor Mordet blev begaaet, skal være opsprungen en Kilde, som endnu skjøndt i saare maadelig Forfatning, er til. Det er en mærkelig Ting, at Mord og Kildeopspring ere her som paa mange flere Steder i Landet combinerede som Aarsag og Virkning. Tiden, da dette er skeet, maa vi søge i Catholicismens tidlige Alder, da man stedse gik ud fra den Grundsætning, at betale Ondt med Godt for ved Tingen viist i Gjerningen at formidle vore hedenske Fædres grumme og vilde Sind og standse selv Blodhævneren i sin vilde Voldsomhed. Det var Læren om den milde Fader og den forsonede og forsonede Guddom i Modsætning til Odin og Asa Thor. Nu har Stedet tabt det Ophøiede i Tanken og det oplivende og trøstende for Hjertet i den alvorlige Stemning. Nu holdes der i Dalen sidst i Juni Maaned aarlig er ikke ubetydeligt Marked, der samler en endnu større Folkemængde end jeg har seet paa noget Marked i Sjællands Kjøbsteder. Selv Modehandlerinder findes der flere af og i øvrigt alt hvad man træffer paa de sædvanlige Markeder, Ondt og Godt. Men et Gjæstgiversted og nogle Beqvemmeligheder for Reisende af alle Stænder, saavelsom og nogle ikke kostbare, men Culturen befordrende Forlystelser, der kunde virke til at forædle Almuens Sind og tilfredstille de mere dannede Classer maatte man ønske etablerede der under Kildemarkedet. Det var tillige at ønske, at dette (67) Marked kunde forlægges fra disse nøgne, skaldede og sandede Banker hen til de deilige Skovegne ved Skarritssøen, hvor man dog da for intet kunde have Skygge imod den brændende Soel og Læ for de stormende Vinde. Nu er der intet andet Sted at ty til, naar man ikke finder det passende at besøge Teltene med deres Frembydelser, end tage ind til Præsten, der stedse med den ædleste og godmodigste Velvilje modtager og beværter dem, der ved denne Leilighed besøge ham og ifølge Omstændighederne er nødsagede til at søge Værn og Huusly hos ham mod Stedets øvrige mange Afsavn. Jeg har selv ned Familie nydt godt deraf og blev skjøndt ubekjendt modtaget med den bedste Villie. Hvor haardt trykket end den Danske Geistlighed har været i de sidste 50 Aar, har den dog stedse bevaret den kristelige Gjæstfrihed i hele sin Fylde og aldrig svigtet den ægte Fraternitet. (68)

Svinninge Sogn.

Annex til foregaaende Hjembek Sogn.

Stedet som Sogn og Bye har jeg først fundet nævnet Aar 1312 i Ann. Eccl. II, 103 Swythninge, 1381 i S. R. D. IV, 49. 514, heder det Swithninge, VII, 123. s. N. og s.St. 47, hvor det nævnes som Bye, heder det Suctingge. Navnet nedstamme altsaa ei af Svein, Swebdi, men af Sweth, Swedhe, (68) Swethn, der ikkun er et Navn, hvis analoge Benævnelser forekommer i S, D. H. L., 447. 14, 60. 478. I et Dipl. af 1364 i Ann. Eccl. II, 211 heder Byen som ovenfor Swethninge.

Sognet ligger 2 ¼ M. v. s. nærmeste Kjøbsted Holbek, grændser østlig til Kundby, nordlig til Lammefjorden og den Deel deraf, der kaldes Svinninge Veile, vestlig til Sørslev og sydlig til Hjembek. Svinninge Aae, der udspringer 2 M. sydligere ved Vennebo, og paa sit Løb, stedse rettet nordlig, passerer vestlig gennem Bjergbye og Kundbye Sogne, træder ind i Svinninge Sogn strax

øst for Gudmandrup, gaaer igjennem Svinninge Bye, under Svinninge Broe paa Kongeveien, gjennem Svinninge Enge, hvorefter den falder ud i Veilen strax vesten for Landeveien. Den kan om Foraaret og i regnfulde Vintre passeres op fra Veilen og under Broen forbi Svinninge med vore sædvanlige fladbundede Baade eller Eger. Dens Flademaal er i øvrigt afhængig af Veilen. Svulmer denne op, som den stedse gjør med vestlige og nordvestlige Storme, da fyldes ogsaa Aaen med en betydelig Vandmaske og kan da stige fra 4 til 8' og da træder den ogsaa ud over sine Bredder paa Engene, og under saadanne Omstændigheder kunne ogsaa større Baade befare den. Men, naar Stormen ophører eller de modsatte Vinde afvexler med vestlige og nordvestlige Storme, da falder Vandet lige saa hastigt, og endnu hastigere end det er steget. Uagtet den retter sit Løb i temmelig lige Linie nord hen; saa gjør den dog mange smaae Snoeninger, har mange smaae Fald og i sit Løb mange store Stene i Bunden, hvorfor den selv i Høivande maatte passeres med megen Forsigtighed. Dens Bredder (69) ere overalt temmelig faste og jævne, saa at den i nogenlunde tørre Sommere lader sig de fleste Steder overvade. Broen over Aaen strax vest for Svinninge er en hvælvet Steenbroe, 22 Fod lang, og 12' høi, med 8' høie Opfyldninger paa hver Side. Paa hver Kant af Broen er en Rad Steendupper med Jernkjæder for at forhindre Nedstyrtninger. Paa alle vore store for en 50 til 60 Aar siden paa Kongeveiene anlagte Broer kan man tydeligt see, at Flodemaallet i Aaerne og Vandløbene, allerede paa denne korte Tid, betydeligt have formindsket sig og at disser Aaer og Vandløb nu ei bringe den halve Vandmasse til Havet, som i og for den Tid, de bleve anlagt. At dette er frembragt dels ved betydelige Vandbeholdningers Udgravning og Aaebundens og Sidernes Tilsætning, dels af de med Strømmen nedførte Jorddele, dels of ved den tørvede Bunds Opvoxning er soleklart; men det synes og at en mere udstrakt Virksomhed her har fundet Sted, og seiler jeg næppe meget, naar jeg her som overalt i Sjælland formener, at selve Jordbunden i det Vide er i en uafbrudt skjøndt gennem mange Aar fast umærkelig Opstigning, ligesom den og i det vestlige Jylland er i en svag og langsom Daling.

Sognets Overflade er i Almindelighed langs med Landeveien paa begge Sider af Aaen østlig som vester hen noget opstigende, men jævn og neddalende langsom baade til Vest og Øst. Fra den oekonomiske Side er Jordbunden ved Svinninge leret, med en Deel Muld og bliver anseet som fortrinlig god Jord, lettere derimod hvor den afdaler ned imod Stranden, sandet og gruset henimod Hjembek. En Række Banker langs den nordlige (70) Side af Landeveien, men, som det synes, opkastede af Menneskehænder og indeholde sandsynligen Gravkamre fra Hedenold, hvoraf vel en Deel ere sløifede og henførte i Veien som Fyld, men nogle er endnu tilbage, der hvad deres Indvendige angaaer, synes urørte. Deres udvendige Pynt er her som andre Steder sprængt og bortført. Skov har Sognet forhen havt, hvor meget vides ikke, men nu er det aldeles skovløst.

Kongeveien i østlig og vestlig Retning igjennem Sognet. Norlig i Svinninge By dreier Veien af ind til Odsherred og gaaer da $\frac{1}{4}$ M. fra Svinninge Bye over Veilen paa den der anlagt Chausse. Denne Veile lagte forhen en stor Hindring i Veien for Samfærdselen med Ods- og noget af Skippinge Herred. Om Vinters Tide, naar de ved vestlige Storme enten flydede Veilen med en stor Vandmasse, eller der var Brydføre, saa Isen ei kunde bære Heste og Vogn, standsede i flere Dage al Overfart eller og en lang og besværlig Omvei maatte passeres. Der blev vel stedse foranstaltet Noget til at afhjælpe disse Uleiligheder, og Varder bleve opreiste for at anvise den sikreste Vei; men Høivandet og Isen fordærvede snart Alt hvad der var gjort og saaledes henstode Sagerne i mange Aar. Nu er herover lagt en ordentlig Chausse med Broe og Sluser og enhver Veifarende, der af egen Erfaring kjendte noget til det baade Besværlige og Farlige, der var forbunden med at passere Veilen Vinter og Efteraar, vil med Taknemmelighed mindes dem, der have virket herfor, og tilendebragt

dette høist gavnlige Anlæg. Den findes beskrevet i dette Værks 1 Bd, 165 fl. Men jeg tillader mig hertil endnu at føie følgende, der forhaabes at ville være Læserne (71) behageligt, især dem, der have kjendt og befaret Veilen før Veien blev lagt:

Dæmningen, der er lagt over Veilen og høit op paa Svinninge Enge og tillige, skjøndt kortere formedelst det ophøiede Jordsmon, er ført op over de dybe Sump-Huller ved den nordlige Strandbred paa Weilebye Mark, er 10' høi fra Bunden i Veilen; lang 2532', hvoraf dog de 1331' der udgjør Strækningen over Strandbunden, er stedse omgivet paa begge Sider af Vandet og uafsladeligen udsatte for Strømmens og Bølgenes Magt. Fundamentet er i Grunden 88' bred og Veien ovenpaa 28'. De øvrige 1200' af Dæmningen ligge paa Svinninge Enge, som ikke ved Høivande overskylles. Høiden fra denne Deel af Veien er forskjellig, eftersom Engene stedse blive høiere inde paa Landet fra 10 indtil 3' og Bredden paa Bunden eller Engstaden i Forhold dertil fra 88 til 36' og ovenpaa 24' ligesom de øvrige mindre Landeveie. For at gjøre Dæmningen over den egentlige Veile deels stærkere, deels og for at faae mere Værn imod Vandet og Bølgerne, blev den Deel af Veien, der gaaer over Veilen 4' bredere end almindelig, nemlig 28' og Skraaning = Doseringen paa begge Sider saa langsomt afdalende som muligt. For at beskytte Dæmningen mod Bølgeslagene er den nederst Deel af samme belagt med Steen i Tang. Arbeidet er udført af de 15 nærmeste Sogne saaledes, at jo længere de vare fraliggende, desto mindre Andeel havde de i samme. Dæmningens Høide blev deelt i 3de Afdelinger, hver paa 3 Fod 4 Tommer til 5 Sogne efter Beliggenheden, saa ledes at de 5 længstbortliggende fik den øverste, de 5 næste Sogne den mellemste og de 5 nærmeste Sogne (72) den nederste Afdeling. Midt paa Dæmningen er en Broe af raae Kampesten med 8 Sluser, hver af de 4 mellemste ere hver af 4, og de 2de ved hver af dens Sider af 2 Alens Brede, belagte foroven med udflakte Dækstene og 22 hugne Afvisere ovenpaa for at forhindre Feilkjørsel og Nedstyrtning. Paa begge Sider af Broen er Iisbrækkere af Egetræ, 7 paa hver Side. Paa Dæmningen er plantet en Allee af kanadiske Popler. Med meget høie Vande og stormende Veir har Vandets Høide i Veilen steget til 3 Alen og de under saadant Veir opvakte stærke Bølgeslag have med en ikke liden Magt presset sig igjennem Aabningerne. Dog har der ingen Beskadigelse af Broen eller Dæmningen derved været foraarsaget.

Sognets totale Areal: 0,2136 [□] M. = 2143 Tdr. Ld. med upriv. Ag. og E. Hartk. 307-3-1-''- matric. Kongetiende Hartk. 43 og Kirketiende Do. 41 Tdr, Kongetiendeydende Hartk. 302-7-3-''-; Kirketiendeydende Hartk. 302-7-3-''-; Kirketiendeydende Do. 302-5-3-1-; Præstetiendeydende Do. 302-3-1-''-. Folketal 1801: 421, 1834: 541, 1840: 574. 1 Sognekirke, 1 Skole, 1 Gjæstgivergaard, ved Landeveien i Svinninge Bye, 2de upriv. store Gaarde, nemlig Svinningegaard og Arnakkegaard, 21 Bøndergaarde, 27 Huse med Jord, og 42 Do. uden Jord. De fleste Gaarde ere Arvefæstere under Communitetet, der tillige er største Lodseier i Sognet; nogle ere Selveiere, de øvrige Fæstere under Adlersborg og Aggersvold, samt noget lidet under Bjergbygaard. Gaardene staae fra 6 til 13 Tdr. Hartk. med et Areal fra 40 til 70 Tdr. Ld.; Husene have et Jordtillæg af 2 til 3 Tdr. Ld. (73.)

Lodseierne i Sognet ere:

1. Communitetet med	108-1-''-2	i Svinninge.
2.. Adlersborg	26-2-2-2	i do
3 Aggersvold	53-5-2-1/4	i do
4 Do	10-1-2-2½	i Gudmandstrup

Dr. J. H. Larsen Holbeks Amt – Tuse Herred

4. Bjergbygaard	8-3-3-2	i do
5. Selveiere	32-5-2-”	i do
” Do	38-5-2-”	i Gudmandstrup

Efter Tabelv. er Fæstegodset 53 Tdr. Hartk.

Den oprindelige Bankhæftelse i Jorder 144, 568 Rbd., i Tiender 33,902 Rbd. Brand-Assurancen 1834: 46,429 Rbd.

Til Sognet hører: 1. Svinninge Bye, paa Kongeveien, med Sognekirken noget sydlig hen i Byen, med et høit kamgavlet Taarn, 2 Klokker med Indskrivter som kunne læses hos Hofm. 1. c. 8, 307. Uhrskive med Viser paa Taarnet og som Aarsag dertil naturligviis Uhrværk inden for. Kirken er her ligesom de fleste andre Steder paa Landet bygt af de Markstene, man fandt paa Stedet og som dertil havde en nogenlunde taalelig Figur. Den Deel, der saaledes blev bygt af Markstene er i Almindelighed den østre med Choret. Taarnene ere senere Tilbygninger og endnu senere Tilbygninger ere Vaabenhusene. Man seer her som flere Steder at Kirken i sin første Bygning har været meget, næsten det halve, mindre end den nu er, og at følgelig Menigheden ogsaa ikkun har været ringe som den var omtrent i det 13 og 14 Aarhundrede, og følgelig og Folkemængden i Forhold dertil og det opdyrkede Land i lige Forhold. Paa begge Sider af Altaret (74) har der været 2 gl Catholske Altertavler med 2 Fløie, begge med Madonna og Barnet; paa den nordre en Halvmaane – jeg erindrer ei om det var Nyet eller Næet, men sandsynligt det sidste – under deres Fødder; paa den søndre Christus paa Korset og – men naturligviis ikke paa Korset – Paven; men disse Tavler ere ved Kirkens Reparation for nogle Aar siden borttagne tilligemed Korset og de paa Korsbjelken værende 2 Figurer og Altartavlen med sine ulæselige Indskrifter overmalet. Nu staaer derpaa kun: Saa elskte Gud Verden ed. Joh. 3. 16. med forgyldte Bogstaver og derover et Kors. Dette var rigtig nok nemt at slippe derfra. Paa Kirkeklokkerne 1577; Malerie under Altarbordet fra de smagløse Reformations Tider. Paa Altaret Nadveren, hvor Christus rækker Judas en Kniv; samme aldeles uhistoriske Malerie ogsaa paa andre Steder og ofte. Kirken har 5 Hvælvinger. Nye store dobbelte Vinduer i Trærammer og store Ruder, men ikke med de karakteristiske Spidsbuer.

Ringmuur omkring Kirkegaarden paa de 3 Sider, men Steengjærde paa den fjerde. Ved Vaabenhusets Dør ligger paa Kirkegaarden en 3 Al. lang og 1 Al. bred Kampesteen med et Kors i ophævet Arbeide. En Tavle over Præsterne efter Reformationen fra 1525 til 1583, der alle vare af een Familie og alle Provster. See. Hofm. L. c. X, 75. Svinninge Aae flyder tæt forbi Kirkegaarden i mange Snoeninger. Middagsforskjel for Kbhvn. 4’ 26” sildigere.

Skole med sædvanlig Bygning og Indretninger, en Have og Jord 5 Tdr. Ld., samt 70 til 80 Skolebørn.

Svinninge Kro, Gæstgiversted, ret pæn Hovedbygning, Straaetag, har en Gaardslod paa 11 Tdr. Hartk. (75) og en smuk lille Have, bekjendt for Villighed og god Beværtning.

Byen har desforuden 16 Gaarde, hvoraf 13 have hver 9 Tdr. Hartk., 2 hver 10 6/8 og 2de 3 til 145 Tdr. Do. 18 Huse med Jord, hver 2 til 3 Tdr.; men 35 ere uden Jord.

2. Gudmandstrup Bye 1/8 M. syd for Svinninge paa Nyekjøbings Ringsted Vei med 5 Gaarde, som staae fra 9 1/8 til 10 1/8 Td. Hartk.; 9 Huse med Jord, 7 jordløse.

3 Hovgaardene ved Svinninge Aae, strax syd for Svinninge Bye, ere 2de Gaarde, hver med 13 1/8 Td. Hartk., der ere Fæstere under Aldersborg.

4. Svinningegaard, øst for Svinninge Bye og strax nord for Landeveien oprettet for 40 til 50 Aar siden af nedlagte Gaarde i Svinninge og Sandbye, samt nogen Kirkejord fra Thorslunde By, saa at Gaarden med Hensyn paa sine Jorder hører baade til Svinninge og Kundby Sogne. Vaaningshuset saavel som Udhuse alle Bindingsværk og Straaetag; temmelig god Have med en Deel Frugttræer. Alt ellers i største Simpelt. Upriv. Hartk. Ag. E. 39-7-2-17/24. hvoraf 12-6.3-2½ ligge i Kundby Sogn, 330 Tdr. Ld. Bøndergods Ag. og E. 43-4-2 1/24. Den eier Svinninge Kirke med 298 Tdr. tiendeydende Hartk. 1783 kostede Gaarden med Ag. og E. Hartkorn 48-1-5-” kun 8400 Rd. D. E. 1804 med samme Hartk. og Svinninge Kirke og Kirketiende 39,000 Rd. De senere Kjøbesummer ere mig ubekjendte.

5. Arnakkegaard: Oprindelsen af Are og Nakke = Ares-nakke =: et i Veilen, som da nok har staaet en (76) Deel høiere, udgaaende Næs, som en Are optog og derpaa bosatte sig. Det nævnes S. R. D. VII, 19 og 23, men deraf kan det ikke sees, om det var en Bye eller en Gaard, endskjøndt den begge Steder nævnes som curia; men det er rimeligt, at der oprindeligen vare Hytter omkring Hovgaarden med Trælle, og at Arnakkegaard var curia principalis deri. Gaarden ligger nu ret kjønt ned paa det lavere og fladere Jordsmon ved Veilen, lidt nord for Landeveien, har en Stuelængde, Muur og Bindingsværk og efter Branden 1824 fortrinlige og vel indrettede Udhuse af Grundmuur, men med Straaetag. Haven, der er meget god, staaer i Forbindelse med den lille Lund. Upriv. Ag. og E. Hartkorn 32-6-2-1 43/48 284 Tdr. Ld. Gaardens Marker omgives af Svinninge Veiles Vande i Nord og Vest. Besætning 16 Heste, 80 til 100 Qvægshøveder, 50 til 60 Faar. Forhen har Jyderup Kirke hørt til Gaarden tilligemed en Bondegaard, Petersborg. 1796 kjøbtes Gaarden med Jyderup Kirke for 12,300 Rd. og ovennævnte Bondegaard for 2,200 Rd., men 1805 kostede Gaarden 24,000 Rd. Et andet Arnakke i Aagerup Sogn ved Bramsnæsfjorden har historisk Mærkelighed, hvorom dette Værks 2 Binds 2 Heste vil meddele det Fornødne.

Legater: se Hjembek.

Mærkeligheder: Den ovennævnte Kampesteen med Korset ved Kirkedøren. Da Fundamentet til Svinninge Broe blev lagt, opsprang der uformodentlig i det nordre Hjørne af Graven en Kilde, der strax afgav en betydelig Mængde ganske fortrinlig Vand, beregnet til nogle 1000 Tdr. dagligt, men foraarsagede Arbejderne (77) store Uleiligheder. Kilden blev afledet, men flyder endnu uafbrudt med samme rige og fortrinlige Vandmasse, saa at man i de tørre Somre 1826 og 1834 havde Vand der i Overflødighed, da største Delen af de andre Vandsteder vare udtørrede. At der i ældre Tider har været Skov i Sognet, seer man af et Dipl af 1311. Ann. Eccl. 2, 103. hvor VII Skilling Jord i Skattetaxen skjødes til Prioren i Antvorskov Kloster, med Eng, Vand, Skov, Grund, og alle øvrige Rettigheder, men nu er der ingen Skov mere, uden den ubetydelige ved Arnakke.

Hagedsted Pastorat.

Dertil høre Hagedsted og Gislinge Sogne.

Hagested Sogn.

Sognets og Byens Navn forekommer i S. R. D. VII, 527. 530 og nævnes da Hakæsth og Hakæsthæ, i Aar 1230 ligesaa 34, 128, hvor det skrives Haghæsthæ og Haghæsthæ = Hakes eller Haghæs Sted, begge bekendte Mandsnavne fra Oldtiden og Middelalderen. Sognet ligger 1½ M. n- o. for nærmeste Kjøbstad Holbek, begrændset i Øst af Hørby Sogn i N. af Lammefjorden, vestlig skiller Gislingeaen det fra Gislinge S. og i S. Tusse Aae fra Tusse-Sogn, dog ikkun for (78) den Deel deraf henimod Holbeks Fjord, den øvrige Sydgrændse støder umiddelbart til Tusse Sogn. Tusseaaen, hvis Løb igjennem Tusse Sogn er rettet nordøstlig, bøier sig her, hvor den paastøder Grændsen, østlig og falder med en temmelig bred men udyb og stenet Munding ud i Holbeks Fjorden. Var Aaen er saa opfyldt af store Stene i Mundingen, vilde i Høivande temmelig store Baade kunne passere op i det mindste til Tusse Broe, for saavidt de ved Broen anbragte Iisbrækkere ei deri lagde Hindring i Veien. Imidlertid tore det maaskee dog engang blive af Vigtighed, om denne Aae kunde gøres seilbar for Pramme ind i Vognstrup, Løvenborg og Kundbye Enge og til Mørkegaard, for at føre noget af den Mængde Tørv, der ved en bedre Tilberedelsesmaade end den nu nyder, vilde blive fortrinligen, ud til Isefjordens forskjellige Steder som behøve den. Det vilde afgive en vigtig Næringsvei for den Mængde givte Tjenestefolk og jordløse Huusmænd, der nu kummerlig friste Livet. Paa en Strækning af 1/3 M. gjør Gislinge Aae Skjellet mellem begge Sogne, gaaer under Præstebroen paa Veien mellem Gislinge og Hagested og falder derpaa ud i Lammefjorden.

Sognets Overflade er i Vest fra Gislingeaen og i Syd fra Tusseaaen siid og sumpet og har her vidtudstrakte af Tusseaaens Vande ved Vintertide tildeels oversvømmede lave og knolde Enge; men herfra n. o. og øst opreiser Landet sig og hen over Gurede og Audeboe Marker, forvandler Landet sig til høie sandede Bakker, men derfra igjen nordvest ud imod Lammefjorden afdaler det hastigt igjen nordvest imod Lammefjorden afdaler det hastig og gaaer over til en lav, sandet og stenet Engslette Hagested, Gurede og Audeboe Strandenge. (79) Imellem Audeboe og Gundestrup i Grevinge Sogn i Odsherred har altid været et Slags Færgested. I den senere Tid har man talt om en Trækfærge, der kunde oversætte Heste og Vogn. Trækviden, de paa begge Sider fornødne Broer uberegnede, vilde vel neppe blive 1000 Alen. Forhenværende Borgemester i Holbek Cancellieraad Bierfreund skal engan megen have taget sig heraf, men det kom ei til Udførelse, hvilket var meget Skade for Grevninge, der tilligemed Viig Sogne i Odsherreds derved i Holbek vilde have fundet et godt Afsætningssted for deres Korn- og Fedevare. Iblandt Bankerne N. O. for Hagested Bye paa Audeboe og Gurede Marker maa især mærkes Hagested Bøgebjerg, der i Forhold til Omegnene har en betydelig Høide og hvorfra man har et deiligt Panorama. Man overseer herfra hele Lammefjordens vide Havdal og alle omliggende Kyster, endog ud over Issefjorden til Horns Herred: østlig seer man Roeskilde og sydlig hen næsten hele Miærløse og Tusse Herreder. Nordvest ligge de lave Strandenge og de saakaldte Hagested Øer, 3 langstrakte lave flade Holme, der vel ikke hænge sammen, men dog tillade, at man kan vade fra den ene til den anden. Næstved Hagested Bøgebjerg ligger Audeboe Bøgebjerg, der dog ikke er fuldt saa høit, Møllehøiene, hvor der sandsynlig forhen har staaet en Mølle, om det ri skulde have været Hagested Mølle selv, thi den har ikke i ældre Tider staaet paa det Sted, den nu staaer. Raabjerg og Holkenhøje, 2de nærliggende Steensætninger fra Hedenold foruden flere navngivne Bakker og Høie paa Gurede Mark. Af Søer kun 2de og dertil begge næsten tilgroede, saa at de nu ei kunne ansees for andet ende (80) Moser, nemlig Gammelsøe nord for Hagested Bøgebjerg, og Nyesøe noget derfra nordligt. Fra Gammelsøe

Dr. J. H. Larsen Holbeks Amt – Tuse Herred

gaaer en naturlig Rende ud til Stranden, der efter Søens nuværende Størrelse synes meget for viid til at aflede dennes Vand, der ikke nogentid synes at have været betydelig. Imidlertid kaldes den dog endnu gammel Sørenden. Af Moser bemærker vi kun Kabusmosen, mere for den selsomme Navn, end for dens Størrelse. Ved Stranden paa Audeboe Mark er en god Kilde, Lottes Kilde kaldet. Den har engang været under Fred, men de Dage ere for længst forbi. Den anden Kilde ved Møllen ogsaa ud til Stranden paa Hagedsted Mark heder Snogekilden, der engang i fjerne Tider, da Stedet var begroet med Skov, har faaet sit Navn af de derværende Snogereeder. Hagedsted Skov n. o. og østlig for Hagedstedgaard er en ret smuk Skov.

I oekonomisk henseende er Jordbunden sydlig i Sognet ved Mossøe og ved Hagedsted leerblandet, men nordligere hen og nordost i, sandet, gruset og stenet, saasom ved Gurede og Audeboe Byer, og man finder langstrakte Aaser og flade Høiegne, hvor Overfladen er Rødsand, med en rigelig Mængde Smaasteen, der i tørre Aaringer giver liden eller slet ingen Afgrøde.

Sognets totale Areal c. 0,2506 [□] M. = 2.514 Tdr. Ld. Priv. Hartkorn Ag. og Eng 59-”-3-2. Skovsk, 4-7-3-2.; matr. Kirketiende 25 Tdr; upriv. Ag. og E. Hartk. 357-6-1-1; Skovsk. 5 Skp.; tiendeydende Hartk i Konge- og Kirketiende 357-6-1-1; i Præstetiende 357-5-2-”. Folketal 1801: 589; 1834: 603; 1840: 630. 1 Kirke, 1 Præstegaard, 1 Skole, 1 Hovedgaard compl, 37 Bøndergaarde, (81) 3 Boelsteder, 48 Huse ed Jord, 18 Do. uden Jord, 1 Holl. Væirmølle; Gaardene staae i Almindelighed for 8 til 9 Tdr. Hartk.; Husene have 2 til 3 Tdr. Ld. Selveier: 1 Sted med 6 ³/₄ Td. Hartk.; 81 Fæstere have i Fæste 341 ¹/₈ Td. Hartk.; deraf er 11 ³/₈ Td. hoverifrit, men 330 ¹/₄ Td. hoverigjørende. Lodseierne i Fæstegodset ere:

1 Hagedstedgaard.	a. i gl. Hagedsted	88-3-2-1½
	b. i nye Hagedsted	77-4-1-” ³ / ₄
	c. i Gurede	48-”-3-2
	d. i Audeboe	33-4-3-2
2. Vognstrup	e. i Mossøe	92-5-2-2
	Tilsammen =	340-3-1-2

Den oprindelige Bankhæftelse i Jorder var 169,487 Rbd., i Tiender 40,062 Rbd., og i Bygninger 4,340 Rbd. Brandforsikringenssummen 1834: 140,700 Rbd. S.

Til Sognet hører:

1. Hagedsted Bye paa en noget over den syd fra opstigende Slette ophøiet Flade, hvorpaa Kirken, med en Middagsforskjel sildigere end Kbhvn. 3’ 48”, der skjøndt lille, lav snever, dog bestaaer af de 3 sædvanlige Sammensætninger af Taarn, Kirke og Chor. Taarnet kamgavlet med Plads til 3 Klokker, nu kun 2, den ene med Munkeskrift: Ave Maria, gracia plena. Den anden Klokke lille og uden al Indskrift og sandsynlig af meget Ælde; Messinglysekrone givet af Sognepræsten I. Krog 1709. Altertavlen fra Catholicismen ældre Tider; nu noget restaureret til Reformationsfesten 1836, forhen ægte og stærk forgyldt; derpaa Fremstillingen for Pilatus, Korsfæstelsen, Hengangen til Golgatha, Nedlæggelse i Graven, Opstandelsen m.m. alt uden Aarstal. (82).

Paa det nederste Feld er malet Christus og alle Apostlene i fiin Form og smuk Stiil, og de have paa et Par Personer nær vel vedligeholdt sig. Foran paa Altarbordet ligeledes et Malerie: Barnets Tilbedelse af de Konger, deriblandt en Mohr, mærkelig ved sin ridderlige Gestalt, alt uden Aarstal. Gitterværk om Altarbordet med den noget underlige Indskrivt: ”Anno 1722 givet af Guds-Børn i Hagested Sogn.” Et meget gammelt og formedelst det særdeles dybt nedhængende Hoved mærkeligt Krucifix med 2de Qvindefigurer. Herskabsstoel med 2 Vaaben, de Frisers og Bilders. Mærkeligt Messing Døbefad, paa hvis indvendige Rand, 5 Gange gjentaget læses VIS ? i NBI + Ra. (?) Prædikestolen uden Aarstal med de Thottiske og Putbuskiske Vaabener. Sacrastiet forvandlet til en Begravelse for 3 Liig af den Brink Seidelinske Familie. See Hofm. 1. c. 8, 316 følg. Under Chorets Gulv den hos Hofm. ovenmeldte Begravelse med den lille Beenkiste, hvori levningerne af den ulykkelige Admiral Galthen, * som Chr. IV. 1644 lod offentlig halshugge, fordi han havde ladet den svenske Flaade slippe ud af Kielerfjord. Det var sandt, at Feilen for en Admiral, naar han havde Magt til at hindre det, var stor, men Straffen var ogsaa grum i høieste Grad. Indskrivten paa hans Kiste før Branden l. c. hos Hofm. og i Marm. Dan 1, 204. Paa Kirkegaarden en stor med et ret kjønt Stakitværk indhegnet Begravelsessted for Hagestedgaard. Et lidet, men smuk Minde over Sognepræsten Martin Smith † 1828. Ringmuur omkring Kirkegaarden og her som de fleste Steder vel bevokset med Græs og Nelder, dog er den senere blevet planeret 1840, og siden noget bedre holdt i Orden (83)

*Peder Galt (1584 – 1644), admiral, tidligere dansk agent i Stockholm 1621 – 1624. Som chef for flådestyrken, der spærrede den svenske flåde inde i Kielerfjorden i 1644, misforstod han Christian den Fjerdes angrebsordre, hvorved svenskerne undslap. Dødsdømt for denne forseelse af Rigsrådet (på kongens foranledning). Halshugget på pladsen foran Københavns Slot

Præstegaarden strax ved Kirken, ny og vel opbyggt efter Branden 1836 den 16 Aug. med gode Bygninger og smukke Værelser, passeligt Gaardsrum og god Have, med priv Ag. og E. Hartkorn 6-2-2-”, 36 Tdr. Ld. taxeret 87½. Fra Haven og den derved liggende Kirkegaard syg og sydvest hen et smukt Prospect hen over de lavere og flade Egne ned imod Tusse- Aaen og videre ud over Løvenborg Enge til det opstigende med store Skove ved Frydendal og Skamstrup sig reisende Land.

Skole efter Branden – den brændte tilligemed Præstegaarden ovennævnte Dag, - ny og godt opbyggt med de fornødne Værelser og Indretninger, en lille Hauge, samt 5 Tdr. Land, som Skolelod. 80 til 100 Skolebørn.

Til Byen hører desforuden 10 Bøndergaarde, hver med Ag. og E. Hartkorn 8-2-3-1½, 13 Huse med Jord, 11 Dito uden Jord. Under Hagestedgaard ere 2 Bøndergaardes Jorder for længst indtagne med Hartkorn 16-5-3-”. Hagested Holl. Veirmølle ned mod Lammefjorden med Ag. og E. Hartkorn 2-2-2-”, samt Vaaningshuus og øvrige fornødne Bygninger. Et Bindingsværks Hospital.

2. Hagestedgaard, komplet Hovedgaard, komplet Hovedgaard. Om dens oprindelse findes Intet antegnet, men at den er opstaaet af en Bondegaard i Hagested By, hvortil senere efterhaanden kom flere, kan ikke paatvivles. Kun veed man ikke naar og ved hvilken Leilighed. Det første Anlæg man kjender, skal først være skeet 1555, altsaa i lige Alder med Sjællands Stifts Klemmebrev og efterat Revolutionen af 1536 havde overlevet Alt i den (84) daværende Adels Hænder, og dens Bygning var opsat af den lærde Cansler Johan Fris, som da var dens Ejer og i hvis Familie den forblev i

adskillige Aar, udvidedes den stedse mere og mere. Fra 1661 til 1560 eiedes den af den lærde Dr. Thom. Bartholin. I hans Tid 1670 d. 17de Mai afbrændte Gaarden, samt Præstegaarden, 7 Bøndergaarde og Kirken. Borgergaarden bestaaer af 3 Længder, Muur og Bindingsværk med Steentag, de Fløie af nyere Bygning. Mellemlængde gammel og gammeldags i alle Maader. Vidtløftige Ladegaardsbygninger, Muur og Bindingsværk og Straatag. De forhenværende Grave om Gaarden ere endnu til og have en ikke ringe Vandbeholdning. Stor og udmærket god Have. Priv. Ager og Engs Hartkorn 51-5-3-2, Skovsk. 4-7-2-2; Bøndergods 471-3-3-"; Skovsk. derpaa 5 Skpr.; Hagested Kirke og Kirketiende, Gislinge Dito, Udby Konge- og Kirketiende. 1769 kostede Gaard og Gods 48.000 Rd.; for en Snees Aar siden blev den ved offentlig Auction solgt for 56.000 Rbdr. Forbemeldte Dr. Th. Bartholin har efterladt sig et Skrivt de Incendio Librorum 1672, hvori saavel Gaarden som Egnen, saavelsom Ildebranden, der fortærede hans Bibliothek, omstrændeligen beskrives. Men dette Skrivt har jeg ei kunnet overkomme og desaarsag ei heller kunnet benytte.

3. Gurede Bye, ikke Gurrede, som der almindelig skrives, $\frac{1}{4}$ M. n. o. for Kirken ud imod Lammefjorden imellem høie, sandede og stenede Bakker med 5 Bøndergaarde, hver med 8 $\frac{1}{8}$ Td. Hartk. 7 Huse med Jord og 4 Dito uden Jord. Byen nævnes i S. R. D. VII, 19. Gurethæ = Gurithes-twed. Navnet Gyrithe hos (85) Saxo, men Gyuræth som Mandsnavn S. R. D. VII, 525 og Guttorm Gyrihæsum i S. D. H. II, 16 Aar 1287. Navnet altsaa som Mandsnavn gængs i hine Dage.

4. Audebo Bye, noget nordostligere ogsaa ud imod Lammefjorden og paa en Jordbund af samme Beskaffenhed, som forrige Bye, men 4 Gaarde hver med 8 $\frac{1}{8}$ Td. Hertk., 2 Huse med Jord og 3de Dito uden Jord. Nævnes i S. R. D. VII, 19. 46. Aucthebothæ = Autes-Bo. Aute. Auete, Aucti, Auger og Audum, bekjendte Navne i Hedenold og Middelalderen. S.- D. H. 1, 115. 417; 7, 332; 10, 759. 948; 8, 545. S. R. D. V. IV, 579 fl. Paa Audebo Mark ligger Smørbjerg = Smørs-bjerg. Smør som Adelsnavn hos Vedel Simonsen i det 7 Aarh. i Adels Lex, 2, 179 S. R. D. V, 557 fl.

5. Mossøe Bye. Navnet har jeg ei fundet i saa gamle Diplomer at derpaa kan bygges noget om Oprindelsen. Det skrives og i Almindelighed men sikkert aldeles urigtigt Maarsøe. Ved Byen findes ingen Søe og der er intet Tegn til, at Strækningen, hvorpaa den ligger, skulde have været en Søe. Egnen derved er jævn og opstigende. Byen ligger $\frac{1}{4}$ M. s. o. for Kirken ned mod Holbeksfjorden, har 11 Bøndergaarde, hvoraf hver 8 Tdr. Hartk. 8 Huse med Jord.

6. Nye Hagested Bye, Alle Udflyttere fra det egentlige Hagested, ligger $\frac{1}{4}$ M. v. for Kirken, har 7 Gaarde, hver med 9 $\frac{1}{8}$ Td. Hartk. og 18 Huse med Jord og ligesom næstforegaaende Bye, ingen jordløse Huse. Det er ellers en mærkelig Ting, at, naar nye Lande, Byer eller Steder skulle navngives, da har (86) Forlegenheden eller og Vandsarmoden hos de Navngivende været saa uendelig stor, at de ei vare istand til at udfinde et passeligt Navn, men matte i Forlegenheden gribe det gamle Navn og sætte "Nye" foran og det selv der, hvor det gamle Navn vakte ubehagelige Erindringer. Men til Undskyldning herfor maa man ikke forglemme, at de første Navngivere sjældent vare Folk af Kundskab og Smag, og at det Navn, der engang var givet et Sted, vilde man sjældent, for ikke at vække nye Forvirringer, forandre.

Legater: 1. Sognepræsten Jens Kraghs Legat til de Fattige i Sognet: 100 Gl. Daler, der indestod hos Sognepræsterne en efter den anden, er gaaet tabt ved forhenværende Sognepræst Herr Uldals Død. Man torde dog vel her mene, at et Legat Sognepræsten havde modtaget som perpetueret hos ham, maatte have Forlodsret i hans Boe frem for alle andre Creditorer. Billighed synes i det mindste at tale stærkt derfor. 2. Justitsraad Legaards Legat til Hagested Byes Fattige stort 600 Rbd. indestaae i

Hagedstedgaard. 3. Cancelliraad Niels Munks og Frues T. Soph. Ostenfelds Legat, stort 400 Rbd. Legatet bestyres af Provsten over Miærløse og Tusse Herreder og indestaaer i en Kgl. Obligation No 1519 stor 500 Rd. Sølv dat. 13 Febr. 1788. 4. Proprietair Simon-Groth Clausens Legat, stort 600 Rbd., hvoraf de 400 Rbd. ifølge Fundatsen dat. 15 Julii 1828 skulle anvendes til at opbygge et Fattighuus for Gislinge Sogn; de øvrige 200 Rbd. indestaae i Gislinge Gaard og anvendes til at betale Brandskatten af Bygningen og andre forefaldende Udgivter. (87) See om alle disse Legater Provst Schacks Fortsættelse af Hofm. Fund. 3, 55 følg.

Mærkeligheder: Den af Dr. Th. Bartholin i hans Bog de incendiis librorum 1672 omhandlede store Steen paa Hagedsted Mark, Maglestenen kaldet, som han med følgende Ord anbefaler til Efterkommerne: "Saxum hoc ingens gigantei corporis, ad maris murmur obmutescens et hactenus immobile, ne posthac glebæsit adscriptum, commendarit," har nu Efterslægten efter hans Ønske sat i Bevægelse i det den for en 20 Aar siden omtrent blev sprængt og henført til Fundament for Alkalde Broe over Tusseaaens Munding. Paa Gurrede Mark henad imod Lindebjerg i Hørby Sogn ligge 2de Hedenolds Altare nær hinanden. Paa det Ene ere alle Bærerne 5 i Tallet paa Een nær nedsjunken i Jorden, saa at Overliggeren hælder meget og vil vel om føje Tid nedglide. Overliggeren har en triangulær Skikkelse, men store Stykker ere i Tidens Længde affaldne. Det andet Altar strax derved har ligeledes 5 Bærere, men deraf er Dækstenen alt nedgleden og ligger paa den flade Mark. Ingen af dem ligger paa nogen Høi eller Bakke, men paa slet Mark. Rundt omkring ere derimod meget høie Banker. Holkene Høje paa Audebo Mark ere 2de Begravelser, sammenhængende uden Steensætninger. Navnet opløses vel lettest i Helgehes eller Helghenes Høie, og altsaa Begravelse for nogen af Familien Helghe, almindelig bekjendt Navn i Oldtiden og Middelalderen.

(88)

Gislinge Sogn.

Annecteret Hagedsted Sogn

Gislinge Sogn.

Baade Sognets og Byens Navn forekommer i S. R. D. VII, 123. 19. 33. og i Tork. Diplom., 1, 100 ved Aar 1223 og skrives da som nu Gislinge, Gyslinge Gyslinge = Gisleseenge. Gisle og Gysle bekjendte Mands og Qvindesnavne i Hedenold og Middelalderen, S. D. H. 2, 497. 14, 87. Vedel S. antager det alt i det første Aarh. som Adelsnavn. Stednavnene Gislum, Gisselfeld, Gislev, Gisseløre vise tilstrækkeligt, at Navnet ei var ualmindeligt.

Sognet ligger 1½ m. n. v. fra nærmeste Kjøbstad Holbæk ned mod Lammefjorden, der er Sognets nordlige Grændse. Gislinge-Aaen skiller Sognet i Øst og Syd fra Hagedsted og Tusse Sogne, vetlig har det Svinninge og Kundby Sogne. Overfladen jævn, leret, mergelblandet ned mod Fjorden gaaende Flakker. Sognet er nu aldeles skovløst. Om Gislingeeaaen see foran Oversigten over

Dr. J. H. Larsen Holbeks Amt – Tuse Herred

Herredet. Over den er her i Sognet 2de Broer, Asserhale Broe paa Kongeveien og Præstebroen paa Sogneveien fra Hagedsted til Gislinge.

Sognets totale Areal c. 0,01779 = 1785 Tdr. Ld. Priv. Ag. og E. Hartk. 15 $\frac{3}{4}$, matr. Konge- og Kirketiende 19 $\frac{1}{4}$ Td., upriv. Ag. og E. Hartk. 252 $\frac{7}{8}$ Td., tiendeydende Kongetiende Hartk. 262 Tdr., til Kirken 268, til Præsten 259 Tdr. Folketal 1801: 317; 1834 (89) 441; 1840: 500. 1 Sognekirke, 1 Skole, 1 Hovedgaard, 22 Bøndergaarde, 15 Boelsteder eller Huse med Jord, 16 Huse uden Jord. Gaardene staae overhovedet fra 7 $\frac{1}{2}$ til 9 $\frac{1}{2}$ Td. Ag. og E. Hartk. Boelstedene og Husene, der have Jord fra 2 til 12 Tdr. Ld. og derover. Beboerne ere Fæstere paa ubetydeligt nær, under forskellige Lodseiere saaledes:

1. Gislingegaard med Ag og E. Hartk.	148-4-3-1 $\frac{1}{4}$
2. Hagedstedgaard	27-3-3-2
3. Communitetet	27-12-2-1 $\frac{1}{4}$
4 Universitetet	14-7-2-1
5. Vognstrup	7-5-2- $\frac{1}{2}$
6. Selveiere	"-1-"-2 $\frac{3}{4}$

Alle i Gislinge Bye. Deraf 8 med 48 Tdr. Ag. og E. Hartk. Af Fæstere ere 54 $\frac{3}{8}$ Td. Hartk. hoverifrit, hoverigjirende derimod 142 $\frac{3}{8}$ Td. Oprindelige Bankhæftelser i Jorder var 110,103 Rbd., i Tiender 26.417 Rbd., Brandforsikringer 1834: 55,770 Rbd.

Til Sognet hører:

1. Gislinge Bye n. v. i Sognet henimod Strande. Deri Kirken med en Middagsforskjel sildigere end Kbhvn. 4' 6" som uagtet den er lille dog alligevel har Taarn, den Ene med Ar. Hvitfelds Vaaben og Navn 1601. I Kirken nogle Spolier og Mindesmærker af udtjente Krigere, saasom 2de Kaarder, nogle Levninger af en Fane og en Trompet med sine Qvaster ere ophængte paa Væggene. Stolene med Lægter og uden Dørre. Er udmærket hæsligt Blye- eller Tinfad ovenpaa et Messingfad til Daaben. En aaben Begravelse i Taarnet. En stor Kirkegaard med Ringmuur og rundt om beplantet med høie Asketræer, der yde et meget (89) smukt Syn. Kirken er Een af de yngre i Katholicismens Dage, da alle Mure paa Fundamentet nær ere af brændte og ikke Marksteen. Kun i Taarnet ere nogle Markstene indmurede. Endnu er der nogle gamle Malinger bag Altaret fra de ældre Tider.

Skole ny opbyggt 1830, med de befalede Indretninger og Apparater, en lille Hauge og et Jordtillæg af 5 Tdr. Land, samt c. 80 Skolebørn.

Til Byen hører een Gaard under Gislingegaard paa 5 $\frac{13}{18}$ Td. Ag. og E. Hartk., Lundegaarden paa 9 $\frac{1}{2}$ Td. Do., een Do. paa 9 $\frac{3}{8}$ Td. Do., 16 Do hver paa 8 $\frac{1}{2}$ Td. Hartk., 5 Do. hver paa 7 $\frac{1}{2}$ til 8 Td. Do., 4 Boelsteder, hver ned 2 til 2 $\frac{1}{2}$ Td. Hartk. 11 Do. hver med c. 1 $\frac{1}{2}$ Td. Hartk., endnu 6-5-1- $\frac{3}{4}$ Td. Hartk. fordeelt paa de øvrige jordhavende Huse og 16 jordløse Do.

2. Gislinge Hovedgaard, oprettet 1725 af nogle nedlagte Gaarde i Gislinge Bye. Den var først opbyggt i Gislinge Bye, men den har tit fristet Ildsvaade, sidst 1773. Derefter blev den udflyttet fra Gislinge Bye til det Sted, hvorpaa den nu staaer. Hovedbygningen der ikke staaer i Forbindelse med Udlængerne, Grundmuur og Tegltag. Udhusene Bindingsværk og Straaetag. Meget god Frugt- og

Kjøkkenhave. Gaarden har en vel simpel men smuk Anseelse fra Landeveien og udmærker sig ved sit ordentlige Anlæg og Pyntelighed i en jævn dog noget nedtrykt⁵ (depressa) Dal, omgivet af fortrinlige, men for en stor Deel lave og fide Marker, der paa en Mærgelgrund indeholde en stor Deel vegetabilsk Gjødsk. Priv. Ag. E. Hartk. 20-”-1-2, upriv. Do. 10-4-3-2, c. 250 Td. Lde. Markerne inddigede med (91) levende Hegn. Bøndergods 233-6-3-2. Ag. og E. Hartk. Hoveri af Gislinge og Sandby (Kundby Sogn). Fiskerie i Lammefjorden af Sild, Aal og Flyndre. 1771, da der i alt var Ag. og E. Hartk. 30-5-1-1, og Bøndergods 244-5-1-2½; solgtes Gaard og Gods for 18,700 Rd. D. E.; 1794 kostede det hele 57,000 Rd. D. E.; 1805: 96,500 Rd. og 1806: 120,000 Rd. D. E. Gaarden har 11 Huse med Jord og 8te Do. uden Jord.

Legater: Sim. Groth Clausens Legat til Gislinge Sogns Fattigvæsen, see Hagedsted Sogn.

Mærkeligheder: Kirkens Gavt og Vaabenhusets Frontespids have noget Usædvanlig i Udziringen. Kirken er meget lav og mørk, hvilket Sidste større spidsbuede Vinver kunde afhjælpe. Den rummelige Kirkegaard trænger her som overalt til en rensende fredende og pyntende Haand. Men da vore Kirker og Kirkegaarde ere overgivne til dem, der hverken have Sands eller Hjerte eller Smag eller Kundskab i de heri udfordrende Henseender, tør man heller ikke vente andet end det allertarveligste og smagløseste. Den forrige Præstegaard, der var, da Sognet var eenligt, blev ved Revolutionen af 1536 forandret til en Annexgaard, som Præsten dog in natura et pro officio beholdt, men senere blev den med al Herlighed afhændet til Hagedstedgaards Eiere for et Vederlag af 24 Tdr. Byg aarligt. Det var en for Sognet, her som andetsteds, stor Ulykke, at disse Annexgaarde ikke bleve bevarede, thi naar de endnu havde været til, havde der dog været Udsigt til at ethvert Sogn igjen, som det var under Catholicismen, kunde faaet sin egen Præst. Men nu, da alle Annexgaardene ere blevne et Rov for Hovedgaardene, er al (92) Udsigt dertil ulykkeligvis for evigt afskaaren. Gaarden havde endnu 16667 noget Skov, ligesom og Sognet forhen men vel noget tilbage i Tiden, maa have haft endog saa betydelig Skov, at Sviin deri kunne sættes paa Olden. Nu er der aldeles intet. See. Hofm. Fund. X. 77. 78.

Hørbye Pastorat.

Dertil alene Hørby Sogn

Hørby Sogn.

Sognets og Byens Navn allevegne, hvor jeg har fundet det i gl. Brevskaber og trykte Diplomer, nævbes stedse Hørby, S. R. D. VII, 123. 34. 18. IV 290, D. W. 5, 43 betyder altsaa Hørdhs, Hørdurs Bye. Harde Knuds Svigerfader hed Hørdh, S. D. H. 2, 165. N. Tidsk. 2, 96. Foruden ham flere, ligesom vi og have mange Steder med dette Eienavn, saasom Hørdum = Hærds-Heim, Hørsted, Hørup, hvilke ikke lade og tvivle om Sagens Rigtighed. Hørby og Hørby Fang forekommer 1392 i S. D. H. og Hørbygarth 1411 i D. M. 5, 43.

Sognet ligger 1 $\frac{1}{4}$ M. n. v. for nærmeste Kjøbstæd Holbæk, men kun $\frac{1}{3}$ M. i lige Linie for Holbeks Skibsbroe, begrænset af Udby S. paa Næsset i Lammefjorden nordlig, af Hagedsted i West og af Holbeksfjord i Syd, støder altsaa til 2 Fjorde og følgerig megen Leilighed til Fiskerie, som dog ikkun lidet benyttes. Overfladen er (93) meget bakket med høie og hastig opstigende Banker og snevre Dale, hvor i Tørvemoserne findes der som overalt lige fra Bramsnæsfjorden vester hen til Svinninge Veile foruden Ege og Hessel samt Nødder og Løv, af de sidste ogsaa betydelige Fyrre, Grane og Birkestammer med sine afbrudte og forraadnede Grene, men Rødder af disse Træer og Buske har jeg ingensteds hørt i denne Egn deri at være fundet. Af Bankerne udmærker sig især Bavnebjerget 192 strax N. O. for Kirken. Derpaa kan tælles 36 Kirker i de omliggende Herreder og sees Jægerspriis, Frederiksværk, Frederiksborg og Roskilde, samt Magle- og Præstebjerget ved Frederiksværk, foruden hele Lammefjordens og en stor Deel af Issefjordens Omegne. Endnu blusser herpaa Toppen hver Sct. Hans Aften Ilden ligesom paa flere Banker i de omliggende Sogne. Strax vest derfor, men ved en mærkelig flad Dal derfra ligesom adskilt, ligger Kulbjerget 163, der bestaaer af 3 til 4 vesterud sig strækkende omtrent lige høie Banker, hvorpaa der forud har været Skov, som har staaet i Forbindelse med den vest derfor liggende smukke Hagedsted og Hørby Skov og man har endnu Skovlevningerne paa Skrænterne i en Mængde Krat. Ligesaa er Favrebjerger paa Hørby Mark, Hostens Bjerg paa Lindebjerg Mark, Langebjerg paa Kastrup Mark, Dorebjerg eller Daarebjerg, Roklebanken og Lude- eller Lade-Skov paa Lindebjerg Mark, meget anseelige Banker, med dybe og snevre Dale, hvori som oftest Tørvemoser og Steen. Hertil kommer endnu Billebjerget, hvorpaa Villerups Mølle staaer, samt Lindebjerget strax derved. Alle disse Bakker have været begroede med Skov og Levninger deraf som Krat findes allevegne ved Bakkernes Fødder og paa de bratte Sider. (94)

I oekonomisk Henseende er Jordbunden ved Hørby noget leerblandet, men mere nordostlig hen er det høie sandede og grusede Flader og Bakker, med nogen Muldblanding, da alt hvad der af Gjødskes opkjøres paa de høie og tildeels bratte Bakker, snart ved Regnens medskyldes i Dalene. Sørenden er en Bæk, der udspringer ved et Mosedrag fra Mosegaardene i Udby Sogn, retter sig først vestlig og siden nordligt, optager derpaa en Bæk fra et Mosedrag ved Uglerup, passere samlede øst forbi Kastrup og flader derpaa nordlig ud i Lammefjorden. Baunerbjerget var trign. Signalpost for Bugge ved hans Opmaalinger her i Eggen, see h. Skrift herom S. 71. Ligesaa for Eleverne af den militaire Høiskole ved deres Opmaalinger i Eggen ved Holbek 1834. Fra Markeslev Bye er et Færgeløb over Holbeksfjorden til Holbeks Skibsbroe, men ikkun for Personer med deres Gods og smaae Creature. Ved Hørby en meget smuk Skov.

Sognets totale Areal: c. 0,2883 $\square$ M. =: 2892 Tdr. Ld. skyldsat for priv. Ag. og E. Hartk. 77 – ” – 2 – 2, Skovsk. ” – 2 – 2 – 2, matr. K og K. Hartk. 434 Tdr. upriv. Ag. og E. Hartkorn. 360 – 4 – 2 – 2. Tiendeydende Hart. til alle 3 Tiender 413 – 6 – 2 – ” –; med et Folketal 1801: 606, 1834: 643, 1849: 718. 1 Sognekirke, 1 Skole, 1 Hovedgaard, 43 Bøndergaarde, 51 Huse med Jord, 19 Do. uden Jord, 1 Væirmølle. Gaardene staae fra 7 til 9 Tdr. Hartk., Husene have i Almindelighed fra 2 til 6 Td. ld. Løseierene Hørbyegaard i Hørby, Uglerup, Kastrup og Marketsled i Alt 327 – 4 – 3 – 1; Hagedstedgaard i Lindebjerg 19 – 2 – 2 ” –, Gislingegaard i Uglerup 8 – 4 – 1 – ” –, Universitetet i Uglerup 7 – 6 – 1 – 2. Desuden regnes hertil Sognet (95) i Tiendeydelse og offentligt Arbeide Tussellundegaarden med Ag. og E. Hartk. 7 – 5 – 2 – 2 $\frac{1}{2}$. Selveiere ingen. Arvefæstere 3 med 7 $\frac{6}{8}$ Td. Hartk. Fæstere 98 Gaarde og Huse med 368 $\frac{5}{8}$ Td. Hartk., hvoraf 13 $\frac{1}{8}$ Td. ere hoverifrie, men 355 $\frac{1}{2}$ Td. hoverigjørende. Den oprindelige Bankhæftelse i Jorder 225,755 Rbd., i Tiender 46, 347 Rbd. og i Bygninger 3980 Rbd. Brandforsik. 1834: 91,759 Rbd.

Til Sognet hører:

1. Hørby, burde nok skrives Hørdhsbye, i det s. v. Hjørne af Sognet i Læ for N. V. Vinden af nysnævnte høie Banker og Hagedsted Skov ned mod Holbeksfjorden og med fri Udsigt til Sammes Havn, Fjord og Kjøbstad. Landeveien der gaaer ud fra Kongeveien nordlig passerer gjennem Byen og derfra videre over Udby til Færgestedet ved Kisserup Bye, hvorfra oversættes til Kongsøre i Ods-Herred. I Byen er Sognekirken med en Middagsforskjel senere end Kjøbenhavn 3' 36", et noget lavt men temmelig svært Taarn med Kamgavle, Uhrværk, 2 Klokker fra 1627 og 1643, Altertavle fra 1595, en Billedstøtte nederst i Kirken, maaskee fra Catholicismen, dog ser den noget yngre ud, der fremviser Faderen med sin mishandlede Søns Legeme, en noget fysisk Forestilling, som man dog nu og da ogsaa finder i andre Kirker, som Malerie. Enten havde Vedkommende ikke selv noget aandeligt Begreb om denne Sag, eller og troede man ved den skarpe physiske Forestilling derom desto stærkere at kunde virke paa Sandselighedens Vei til Øiemeds Opnaaelse. Herskabsstoel som man snarligst maatte ønske forandret, da den deler Kirken i 2de Dele og glør at de nederst i Kirken Siddende hverken kunne see eller høre Præsten. (96) Liigcapel paa Kirkens søndre Side: deri 2de Epitaphier med Potraitter, hvoriblandt Admiral Span † 1695. De øvrige kunne sees hos Hofm. 1. c. 3, 308, hvor man tillige læser et umaadeligt langt Vers over fornævnte Admiral Span, der giver en tydelig Forestilling, hvorledes et Ærevers over saadan en Mand ikke bør være. I Choret en stor Liigsteen over Mogens Godske og Frue Karine Blomme og deres Datter Eicel (Cicilia); over dem er Tavle med Indskrift, der kan læses hos Hofm. 1. c. Ringmuur om Kirkegaarden, hvorved en Række høie Træer. Kirkegaarden holdes smuk og reen for al Slags Udkrud.

Præstegaarden strax ved Kirken, hvorimellem og Kirkemuren Landeveien passerer, Bindingsværk og Straaetag, en god Have og en Jordlod priv. Ag. og E. Hartk. 12 – 6 – 2 -1, 89 Tdr. Ld. til Taxten 87½.

Skole. Den forhenværende Degnebolig ved Kirken med den deri indrettede Skole blev for en halv Snees Aar siden nedbrudt og Skolen tilligemed Degnen fløttet op paa en af de høieste Banker ved Uglerup, hvor der er en viid Udsigt, frisk Lufttræk og tillige dertil en god Motion for Skolebørnene, hvorved de desto lettere efter at have gaaet en saadan Vei kunne, naar de komme til at sidde paa Bænkene, falde i Søvn, thi saadanne lange og anstrængende Skoleveie have her som allevegne ganske naturlig denne Virkning, og paa de arme Børn, der ovenpaa saadan en Tur endnu skulle staaende practisere den indbyrdes Exercits i hele Timer, maa en lang Skolevei have en endog fysisk skadelig Indflydelse. Men naar en ny Kirkeindretning og Kirkeoppasning, hvori da vel og de ældre Skolebørn bør tage Deel, med en passelig (97) Liturgies Indførelse, Kirkens passelige Prydelse og forskjønnelse under den fremskridende aandelig Kultur igjen vorder tillagt den tilbørlige Vigtighed, vil maaske Degnen blive flyttet ned til Kirken igjen og en nye Skole af en anden Natur end en blot Bondeskole flyttet ind igjen med ham. Det er destoværre en sørgelig Erfaring, at de fleste af de Indretninger, uagtet de skee i den bedste Hensigt, men dog skee i en revolutionair og Menneskegemyttet opirrende Tid, som oftest bærer bittre Frugter for Efterkommerne. At Skole imidlertid nu ligge bedre for hele Sognet end forhen er vist nok, thi nu faaer Ingen saa kort til Skolen som før.

Hørbygaard compl. Hovedgaard, strax ved Kirken med Hovedbygning deels af Grundmuur deels af Bindingsværk med Tegltag, 2 Etager, vidtløftige Udlænger, Muur og Bindingsværk for det meste med Straaetag, har fra den øverste Etage i Hovedbygningen en meget smuk Udsigt over Holbeks Fjord og Omegn. Priv. Ag. og E. Hartkorn. 62 – 6 – 1 -, Skovskyld 6 – 5 – 1 – 1, upriv. Ag. og E. Hartk. under Gaarden 15 – 3 – 1 -1 $\frac{6}{9}$ = 468 Tdr. Ld. Den første Ejer, som vides, var em N. Tuesøn 1316. 1411 blev Gaard og Gods overdragen til Biskoppen Peder Jensen (Jacobsen Jernskæg) D. Mag. Mag. 5, 42. Sidst i det 17 Aarhundrede kom den under Kronen, hvorefter Admiral Span blev den Ejer indtil 1695. Derefter maa den atter være kommet under Kronen, thi fra Kronen blev Gaard og Gods skjenket til Geheimeraad W. A v. d.- Lúhe og han solgte den til Frue Kastenskiold, hvorefter den tilfaldt hendes Arvinger, i hvis Besiddelse den endnu befindes. Gaard og Gods kostede 1769: 26,040 Rd., senere tilkøbtes Jordegods for (98) 26,602§ Rbd. D. C. Kjøbesummen altsaa 52,642 $\frac{1}{2}$ Rd. senere hr intet Salg fundet Sted. Ved Indkjørselen til Gaarden staaer en 3 Alen høi over Jorden opreist Steen, der sandsynlig har været en Bautasteen paa en Hedenolds Begravelse.

Desforuden høre Byen foruden Præstegaarden, Møllen og de 2 Gaardsjorder, der drives under Hørbygaard, 9 Gaarde, hvoraf 7 hver paa 8 $\frac{1}{2}$ Td. Hartk. 12 Huse med Jord, hvoraf 7 med omtrentlig 7 Skpr. Hartk. og 6 saakaldte Favrebjergshuse med s. Hartkorn; 8 Huse uden Jord. Til Byen regnes og Villerups Mølle, en god Stubmølle med Vaaningshuus, Grønqværn og Sigteværk og 4 Tdr. Hartkorn Ag. og Eng. Møllen ligger meget høit, saa den sees vidt omkring. Villeberg i Tuzæhæret nævnes 1373 i Suhms D. H. 13, 716 der sansynligen er Bakken hvorpaa Møllen er bygt.

2. Færgehusene lige over for Holbæk med et Færgeløb paa $\frac{1}{4}$ M. Brede over Holbæks Fjord, bestaaer af 1 Huus med formentlig Rettighed til Gjæstgiveri med 2 $\frac{3}{4}$ Td. Hrtk. og et andet Huus næsten med 1 Td. Do. Ved Færgestædet er en lille Gangbro, hvortil Færgebaadene kunne lægge an. Færgeløbet har 2de Seilsfartøier og en Baad, herfra oversættes Reisende, der ei føre Heste og Vogn med sig, til Holbeks Skibsbroe.

3. Markeslev Bye $\frac{1}{4}$ M. øst for Kirken, har 7 Gaarde, hver med 7 $\frac{1}{8}$ Td. Hartk. og 7 Huse med Jord og Hartk. c. $\frac{7}{8}$ Td. hver. 2 Huse uden Jord og deriblandt en Smedie. Byen nævnes i S. R. D. I. 191. Marckizleff og 1392 i S. D. H. 14, 302 Markeslef. (99)

Paa førstnævnte Sted berettes i Petri Olai Annaler: 1328 den 24de April druknede 30 Mennesker mellem Holbeks Skibsbroe og Landsbyen Markeslev *). Under hvilke Omstændigheder siges ikke.

*) 1328 Crastino Georgii submersi saerani 30 persone inler ponstem Holbekkeensen et villam Marcjitzleff.

4. Lindebjerg Bye $\frac{1}{4}$ M. n. o. for Kirken i en dyb Dal mellem høie og temmelig steile Bakker med 2de Gaarde, hver paa 9-5-1-” Ag. og E. Hartkorn og 3 Huse med nogen skjøndt ikkun liden Jord. Stedet nævnes i S. R. D. VII, 19. Lyndebjerg; Navnet sandsynlig af de der tilforn voxende Lindetræer (Tilia europæa). Der maa overalt her i Landet i Oldtiden og Middelalderen have været langt flere Lindetræer og Lindeskove end der nu findes, hvor de ere blevne meget sjeldne, ligesom og Krybdyr derved eller deri f. Ex. Lindorme.

5. Uglerup Bye $\frac{1}{2}$ Mil. n. o. for Kirken, hat 11 Gaarde med Ag, og E Hartk. mellem 7 $\frac{3}{4}$ og 9 $\frac{3}{4}$; 14 Huse med Jord og Hartk. fra 5 til 7 $\frac{1}{4}$ Skp.; 9 jordløse Huse. Byen nævnes alt 1279 i S. D. H. 10, 786 Uglethorp. Den fra Kirkebye herhid forflyttede Skole med Have, Jordlod og øvrige

Indretninger, høit oppe paa Bankerne. I Uglerup et anseeligt Hedenolds Altar, der nu bruges til andre Sager. Nord for Byen en Steendysse, der er et Chaos af store svære og brustne Steenblokke, og nord derfor igjen en anden af samme Beskaffenhed og i lige ødelagt Tilstand. Hensigten i hvilke disse Monumenter ere ødelagte er ikke let at opdage, thi alle Stykkerne ligge endnu paa Pladserne.

6. Kastrup Bye $\frac{1}{2}$ M. n. for Kirken mellem høie sandede Bakker ned mod Lammefjorden med 8 Gaarde (100) deraf 7 hver med $8\frac{1}{2}$ Td. Ag. og E. Hartk. og 1 med $9\frac{3}{4}$ Do. 2 Huse med Hartk. hver omtrent 5 Skpr., 2 Huuslodder med samme Hartkorn, men uden Bygning. Stedet nævnes i S. R. D. VII, 19 KASTORP = Kars eller Kassers-Thorp, begge bekjendte Navne i Oldtiden og Middelalderen. See Ad. Lex. 1, 258. S. R. D. VII, 102 S. D. H. 1, 155, 30. 40 fl. Der var og den Tide n Veirmølle, nu findes den ikke.

7. Mosegaardene, der ogsaa kaldes Mosemarkegaarde og Moseby, hvorom nærmere ved det følgende Udby Sogn. Deraf henhøre 3 Gaarde her til Sognet med Ag. og E. Hartkorn hver 7-5-2-26/9, da deres Jorder ligge paa dette Sogns Grund og ere dertil tiendepligtige. Herfra er Tusselundegaarden udflyttet og mageskiftet og det er Aarsagen hvorfor den med, skjøndt beliggende i Tusse Sogn, dog hører til Hørby i alle offentlige Anliggender, undtagen i Kirkelige.

Legater. Af Sognepræsten Herr L. Rasmussen er til Præstegaarden givet noget Inventarium for 1625, der er vurderet til 19 Rd. 4 Mk., og som den ene Præst skulde aflevere til den anden, men deraf er nu intet tilbage. Hofm. I. c. 8, 324. Mensalgodset, hvormed Kaldet var beneficeret, og som omtales h. Hofm. X, 77. har senere undergaaet adskillige Forandringer. Mensaljorden i Kastrup af priv. Ag. og E. Hartk. $5\frac{7}{8}$ Td. er ved Udskiftningen henlagt under Præstegaarden, med da Præsten ei erholdt Jord nok i Æquivalent – hvorledes kunde det gaae til? – saa betales til ham af Hørbygaard aarlig 2 Rbd. for det manglende – en vist ikke overdreven Refusion. – Ligeledes erholdt Præsten i Godtgjørelse en Udhuusbygning, som skal have staaet paa (101) Præstegaardens nuværende Mark indtil den ikke kunde staae længere, hvorefter den skal være nedbrudt og bortført. Mensalgaarden i Kisserup, Udby Sogn, er solgt til Hørbygaard imod en aarlig Refusion af $8\frac{1}{4}$ Td. Byg og $3\frac{3}{8}$ Td. Rug. Den stod skyldsats for 15 Tdr. Hartkorn. Frue Oberstinde Holts Legat nemlig et nyt Fattighus opbyggt for hendes Regning i Hørby 1832 og skjenket til Stedets Fattigvæsen. Gavebrevet confirmeret 20 Septbr. 1830. See Collegialtienden 1830, 865.

Mærkeligheder: I Sognet ere den stor Deel Levninger af Hedenolds Gravsteder og Altare. Allerede for mange Aar siden aabnedes en Gravhøj, hvori en stor Mængde Urner med Aske og Been, hvilke Urner stode rade- og lag-viis over og under hinanden. 1754 aabnedes et andet, hvori fandtes Skeletter af Mennesker og overalt seer man i Sognet Mindesmærket fra den Tid eller Levninger derfra. Et Altar nord for Veien fra Hørby til Markeslev. Strax Vesten uden for Uglerup ligger en Høi, langstrakt og omsat med store Steen, og derpaa Ruiner af Steensætninger ligesom dyngede tilsammen. Paa den østlige Ende kan man see, at det har været et Altar paa 4re Underliggere, der ere nedsjunkne i Jorden, thi ovenpaa disse hvile endnu den svære brustne Overligger; tæt derved paa samme Høi et Do. Altar lige tæt op dertil, hvis Overligger er heel og hviler ligeledes paa 4 Underliggere, der staae meget dybt i Jorden. De øvrige mange store Steen, der bedække den anden Ende eller Halvparten af Parallelogrammet ere i en saadan Uorden og have skeet saa megen Overlast, at man kun kan slutte sig til at de ogsaa have tjent til 2 eller 3 Altare; saa at det synes som der paa dette Sted har (102) staaet 5 Altare lige op til hinanden paa een og samme Høi, der og ikke er af nogen betydelig Størrelse. Iblandt alle Steensætninger jeg har fundet her i Sognet udmærker det Altar sig fortrinlig, der staaer i Vænget ved Jens Pedersens Gaard i Uglerup, der endnu bærer sig

saa høit og anseeligt frem, at enten maa Bærerne staae ualmindelig dybt i Jorden eller og maa Grunden være umaadelig fast. Det hviler ligeledes paa 4 Bærere. Overliggeren, der er meget svær, er revnet. Det staaer inde i et Vænge ved Gaarden oh kan sees fra Gaden; men stod det frit for Øjet, vilde det vise sig meget anseeligt. De saadanne velbevarede Minder nu blive mere og mere sjeldne, thi man seer at det ene forsvinder efter det andet, var det at ønske, at dette maatte bevares og om muligt fremstilles frit for Øiet. Nu tjener det til Svinehuus, men skal det vare ved, saa rode ved Svinene saa længe derved at dette anseelig Monument fra Hedenolds Dagene synker sammen og udslettes da saaledes af Erindringen. Selv om det var fuldblods Sviin, kan jeg ikke unde dem denne Leilighed.

Udbye Pastorat.

Dertil hører alene Udbye Sogn.

Udbye Sogn.

Sognet og Byen nævnes i B. C. S. R. D. VII, 123. 18. 34 ogsaa i S. D. H. 13, 716. Aar 1373 og da (103) skrives det Wtby og Utby, der sandsynlig betyder det samme som der Navn Sognet og Byen endnu bærer, nemlig Udby den yderste Bye paa Næsset. Dette har den muligt været i de meget ældre Tider i sit første Anlæg. Senere opstode flere end yderligere beliggende Byer; men da den nu havde faaet dette Navn og var bleven Kirkebye og man ingen Grund fandt til at forandre Navnet, da den ligefuldt forblev den yderste Kirkeby paa Næsset, beholdt Stedet det ældre Navn. Imidlertid kan det og betyde Uthas eller Uthes By, da vi have flere Byer af dette Navn i Jylland. K. Frodes Dronning hed Utha. S. D. H. I, 146 og efter som før hende Flere.

Sognet ligger 1½ Miil n. v. for nærmeste Kjøbstad Holbek landværts, men i lige Linie, naar man sætter over Fjorden kun 7/12 M., er alene landsat i vest med Hørbye Sogn, i øvrigt omgivet af Issefjordens forskellige Indvige og Sunde, mod S. af Holbeksfjord, mod Øst af Ourøesund og mod N. af Kongsøre Sund. Den ved Hørby og Hagedst opstigende Høislette, der begynder strax nordligt for Hørby ved Kulbjergene og Baunehøien, bøjer sig nordøstlig hen imod Udby og Uglerup med Kjæde eller Langbjerget, der indbefatte Billebjerget og Laadenhoy, men vender sig derpaa nordligt og nordvestligt og daler vest for Kastrup under Lammefjordens Vande, hvor den dog over Audebo Næs og Gundestrup Hage sætter sig i Forbindelse med Bankerne i Grevninge Sogn i Odsherred. Denne Høiegn indesluttet især ved Lindebjerg og Uglerups Huse de høieste Puncter og de dybeste Dale, men synes egentlig ikke at staae i umiddelbar Forbindelse med det her omhandlende Udby Sogn, thi imellem disse Banker og det opstigende høie og bakkede Land, der begynder øst (104) for Udbye og trækker sig øst og nordost hen forbi Udby, Løserup og Kisserup og derved sænker sig i Sundet mellem Tussenæs-Pynt og Kongsøre Nebbe, drager der sig fra S. O. ved Bognæs og hen over Udby, Uglerup, Mosemark og s. v. nordligt en aldeles flad og jævn Slette, hvorpaa man kun mærker faae og svage bølgeformige Ujævnheder, naar nogle faae lave Bakker og nogle lave Skrænter ved Ourøesund of ved Bognæs undtages. Men strax N. O. for Udby begynder Landet ligesom opstigende af Sletten at drage sig i stedse stigende, men langsomt hen østlig og nordostlig over Loserup og viser her sine største Høider i Bøgebjerget (3 Høie, hvoraf den midderste dog er

den høieste), Baunen eller som den og kaldes Laasbjerg Baun, fremdeles i Trehøiene og opnaar endelig sit høieste Punkt i Dalbanken, det ligger nordostlig i Rækken og eenlig. Det er mærkeligt, at man i denne lange Række af opstigende Bakker 3de Gange finder 3de hatteformige runde Knolde ligesom forenede, nemlig paa Bøgebjerget, Trehøiene og ved Baunen. Yderst paa Næsset ligger Svallebjerg = Svaals-Bjerg. Mellem Bognæs og Løserup gaaer en Bugt ind fra Ourøesund, lavvandet, stenet og dyndet, som i lave Vande kan vades over, opfyldt rundt om paa Bredderne med en uendelig Mængde middelstore Steen. Den indelukkes i Øst af en lav, flad og krum Odde, der ei her, som andre Steder, heder Albuen, men Hønsehalsodde. Hele Overfladen af Sognet er i Midten let, men vel muldet, hen ad Bognæs sandig og ved Strandbredderne begroet med det saakaldte Sultegræs. Betydelige Enge haves ved Kisserup, hvori ligger Bakken Engbjerg, Navnet sandsynlig af Engen det ligger i. Skov er der ingen af, og Tørveskjæret er (105) ubetydeligt. Om Sørenden er talet ved det foregaaende Sogn.

Sognets totale Areal = 0,2848 $\square$ M. = 2,857 Tdr. Ld. med priv. Ag. og E. Hartk. 11-6-3"-, matr. Konge- og Kirketiende 46 Tdr.; upriv. Ag. og E. Hartk. 378-3-3-, tiendepligtigt Hartk.: Konge og Kirketiende 355-2-1-2, Præstetiende: 355-2-1-1; Folketal 1801: 483, 1834: 637, 1840: 662; 1 Sognekirke, en Skole, 41 Bøndergaarde, 4 Boelsteder, 61 Huse med Jord, 8 Do. uden Jord. Beboerne ere størstedelen Fæstere under forskellige Godseiere. Lodseierne ere, som følger: Hørbygaard i Bognæs, Udby, Mosegaardene, Løserup og Kisserup 43-5-3-2; Gislingegaard i Kisserup og i Udby 18-3-2-1½; Universitetet i Udby og Kisserup 18-7-1"-; Communitetet i Løserup 3-3-2-2; Det kongelige Odsherredske Gods i Kisserup 18-5-3-2; Selveiere i Kisserup 16-6-1"-, er for omtrent 9 Aar siden overgaaet til Fæstegods under Hørbygaard. Den totale Sum 379 -3-3-1 29/38. Af det hele ere 112 5/8 Td. hoverifrit og 230 3/8 Hoverigjørende. Fæstejorden er fordeelt paa 66 Steder med 343 Tdr. Hartk. Gaardene staae for 4 – 9 Tdr., Husene fra 1 Skp. til 1 Td. Ag og E. Hartkorn En Gaard i Bognæs har 15 Tdr. Hartk. Arealet til 1 Td. Hartk. kan regnes fra 7 til 9 Td. Ld. Ag. og E. Hartkorn. Bankhæftelsen i Jorder var oprindelig 132,088 Rbd., i Tienderne 39,798 Rbd. Brandforsikringen 1834: 25.490 Rbd. Selveiendom ere senere aftaget her som flere Steder. De fornødne Haandværkere haves. (106)

Til Sognet hører følgende Steder:

1. Udby paa en jævn fra Strandbredden af opstigende Flade. Deri Sognets Kirke aldeles i den gamle Form, temmelig lav, uszirede Hvælvinger, Apsis bag Choret. 2 Klokker den største fra 1739, derpaa rt Vers som kan læses hos Hofm. L. c. 8, 310. Den mindste med latinske Unicaler: Si Deus pro uobis, quis contra nos anno 1793. Kas-lös PT MT LK NK. Det er sandsynlig Een af de ældste Klokker i Landet. Totallet er formet ligesom det her er skrevet og er aldeles ligt det Arab. Hha finale ligesom og 3-Tallet har Formen af de Arab. Sin opreist. Altaret med den daværende Lehnsmand F. Pachs Vaaben, saa og Prædikestolen. Men den hele Maling og Staffering ved Tidens og Fugtighedens Alt fortærende Tand afløst. Paa Kirkegulvet, en Liigsteen over Herr Jens Olufsen er kaldet til Præst i Udby 1654 og død 1682. Choret meget snevert. Døbefadet af Messing stort og med den sædvanlige Indskrift. Bag Altaret et muret Sæde for Præsten. Vaabenhuus og et fordums Følelser. Ringmuur omkring Kirkegaarden. Middagsforskjel fra Kbh. 3`28" sildigere.

Præstegaarden tæt op til Kirken, med sædvanlig Præstegaards Bygning, Bindingsværk og Straatag. Stuelængden med gode og bekvemme, samt høie Værelser, en god Have med endeel Frugttræer. Priv. Ag. og E. Hartkorn 13 ¾ Td. til Taxen 87 ½, men det Halve (107) M. sydost for Præstegaarden ned mod Bognæs og Stranden, og der er Jorden let og sandet.

Skole og Degnebolig, 4 smaa Længder med de fornødne Værelser, en lille Have, en god Jordlod med høit Hartk. 3 Tdr. 2 Alb. privl. Ag. og E = 15 Tdr. Ld., hvilken Enhver i denne Sag Erfaren maa ønske aldrig maatte bortsælges fra Degnestavnen, hvad for Omvæltninger der end maatte skee med vort Skolevæsen.

Anmærk. Nu (1841 28 Mai) hører jeg. at det Halve deraf er bortsolgt til Fordeel ikke for Skolelæren, men for Skolelærer Hjelpekassen.

Til Byen hører desforuden 13 Bøndergaarde, som gave fra 5 til 9½ Td. Hartk., 10 Huse med Jord, hvoraf 3 have hver 1 Td. Hartk., de øvrige Huse noget mindre, 8 Huse er jordløse.

Til Udby Sogn høre fremdeles:

Starslunde østlig for Udby henimod Løserups Noret, 11 Huse, alle i en Rad i øst og vest, hver med Ag. og E. Hartk. 7 Skpr. 3 Fkr. Navnets Oprindelse er Stars-Lunde. Et Mandsnavn, der ikke er sjældent i Middelalderen. Saaledes forekommer en Tucho Star 1259, en Ogge Star 1377, en Anders Star 1496 S. D. H. 10, 397. 14, 40. Ad. Lex 2, 190. Man seer deraf, at herpaa Stedet i Navngivelsens Dage maa have været en Lund. Nu er der aldeles ikke noget Spor deraf. Starslunds totale Hartkorn er 15-3-2-1 Ag. og E. upriv.

Minkemark, med Hartk. i alt 12-4-2-2, har 3 Boelsteder fra 2 til 3 Tdr. Hartk. Det øvrige Hartk. er fordeelt paa 3 Huse.

Løserup Bye ¼ M. n. o. for Kirken paa det (108) opstigende Land mellem temmelig høie Banker, F.eks. Trehøiene, Bøgebjerg, der ogsaa har 3 Kupper, men mindre regelmæssige end Trehøiene. Nordlig derfor stige Bankerne endnu noget mere, og derved ligge Dalbanken og Baunehøien, som nok ere de høieste af dem alle. Den hele opstigende Bakkeryg med samtlige fornævnte Kupper kaldes Raabjerg. Byen har 10 Gaarde fra 7 til 10 Tdr. Ag. og E. Hartk., et Boelsted med 3½ Td. Do., 11 Huse med Jord, deraf 5 hver med 6 Skpr. D. og Resten af 4-3-2-1 er fordelt paa de øvrige 6 Huse. Stedet nævnes i S. R. D. VII, 18: Lysthorp, og i S. D. H. 1. 672 Aar 1271 Luftæthorp. Men da Stedet nu heder Løserup, tør man sikkert antage, at begge foregaaende gamle Navne ere Læsefeiler for Lysthorp eller Lywsthorp. Ved Byen ligger østlig Løserup Noer, der trænger sig ind mellem Bognæs Mark og Hønsehalds Odde, og skilles ved denne fra Ourøesund. Noeret har kun ringe Dybde, ved Landbredden fast, men i Dybet opfyldt med Mudder. En stor Mængde middelstore Stene findes rundt omkring ved Strandbredderne og paa Strandengene. Byen har temmelig god Tørveskjær, hvilke de øvrige Sognebyer mangle.

Kisserup, nordligste Bye paa Næsset 1/3 M. fra Kirken og omtrent ligesaa langt fra Næssets Pynt, har 13 Gaarde med Ag. og E. Hartk., fra 6 til 15 Tdr. Den sidste er Mensalgaarden, der dog er udstykket i 4 Parceller foruden Hovedparcellen, der forblev ved Gaarden. Desuden 21 Huse med meer eller mindre Jord eller Hartkorn, dog ingen over 1 Td. Ved Kisserup betydelige Enge. Byens Navn har jeg ei fundet i gamle Skrifter. Men er andet Kisserup i Voldborg Herred (109) skreves S. R. D. VII, 120: Kyzhorp og Kyshorp. Stamnavnet er da nok enten Kid eller Kyt, begge gamle Adelsnavne, see S. D. H. 10, 477. 11, 255. 405. Ad. Lex. 1, 282. Færgefart til Kongsøre i Odsherred for Personer og Gods. Overfarten 1/3 M. Strømmen strid, Dybden 6-7 Favne. Naar det siges at der er et Dyb af 18 Favne, saa maae de reduceres til Alen. Det var her som ved ethvert Færgeløb ønskeligt, at de Baade, man betjener sig af til Overfarten, stode under nogen, men naturligviis paalidelig, Opsigt. Overfarten kunde her vel i enkelte Tilfælde, naar Fjenden var trængt ind i

Landet, fra en militair Synspunkt blive af Vigtighed: med det vil vi haabe ei behøves at omtales; men i borgerlig Henseende er der nok kun Faae, der vilde tage denne Vei, naar Færgeløbet ved Audeboe i Hagested Sogn og Gundestrup i Grevinge Sogn kunde blive forsynet med Baade eller pramme, der kunne overføre Kreaturer og Hest og Vogne. Paa Kisserups Mark er en Steensætning fra Hedenold. Byen har og forhen havt en Veirmølle, men den er for længst afbrændt, og ikke siden opbyggt. Den staaer endnu paa V. S. Kort. Paa Kisserup Enge laae den for sin Størrelse velbekjendte Holmersteen, en Granitblok, 3 Alen høi og 20 Alen i Omfang, hvilken en Kjempe efter Traditionen skal have kastet fra Egeberg Banke i Odsherred over Fjorden for at ødelægge Udby Kirke – thi dette er den almindelige Gang i disse Fortællinger, der nok skrive sig fra de Tider, da Kristendommen laae i vedvarende Kamp med Asa Thors og Odins Tilhængere. En Ridse tvert over Stenen, som 3 andre Ridser bleve ad Almuen anseete for Spor af Kjempens Slynge og Fingte. See Hofm. I. c. 8, 310. Samme Steen blev (110) i Aaret 1826 sprængt, og den Indhol 1918 Kubik fod = 137 Læs, bleve paa Isen henførte til Svinninge Veile, for at tjene som Fundament for Broen over Samme.

4. Bognæs Bye s. o. ned mod Stranden $\frac{1}{2}$ M. fra Kirken med 5 Gaarde, hvoraf Een paa 15 $\frac{1}{4}$ Td. Ag. og E. Hartk.; de øvrige 4 staae fra 5 $\frac{1}{2}$ til 8 $\frac{1}{2}$ Td. Hartk., 5 Huse med Hartk. fra 5 til 8 Skpr. Hele Overfladen mellem dette og Udbye og henimod Løserup er en jævn næsten vandret Slette, der fortsættes videre ud over Mosemark og saa videre n- v. imellem Kastrup og Kisserup, og som jo mere den nærmer sig Stranden bliver desto løsere, og hvor den ei dyrkes, er den begroet med Lyng og Mos, og ved Strandbredden besaaet med Stene. Om Navnet, der er meget almindeligt paa Øerne, har sin Stamme i Mandsnavnet Bøg, Boke, Buge – thi i Hedenskabets Tid tog man sig ofte Tilnavne af Træer Stene, Dyr m.m. – eller det skal udledes af Beskaffenheden efter hvad det engang muligen har været begroet med, nemlig Bøge, vil jeg lade være uafgjort. Næsset eller den derved værende Hage viser hen imod Kirkebærholmen, paa den anden Siden Fjorden, saa at man seer i hvilken Retning de opløftende Kræfter have virket.

I Nærheden heraf nede mod Ourøesund og nær ved Mundingen af Noeret staaer den saakaldte Altarsteen, hvorved i Katholicismens og langt ind i Lutheranismens Tid, ja lige indtil Aaret 1717 – det er dog aldeles utroligt – skal være blevet forrettet Gudstjeneste af Udby Sognepræst under aaben Himmel for – skaaneske Fiskere, som betalte dette med at give Præsten en Ret Fisk. At (111) Stenen er der og at den bærer det opgivne Navn, er vist. Den staaer paa Gaardmand Johan Pedersens Lod ved Stranden, aldeles eenlig, er en fiirsidet Granitblok, med Kanterne afrundede paa de 3 Sider, der vende mod Land, med flad paa den 4de Side, som vender mod Sundet, hvorfra den omtrent staaer 20 Skridt. Dens største Høide paa den høieste Side er 2 Alen 4 Tommer, dens mindste Høide lidet over $\frac{7}{4}$ Alen. Dens Omkreds 4 Alen 11 Tommer. Dens øverste Deel er afbrudt under en Vinkel af 20° mod Horizonten, men det afbrudte Stykke findes ingensteds. Stenen har herved faaet Udseende af en Pulpet, hvis høieste Kant vender mod Nord. Den flade Side er uden al Tvivl gjort ved Kunst, men de øvrige 3 Sider ere naturlige, i det mindste nu da enkelte Skaller ere afsprungne. Sandsynligt er det en Bautasteen, og jeg syntes at kunne spore svage Levninger af en Steensætning, i hvis østre Ende den muligen kan have staaet. Skrivt derpaa kunde jeg ikke opdage. Syd for Bognæs Bye og paa den med Steen besaaede Strandeng findes den saa ofte omtalte Kjempe- eller Kongekreds, eller Jætteting som den ogsaa kaldes. Hvorfra den har faaet dette Navn vides ikke, den omtales Hofm. Fund, 8, 310 følg., og saavidt jeg erindrer ogsaa i antiqvariske Annaler, og i en paa 4 Ark af Stedets forrige Sognepræst Hr. Kattrup til det antiqvariske Musæum forfattet Beretning om alle Oldsager i Sognet. Den Figur, som den i fornævnte Skrivter afbildes med, har den ikke mere, og det er ikke sandsynligt, at dermed i Henseende til Formen er skeet

nogen Forandring. Den bestaaer af 3 jævnsides og det Væg mod Væg satte runde Steenkredse af temmelig smaae (112) Steen, naar man sammenligner dem med de sædvanlige Steensætnings svære Grannitblokke. Den midterske Kreds maalte jeg 10 Skridt, de 2 mindre, Een ved hver Side 8 Skridt hver. De greb med deres yderste Segmenter aldeles ikke ind i hinanden og synes ikke at have nogen anden Forbindelse end deres Naboskab. Dog høre de vist alle 3 til en samtidig og samme Gjenstand, betræffende Steensætning. I Midten af enhver Kreds var en Huulhed, hvorover maaskee et Altar har været, men deraf var ikke levnet den mindste Steen. Hvad jeg ved at betragte Beliggenheden fandt mærkeligt, er, at disse Kredse ligge paa et Sted, en stor ret steensaaet Strandeng, hvor Stranden i Høivande gaaer over og det er derfor neppe sandsynligt, at de skulle være Begravelser, da der ei heller er Spor til noget forhøiet Jordsmon paa det Sted de ligge, som dog findes ved alle Begravelser, forsaavidt de ikke alt maatte være sløifede. Dem Forklaring, som Stedets forrige Sognepræst hav mig herom, var saaledes: over Hulen i den midterske Kjempekreds skal der have lagt en stor Steen, ligesom over de andre Huler i de sidestaaende mindre Kjempekredse, paa den midterste Hules Steen sjal Kongens Sæde have været, den store Steen skal have lagt i den østre Kreds, hvor Sædet for Dronningen og hendes 3 Turner og paa Stenen i den vestre Kreds skal den Sagsøgte have staaet, for at være kjendelig for Mængden. Hvad Hjemmel der var for denne Forklaring, erholdt jeg ingen Efterretning om.

5. Mosemark 1/8 M. n. for Kirken bestaaer af 3 Gaarde hver med noget over 7 ½ Td. Ag. E. Hartkorn og 3 Huse, høre egentlig hertil Sognet, men i Tiendevæsen (113) og offentlig Arbeide til Hørby Sogn. Dette Sted var Hovedsædet for det i Bispecatosteret i S. R. D, VII, 18. nævnte Mosæleen. Gaarden blev da kaldet Curia Mosæ og var efter de Tiders Fornødenheder anlagt paa en Holm i en Søe eller Mosedrag, og forsynes med dybe Grave, hvoraf sees endnu tydelige Spor. Pladsen hvor Gaarden har staaet er med den dertil hørende Have omtrent af 2 Tdr. Ld. Udstrækning. Mod Syd og Øst ere Gravene endnu temmelig dybe; paa de andre Sider er Jorden nu jævnet til Pløieland. Efter 1536 kom Gaard og Gods til de Godsker og senere til de Pachser og endelig kom der alt under Hørbygaard. Omtrent midt i forrige Aarhunderede bleve Gaardens Marker udskiftede af Fællesskabet med Bønderne, inddeelt i 5 Kobler og indhegnede og en Ladegaard derpaa opbyggt, som hed Mosegaarden, med priv. Ag. og E. Hartk. 18-5-2. Men Aar 1772 blev det tilladt Capt. Castenskjold at nedbryde Gaarden og under Hørbygaard at indlægge 4 ufri Gaarde i Sognet og til Vederlag herfor maatte han opbygge de 3de Mosegaarde og nuværende Tusselundegaarden, hvilket da tabte deres Frihed og bleve baade skatte- og tiendepligtige til Hørby Sogn.

Legater: Degnen Poppes Legat stort 100 Rbd. perpekuerede i Præstegaarden. Renterne tilfalde Ubby Sogns Fattige. See herom Provst Schachs Fundatssamling 68 – 70. I Henseende til Sognekaldets Mensaljord maa eftersees Hofm. 1. c. 10, 78.

Mærkeligheder. Disse ere bemærkede hver paa sit Sted. Kun i Almindelighed med Hensyn paa Hedenold bemærkes, at dette i Oldtiden for det meste fra Fastlandet afsondrede Næs, sandsynlig har været Bopæl (114) for een eller flere Høvdinge, der herfra Næse og Vige have foruroliget Fjorden heromkring og staaet enten i Opposition eller Conjunction med de Høvdinge der beherskede Odsherred. Derfor endnu her saa mange Levninger fra Hedenold, lig de Odsherredske og de flere Sagne om Steenkastninger af Kjempehaand iver Fjorde og Slotte, Selv Næssets Formation, dets høie Banker og snevre Dale, de mange navngivne Bakker, de mellem disse Bankerækker flade, yderst jævne Strækninger, der lige som skille 2 Snevre Bjergsystemer fra hinanden, de sandsynlige Tegn paa voldsomme Gjennembrud, Kulbjergene fremvise, de mærkelige Spor paa Landets snart

Høinelse snart Sænkelse give rigeligt Stof til megen Reflexion. Man kan godt see paa det at det er Søster til Odsherred, der nok er et af de mærkeligste Herreder i Landet, men destoværre meget for sildigt undersøgt og bekjendt, nu da næsten alle de prægtige Steensætninger, der have været ere saa aldeles ødelagte, at der ikke engang findes Spor deraf.

Et Par Sagn af en anden Slags og hvorom jeg har bemærket noget ved Bognæs, tør jeg ikke lade forbigaae aldeles urørte, uagtet de ere notorisk urigtige i sin nuværende Form. Det ene Sagn angaaer Messelæsningen i Katholicismens og Gudstjenestens Forretning i Lutheranismens Tider lige den til aaret 1717 ved den ovenfor omtalte Altarsteen. Man maae dog herved bemærke, at den katholske Præst ikke læser Messe ved andet end et indviet Altar, og at den lutherske Præst ikke uden Regjeringens Tilladelse kunde forrette Gudstjeneste der og det – ikke for en Menighed men for nogle Skaanske (115) Fiskere, der ikke havde mere end $\frac{1}{4}$ M. til Kirken, hvorhen det stod dem frit for at begive sig, om de ønskede at bivaane Gudstjenesten. Og Skaanske Fiskere i Ourø Sund paa en Tid da man ved Skaanes Kyster kunne gribe Sildene med Hænderne? Nej dertil skal en stærk Troe. Er der noget sandt deri, da maa Sagnet i de nedløbende Tider have undergaaet er aldeles urigtig Udpyntning. Det samme er Tilfælder med det ovenfor omtalte Jætteting. Det 3die og sidste Sagn-jeg har dem alle 3 af Sognepræsten nu afdøde Herr Katstrup – om den Maade hvorpaa Udby skal have erhvervet sig Andeel i Kisserups Enge. Det hører ligesaa meget som de foregaaende til det Vinunderlige. Christian IV skal – saa fortælles der – paa Een af sine Sørejser til Norge – andre sige paa Een af sine Lystseiladser i Issefjorden, i et Uveir være strandet ved Kisserup og efterat han med Følge var kommet i Land, være af de respective Kisserupper nægter Huusleilighed og Natteqvarteer, hvorpaa han da naturligviis drog til Kirkebyen Udby, hvor man da vare saa skikkelige at modtage ham. Dagen derpå, inden han drog bort, begav han sig tik Kisserup Enge, besteg den forhen omtalte Holmersteen, der desaaarsag ogsaa skal være kaldt Kongestein, og for at belønne Udbyernes imod ham udviste Gjæstfrihed, anviist dem til evig Eiendom en betydelig Deel af Kisserups Enge, og som Beviis paa dette Sagns Rigtighed anføres, at Udby endnu den Dag i Dag er i Besiddelse af en betydelig Deel af disse Enge. Men – destoværre – Skjebnen har villet, at Byen ved Udskiftninger skal have mistet en stor Deel af dem, da Adkomstbrevene ere bortkomne og – Engene dermed. – Jeg kan kun tilføie det jeg anseer for det Forunderligste (116) herved er det, at Nogen har kunnet fæste Lid til slige Sagn. Om alle disse og flere mærkelige Sagn i Sagnet har den nu afdøde Sognepræst Herr Katstrup gjort Indberetning til Museet for Oldsager paa hele 4 Ark.

Da den nye Matricul fra dette Aar skal træde isteden for den gamle; vedføier jeg en Oversigt over det gamle Matriculs Hartkorn i Forbindelse med det nye, det privilegerede som det uprilegerede, hvert særskilt, Bye og sogneviis, ligesom og en Generaltabel over Herredet Hartkorn baade efter den gamle som ny Matricul. Man vil derved bemærkes en betydelig Simplification i Skyldsætningen, som og en efter Tider, Omstændigheder og Jordboniteten mere passende Ansætning, end man finder i den gamle Matricul, der nu efter saa mange Omvæltninger i Landvæsenet, og saa betydelige Forandringer paa Jordfladen, ikke meer kunne erkjendes passende. Ligeledes, da jeg ved en Feiltagelse har ansat Taxationen til Bankhæftelsen, istedetfor Bankhæftelsen selv, vedføier jeg en Oversigt over den oprindelige Bankhæftelse i Jorder og Tiender sogneviis og over enkelte Steder i Sognene.

Tuse Herred. N° 1. Uprivilegeret Hartkorn.

Sogne.	Byer og Steder.	Gamle Matrifuls Hartkorn.								Ny Matrifuls Hartkorn.			
		Ager og Eng.				Stovskylb.				Ager og Eng.			
		Tdr.	Sk.	Ft.	Alb.	Tdr.	Sk.	Ft.	Alb.	Tdr.	Sk.	Ft.	Alb.
Tuse Sogn:	Tuse Bye	146	2	2	1	"	"	"	"	153	6	1	2 $\frac{1}{2}$
	Allerup Bye	40	3	3	2 $\frac{1}{8}$	"	"	"	"	35	3	1	2 $\frac{1}{4}$
Rundby Sogn:	Nye Sonnerupgaard	7	6	"	"	"	"	"	"	6	5	3	2 $\frac{1}{4}$
	Rundby Bye	146	7	2	$\frac{1}{2}$	"	"	"	"	144	4	2	"
	Trønninge Bye	110	2	1	2 $\frac{2}{100}$	"	"	"	"	97	2	3	2 $\frac{3}{4}$
	Mørke Bye	128	3	2	"	"	"	"	"	124	1	2	1 $\frac{1}{4}$
	Thorøslunde Bye	119	7	1	$\frac{1}{100}$	"	"	"	"	113	3	3	1 $\frac{1}{2}$
Stigs Biergby S.	Sandby Bye	132	6	3	$\frac{1}{2}$	"	"	"	"	146	6	1	"
	Biergby	155	6	3	"	"	"	"	"	206	"	1	$\frac{1}{4}$
	Biergbygaard	17	6	"	2	"	"	"	"	26	"	3	2 $\frac{1}{4}$
Mørke Sogn:	Mørke	63	7	1	1	"	"	"	"	74	5	1	"
	Bakkerup	34	1	"	"	"	"	"	"	26	6	2	$\frac{1}{2}$
	Lvede	14	1	"	2	1	1	2	"	12	"	"	"
	Ventved	50	7	3	2 $\frac{80}{100}$	"	"	"	"	41	6	2	2 $\frac{1}{4}$
Skamstrup Sogn:	Røffentved	26	1	1	2	"	1	2	2	36	4	2	2 $\frac{1}{4}$
	Skamstrup	116	7	1	2	3	6	2	"	102	6	2	2 $\frac{1}{4}$
	Stellingsted	40	5	1	1	"	7	2	"	67	4	"	"
	Sørninge	39	"	2	2	1	2	"	"	45	2	1	$\frac{1}{4}$
	Vennebo	78	1	"	"	"	6	1	1	87	4	3	$\frac{3}{4}$
	Syvendefløb	89	"	3	"	"	"	"	"	71	7	2	1 $\frac{1}{4}$
	Lisebal	3	6	1	2 $\frac{5}{100}$	"	3	3	$\frac{1}{4}$	5	7	"	1 $\frac{1}{2}$
Frydendals Sogn:	Simensfeldt	14	1	1	1	"	4	2	2	12	2	2	$\frac{1}{4}$
Jyderup Sogn:	Jyderup	77	7	2	2 $\frac{25}{100}$	4	4	"	"	90	3	3	2 $\frac{3}{4}$
	Aggersvold	11	1	3	2 $\frac{40}{100}$	"	"	"	"	11	2	2	2 $\frac{3}{4}$
	Tornved	74	2	3	"	2	6	"	1	73	5	2	1 $\frac{1}{2}$
	Høed	71	3	1	1 $\frac{60}{100}$	"	"	"	"	65	2	2	"
Hiembek Sogn:	Hiembek	134	6	3	2 $\frac{80}{100}$	"	"	2	2	132	7	2	2
	Stoffebjerg	38	"	"	2	5	"	1	1	35	4	3	"

Tuse Herred.

Uprivilegeret.

Sogne.	Byer og Steder.	Gamle Matrifuls Hartkorn.								Nye Matrifuls Hartkorn.			
		Ager og Eng.				Skovstyld.				Ager og Eng.			
		Tdr.	Sk.	Sk.	Alb.	Tdr.	Sk.	Sk.	Alb.	Tdr.	Sk.	Sk.	Alb.
Svinninge Sogn:	Svinninge	242	3	2	$2\frac{5}{10}00$	"	"	"	"	245	4	"	$2\frac{1}{4}$
	Gudmandstrup	59	6	3	1	"	"	"	"	47	"	1	1
Hagested Sogn:	Hagested	110	4	"	$1\frac{4}{10}00$	"	"	"	"	70	1	3	$1\frac{1}{2}$
	Nye Hagested	77	4	1	$2\frac{7}{10}00$	"	"	"	"	54	2	"	"
	Morsløe	92	5	2	2	"	"	"	"	65	2	2	2
	Gurede	43	7	2	$1\frac{4}{10}00$	"	"	"	"	36	5	1	$2\frac{1}{4}$
Gislinge Sogn:	Mudebo	33	"	2	$2\frac{6}{10}00$	"	5	"	"	25	5	1	"
	Gislinge	212	6	"	$2\frac{5}{10}00$	"	"	"	"	180	"	2	$2\frac{1}{2}$
Hørbye Sogn:	Gislingeegaard	25	5	3	1	"	"	"	"	28	"	3	"
	Hørbygaard	15	5	2	$1\frac{1}{10}00$	"	"	"	"	12	3	3	"
	Hørby	102	2	3	$2\frac{1}{10}00$	"	"	"	"	77	6	2	$2\frac{1}{4}$
	Marfælø	65	7	"	$1\frac{1}{10}00$	"	"	"	"	56	4	2	$1\frac{1}{2}$
	Uglerup	110	2	2	$1\frac{1}{10}00$	"	"	"	"	85	5	"	$2\frac{1}{4}$
	Kastrup	70	4	2	2	"	"	"	"	56	"	2	2
	Lindebjerg	19	2	2	"	"	"	"	"	15	6	"	$2\frac{1}{4}$
	Tusefælund	7	5	2	$2\frac{8}{10}00$	"	"	"	"	5	6	1	$1\frac{1}{2}$
Udbye Sogn:	Udbye	137	6	3	2	"	"	"	"	94	7	2	$2\frac{1}{4}$
	Rosmarf	23	1	"	$1\frac{1}{10}00$	"	"	"	"	17	4	3	$2\frac{1}{4}$
	Risferup	98	"	1	2	"	"	"	"	68	5	1	1
	Løserup	75	1	1	1	"	"	"	"	56	5	2	$2\frac{1}{4}$
	Vognæs	47	1	3	2	"	"	"	"	44	1	1	$2\frac{1}{4}$
Summa upriv. Hrtf.		3658	1	1	$2\frac{0}{10}00$	22	2	"	$\frac{1}{4}$	3394	4	1	1

Tuse Herred. N° 2.

Privilegeret Hartkorn.

Sogne.	Byer og Steder.	Gamle Matricul.								Ny Matricul.			
		Ager og Eng.				Skovfjeld.				Ager og Eng.			
		Abr.	St.	Ft.	Alb.	Abr.	St.	Ft.	Alb.	Abr.	St.	Ft.	Alb.
Tuse Sogn:	Tuse Bye	5	3	3	$\frac{3,6}{100}$	"	"	"	"	7	7	3	1
Rundby Sogn:	Rundby Præstegaard . .	7	6	3	"	"	"	"	"	9	4	2	2
	Wognstrup Hovedgaard	78	2	"	1	4	3	1	1	95	1	2	"
St. Biergby S.	Biergby Præstegaard . .	11	1	1	"	"	"	"	"	13	2	"	"
	Biergbygaard	35	3	3	"	1	5	"	"	47	1	2	$2\frac{1}{2}$
Mørke S.	Mørkegaard	15	2	2	2	4	1	1	1	29	3	"	$\frac{1}{2}$
	Bentved Bye	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	2	$2\frac{1}{2}$
	Nøkkentved Bye	"	"	"	"	"	"	"	"	2	1	3	$\frac{1}{4}$
	Knapstrup Dyrehave . .	"	"	"	"	"	"	"	"	16	5	3	$\frac{1}{4}$
Skamstrup S.	Præstegaarden	11	1	"	2	"	3	"	1	9	2	3	$\frac{1}{4}$
	Lille Mørkegaard . . .	6	"	"	"	"	"	"	"	7	2	"	2
Frydenbal S.	Frydenbal Hovedgaard .	77	"	"	"	10	"	2	"	95	1	1	$\frac{1}{4}$
Jyderup S.	Præstegaarden	9	"	1	"	"	4	"	"	11	5	2	2
Hjemmet S.	Præstegaarden	8	"	2	"	"	"	"	"	7	7	3	$\frac{1}{4}$
	Aggersvold	37	2	"	2	4	3	2	2	56	7	"	1
Svinninge S.	Svinninge Bye	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	2	$1\frac{1}{2}$
Hagested S.	Præstegaarden	6	6	2	"	"	"	"	"	5	1	2	$1\frac{1}{2}$
	Hagestedgaard	51	5	3	2	4	7	2	2	52	5	2	$2\frac{1}{4}$
Gislinge S.	Gislingegaard	20	"	1	2	"	"	"	"	21	7	"	2
Hørby S.	Hørby Præstegaard . .	12	6	2	1	"	"	"	"	10	2	"	$\frac{1}{4}$
	Hørbygaard	62	6	1	2	"	2	2	2	57	3	2	$1\frac{1}{4}$
Udby S.	Udby Præstegaard . . .	8	6	2	1	"	"	"	"	6	3	2	$1\frac{1}{2}$
	Mosemark	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	3	$1\frac{1}{2}$
Det totale privilegerede Hartkorn		465	"	3	$\frac{3,6}{100}$	30	7	1	"	566	2	"	1

Sogne.	Steder.	Taration til Bant hæftelsen.		Bant hæftelsens Beløb.		Arealet i Tdr. Land.	Taration efter Tdr. Land.	Taration efter Harthorn.
		Rbb.	β	Rbb.	β			
Tuse Sogn.	Hele Sognet	67605	"	4056	26	"	"	Rbb. 210
	Tuselundegaard	2591	72	155	48	"	"	210
	Solejorden	960	"	57	58	8	75	
Rundby S.	Hele Sognet	331972	"	19918	49	"	"	200—250
	Præstegaarden	5600	"	336	"	56	62½	"
	Vognstrup	91200	"	5472	"	760	75	"
	R. Solejord	360	"	21	58	3	75	"
	Thorslunde dito	600	"	36	"	5	75	"
Mørke S.	Hele Sognet	87682	"	5260	93	"	"	200—250
	Mørkegaard	22320	"	1339	19	186	75	"
	Solejord	600	"	36	"	6	62½	"
Stigs Biergbye S.	Hele Sognet	149161	"	8949	62	"	"	280
	Præstegaarden	12880	"	772	77	92	87½	"
	Biergbygaard	67200	"	4032	"	480	87½	"
	Solejord	560	"	33	58	4	87½	"
Frydenbals S.	Hele Sognet	79960	"	1797	58	"	"	50—62½
	Frydenbal	70900	"	4251	"	706	62½	"
	Lisbal	4480	"	268	77	55	50	"
	Solejord	500	"	30	"	"	62½	"
Skamstrup S.	Hele Sognet	129746	"	7781	67	"	"	180—250
	Lille Mørkegaard	6900	"	411	"	69	62½	"
	Præstegaarden	6800	"	408	"	85	50	"
	Vindholtsgaard	2217	"	133	2	"	"	180
	Degnejorden	720	"	43	19	9	50	"
	Solejorden	400	"	24	"	4	62½	"
Tyderup S.	Hele Sognet	79606	"	4776	41	"	"	180—250
	Præstegaarden	6880	"	412	77	86	50	"
	Solejorden	480	"	28	77	4	75	"

Sogne.	Eiere eller Beneficiarier.	Tienden.	Taxation.		Behæftelsen.	
			Rbb.	ß	Rbb.	ß
Tuse Sogn.	Kommunitetet	Ronge Tiende . .	7757	8	465	41
	Kammerh. Raftenstjold	Kirke T.	6205	64	372	23
	Sognepræsten	Præste T.	7849	56	470	94
	Do. af Annergaarden	Alle 3 Tiender . .	669	64	40	17
Kundby S.	Kammerherre van Deurs . . .	Ronge Tiende . .	25220	20	1513	20
	Dito Dito	Kirke T.	20176	16	1210	55
	Sognepræsten	Præste T.	25200	„	1512	„
Mørke S.	Kommunitetet	Ronge Tiende . .	7756	54	465	38
	Mørkegaard	Kirke T.	5912	54	354	72
	Sognepræsten	Præste T.	7438	18	446	28
	Dito af Annergaarden	Alle 3 Tiender . .	596	54	35	76
Biergby S.	Roeskilde latinske Skole	Ronge Tiende . .	6870	„	412	19
	Biergbygaard	Kirke T.	5496	„	329	73
	Sognepræsten	Præste T.	7107	88	426	45
Skamstrup S.	Kommunitetet	Ronge Tiende . .	13912	141½	834	70
	Sognepræsten	Præste T.	13890	55	833	42
	Frydenbal	Kirke T.	11140	40	668	41
Frydenbal S.	Frydenbal	Ronge Tiende . .	283	32	17	„
	Dito	Kirke T.	453	32	27	19
	Sognepræsten	Præste T.	566	64	34	„
	Dito	Ronge T.	283	32	17	„
Hiembel S.	Kommunitetet	Ronge Tiende . .	6899	56	413	94
	Aggersvold	Kirke T.	5522	64	331	35
	Sognepræsten	Præste T.	6900	40	414	2

Sogne.	Steder.	Taxation efter Bantføstelsen.		Bantføstelsens Beløb.		Arealet i Tdr. Land.	Taxation efter Tdr. Land.	Taxation efter Hariforn.
		Rbb.	ß	Rbb.	ß			
Hiembek S.	Hele Sognet	119343	=	7160	56	"	"	200
	Aggerdsvold	58800	=	3528	"	490	75	"
	Præstegaarden	6800	=	408	"	68	26½	"
	Degnejorden	200	=	12	"	2	62½	"
	Skolejorden	480	=	28	77	4	75	"
Svinninge S.	Hele Sognet	144568	=	8674	5	"	"	240—350
	Skolejorden	560	=	33	58	4	87½	"
	Arnaffegaard	9245	=	554	67	"	"	200
	Annergaard	1965	=	117	86	"	"	300
Hagested S.	Hele Sognet	169487	=	10169	19	"	"	180—200
	Hagestedgaard	57300	=	3438	"	477	75	"
	Præstegaarden	5040	=	302	38	36	87½	"
	Degnejorden	200	=	12	"	2	62½	"
	Skolejorden	560	=	33	58	4	87½	"
Gislinge S.	Hele Sognet	110103	=	6606	19	"	"	200
	Gislingegaard	41520	=	2491	19	346	75	"
	Skolejord	480	=	28	77	4	75	"
Hørby S.	Hele Sognet	225755	=	13645	28	"	"	180—250
	Præstegaarden	10640	=	638	38	76	87½	"
	Hørbygaard	72660	=	4359	58	519	87½	"
	Degnejorden	840	=	50	38	6	87½	"
Udbye S.	Hele Sognet	132088	=	7493	4	"	"	180—260
	Præstegaarden	7840	=	470	38	56	87½	"
	Degnejord	1960	=	117	58	14	87½	"

Sogne.	Eierne eller Beneficiarier.	Tienden.	Taxation.		Bantæftelsen.	
			Rbb.	ß	Rbb.	ß
Svinninge Sogn.	Kommunitetet	Ronge Tiende . .	11955	=	717	29
	Svinningegaard	Kirke T.	9544	56	572	64
	Sognepræsten	Præste T.	11932	48	715	91
	Dito	Alle 3 Tiender af Annergaarden .	669	64	40	17
Iyderup S.	Kommunitetet	Ronge Tiende . .	9436	24	566	17
	Aggersvold	Kirke T.	7254	8	435	24
	Sognepræsten	Præste T.	9225	40	553	50
Gislinge S.	Roeskilde Capellanie	Ronge Tiende . .	10120	=	607	19
	Hagestedgaard	Kirke T.	8289	=	497	33
	Sognepræsten	Præste T.	10000	=	600	=
	Dito	Annergaardens 3de Tiender	1008	=	60	46
Hagested S.	Hagestedgaard	Ronge Tiende . .	14307	88	858	46
	Dito	Kirke T.	11446	32	686	75
	Sognepræsten	Præste T.	14307	48	858	43
Hørby S.	Holbeks Skolevæsen	Ronge Tiende . .	16552	48	993	14
	Hørbygaard	Kirke T.	13242	=	794	50
	Sognepræsten	Præste T.	16552	48	993	14
Udby S.	Hørbygaard	Ronge Tiende . .	14212	8	852	70
	Dito	Kirke T.	11369	64	682	17
	Sognepræsten	Præste T.	14211	24	852	65

T a b e l

over

det samlede Hartkorn i Tuse Herred efter den gamle og den ny Matricul.

Sognenes Navne.	Gamle Matricul's Hartkorn.												Ny Matricul's Hartkorn.							
	Privilegeret.								Uprivilegeret.				Privilegeret.				Uprivilegeret.			
	Ager og Eng.				Skovfjeld.				Ager og Eng.											
	Tdr.	St.	Ft.	Alb.	Tdr.	St.	Ft.	Alb.	Tdr.	St.	Ft.	Alb.	Tdr.	St.	Ft.	Alb.	Tdr.	St.	Ft.	Alb.
Udby Sogn . . .	8	6	2	1	"	"	"	"	381	3	2	2 $\frac{36}{100}$	"	"	"	"	6	6	2	$\frac{1}{4}$
Horby Sogn. . .	75	5	"	"	"	2	2	2	391	7	"	2 $\frac{14}{100}$	"	"	"	"	67	5	2	1 $\frac{1}{2}$
Hagested Sogn .	58	4	1	2	4	7	2	2	357	6	1	1 $\frac{68}{100}$	"	5	"	"	57	7	1	1 $\frac{1}{4}$
Gislunge Sogn .	20	"	1	2	"	"	"	"	238	4	"	2 $\frac{78}{100}$	"	"	"	"	21	7	"	1 $\frac{1}{2}$
Svinninge Sogn	"	"	"	"	"	"	"	"	302	2	1	1 $\frac{56}{100}$	"	"	"	"	"	6	2	1 $\frac{1}{2}$
Hiembe Sogn .	45	2	2	2	4	3	2	2	172	7	"	1 $\frac{87}{100}$	5	1	"	"	64	6	3	1 $\frac{1}{4}$
Kundby Sogn. .	86	"	3	1	4	3	1	1	638	7	3	2 $\frac{39}{100}$	"	"	"	"	101	6	"	2
Tuse Sogn. . .	5	3	3	3 $\frac{36}{100}$	"	"	"	"	194	4	2	2 $\frac{12}{100}$	"	"	"	"	7	7	3	1
Stigsbjergby S.	16	5	"	"	1	5	"	"	173	4	3	2	"	"	"	"	60	3	2	2 $\frac{1}{4}$
Jyderups Sogn	9	"	1	"	"	4	"	"	234	7	3	2 $\frac{26}{100}$	7	2	"	1	11	5	2	2
Mørke Sogn . .	15	2	2	2	4	1	1	1	189	2	3	1 $\frac{80}{100}$	1	3	"	2	49	4	1	$\frac{1}{2}$
Frydendals Sogn	77	"	"	"	10	"	2	"	14	1	1	1	"	4	2	2	95	1	1	$\frac{3}{4}$
Skamstrup Sogn	17	1	"	2	"	3	"	1	367	5	2	1 $\frac{6}{100}$	7	2	"	1 $\frac{1}{4}$	16	4	3	2 $\frac{1}{4}$
Tuse Herred Summa	465	"	3	3 $\frac{36}{100}$	30	7	1	"	3658	1	1	2 $\frac{39}{100}$	22	2	"	$\frac{1}{4}$	556	2	"	1
																	3394	4	1	1